

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЧИЖИКОВ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК [343.353+347.961]:347.961.6(477)

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ПОСАДОВИХ ОСІБ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ,
ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ НОТАРІАЛЬНІ ДІЇ**

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.О. Чижиков

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент

Бортняк Валерій Анатолійович

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Чижиков О.О. Кримінальна відповідальність посадових осіб органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, Київ, 2024.

Дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням, у якому комплексно розглядається питання кримінальної відповідальності посадових осіб місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності є багатоаспектною проблематикою, суспільно небезпечні наслідки протиправних діянь відображаються у різних сферах життя, отже потребують сегментного дослідження. Особливістю органів місцевого самоврядування як суб'єктів владних повноважень є те, що кожен із таких суб'єктів, з урахуванням положень Конституції України, є самостійним, автономним і не перебуває у підпорядкуванні жодного органу. В умовах правового режиму воєнного стану органи місцевого самоврядування наділяються додатковими повноваженнями, що координують діяльність спрямовану на реалізацію законних прав і інтересів громадян. У сільських населених пунктах нотаріальні дії, передбачені ст. 37 Закону України «Про нотаріат» вчиняються уповноваженими на це посадовими особами органів місцевого самоврядування. Посадові особи органів місцевого самоврядування зобов'язані сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду.

Наведене, а також ряд інших аспектів діяльності нотаріату в Україні засвідчують актуальність і своєчасність теоретичного опрацювання питань

кримінальної відповідальності посадових осіб органів місцевого самоврядування, що здійснюють нотаріальні дії.

Структура роботи складається з трьох розділів і обумовлена необхідністю здійснення наукового аналізу історико-правового розвитку кримінальної відповідальності осіб, що вчиняли нотаріальні дії; надання кримінально-правової характеристики злочинів, які вчиняються посадовими особами органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії в сучасній Україні; детального висвітлення проблематики, пов'язаної із заходами кримінально-правового характеру, що застосовуються до вказаних посадових осіб.

У першому розділі роботи проводиться системний аналіз історичного досвіду регламентації кримінальної відповідальності осіб, що здійснювали нотаріальні дії, а також розкрито стан наукової розробки кримінально-правової охорони нотаріальної діяльності в доктрині кримінального права.

Здійснено історичний огляд діяльності з ознаками нотаріальної діяльності, починаючи з часів Русі. Наголошено, що органи нотаріату на території сучасної України за часів Київської Русі зобов'язані своїм становленням перш за все економічним процесам – розширенню торговельної діяльності та збільшенню обігу в галузі торгівлі. Усна форма правочину вже не відповідала потребам часу. Заповнити ж потребу в складанні документів у письмовій формі змогли так звані дяки та піддячі. Разом із тим, протореєстраційні дії приказних дяків із великою натяжкою можна назвати нотаріальними, зауважено, що виокремлення такого виду діяльності було пов'язано з чітко оформленим бажанням держави взяти під контроль і саме здійснення вказаних дій, і зберігання цих документів.

Щодо інституту майданних піддячих виділено ряд ключових моментів. Так, із одного боку інститут піддячих функціонував як недержавне утворення, хоча мали місце постійні намагання взяти його під державний контроль. Отже можлива протиправна діяльність не спричиняла шкоди авторитету держави, як, наприклад, у випадку «лихоїмства» з боку суддів або інших урядників.

Крім цього, система оплати майданних протонотаріальних послуг була по своїй суті організована за принципом «кормління». Система ця була започаткована ще Руською Правдою та знайшла подальший розвиток на Московщині. При «кормлінні» за тогочасної системи суспільних відносин була відсутня сама криміноутворююча основа для службового злочину, оскільки навіть та «кривда», яку заподіював намісник підвладному людові, могла стати підставою лише для приватного позову. У разі ж занадто високої ціни на послугу майданного піддячого клієнт за ринковим принципом міг звернутися до іншого піддячого чи, навіть, до іншого їхнього об'єднання. Таким чином підкуп піддячого видається малоімовірним і позбавленим сенсу, утім, за виключенням окремих ситуацій. І ситуації ці пов'язані зі складанням підроблених документів, які час від часу мали місце, що знайшло своє відображення в матеріалах тогочасної правозастосовчої практики.

Наголошено, що на великій частині території сучасної України широкого вжитку в регулюванні суспільних відносин набули Статути Великого Князівства Литовського. При цьому не можна відкидати вплив руського – себто давнього українського, звичаєвого права та Руської Правди на їхнє формування та становлення. В силу об'єктивних причин такими територіями було Правобережжя, яке складало основу Русько-Литовської держави на наших теренах. У подальшому чинність норм Статуту ВКЛ 1588 року поширювалася на Лівобережжя та частково на Слобідську Україну, але географічне розташування та воєнно-політичний вплив як на історичне Лівобережжя, так і на Слобожанщину з боку сусідніх московських земель дещо нівелював застосування Статутів ВКЛ порівняно з історичним Правобережжям. Всі три литовських статuti містили регулятивні приписи щодо окремих дій, які тягнули за собою настання юридичних фактів у фарватері протонотаріальної діяльності. У першу чергу, це стосувалося складання заповітів і спадкування взагалі.

Визначено, що на підвладних Російській імперії землях і державні, і приватнопрактикуючі нотаріуси визнавалися службовими особами та,

відповідно, були суб'єктами посадових злочинів. Відповідно до Уложення про покарання кримінальні та виправні нотаріуси могли підлягати відповідальності за розголошення професійної таємниці (ст. 423); повільність і нерадіння у здійсненні посадових обов'язків (ст. 410). Кримінальне уложення 1903 року відносило нотаріусів до суб'єктів злочинів по службі державній та громадській (глава 37). Відповідальність за злочинну поведінку нотаріуса передбачалася статтями 672, 674 Кримінального уложення. Відповідно до цього розрізнялися дві групи злочинних діянь, скоєних нотаріусами. Перша – невиконання обов'язків, покладених на них законом, а друга – зловживання нотаріальними повноваженнями.

Уложення 1903 року не набрало чинності як цілісний нормативно-правовий акт. Проте воно разом із Уложенням 1845 року в його редакції від 1885 року діяли на територіях, підконтрольних УНР, Гетьманатові й Директорії. Утім, уже після її повалення більшовиками, у 1923 році на територію УСРР було розповсюджено дію КК РСФРР 1922 року, у якому відповідальність нотаріусів врегульовувалася нормами глави II «Посадові (службові) злочини».

За вчинення найбільш типових суспільно небезпечних діянь під час виконання своїх професійних функцій нотаріуси підлягали відповідальності за статтею 105 КК 1922 року.

Дана норма передбачала кримінальну відповідальність посадової особи за зловживання владою. Законодавець сформулював в ній визначення поняття «зловживання владою».

У примітці до статті 105 КК 1922 року було законодавчо визначено поняття посадової особи: «Під посадовими розуміються особи, які обіймають постійні або тимчасові посади в будь-якій державній (совєтській) установі або підприємстві, а також в організації або об'єднанні, що має за законом певні права, обов'язки й повноваження в здійсненні господарських, адміністративних, просвітницьких та інших суспільних задач».

Слід також зазначити, що кримінальне законодавство містило також і ряд інших кримінально-правових норм, суб'єктами яких могли бути нотаріуси.

До їх числа, зокрема, можна віднести статті 107 (бездіяльність влади), 108 (недбале ставлення до служби), 116 (службова фальсифікація), 117 (розголошення конфіденційної інформації). Характерною рисою всіх норм глави II КК 1922 року є те, що вони відсилали до санкцій частин 1 і 2 статті 105.

За результатами аналізу законодавчих приписів, що регулюють здійснення нотаріальної діяльності та наукового доробку в частині кримінально-правової охорони нотаріальної діяльності, було відзначено, що:

– серед спеціальних суб'єктів кримінально-правових відносин, що забезпечують здійснення нотаріальної діяльності доцільно виокремлювати дві категорії, залежно від комплексу делегованих повноважень: 1) особи, що на професійній основі здійснюють нотаріальну діяльність; 2) особи, яким делеговано здійснення окремих нотаріальних дій. Кожен з зазначених категорій осіб, є суб'єктами нотаріальних відносин. Тому, на наш погляд, недоцільно визначати кримінально-правовий захист залежно від класифікації професій, кримінально-правова охорона має здійснюватися залежно від сфери суспільних відносин, які потребують захисту;

– порушення норм нотаріального процесу у вигляді зловживання повноваженнями суб'єктами, які наділені такими повноваженнями відповідно до Закону України «Про нотаріат» призводить до різної кримінально-правової кваліфікації та дискусій у теорії кримінального права. Оскільки використовується подвійна класифікація службових осіб у положеннях кримінального права; необґрунтованої диференціації підстав кримінальної відповідальності залежно від належності суб'єкта кримінального правопорушення, який здійснює «публічні» чи «непублічні» послуги; у положеннях КК використовуються терміни «надання публічних послуг», які не мають чітко визначеної дефініції і суперечать положенням іншим нормативно-правовим актам.

У другому розділі проаналізовано об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочинів, що вчиняються посадовими особами органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії.

Наголошено, що змістом професійної діяльності суб'єктів злочинів, передбачених статтями розділу XVII Особливої частини КК України, є беззаперечне виконання приписів, які містяться в законах та інших нормативних актах, і адресовані ним. Таким чином, необхідно визнати, що для таких осіб нормальною (тобто такою, що є правилом і взірцем) є діяльність, унормована та здійснювана в повній відповідності до законодавчих та інших правових приписів. Іншими словами – законна діяльність.

Виходячи з приписів чинного кримінального законодавства, безпосереднім об'єктом службових злочинів, вчинюваних посадовими особами місцевого самоврядування під час виконання ними нотаріальних функцій необхідно визнавати суспільні відносини, зміст яких полягає в реалізації такою посадовою особою свого службового становища виключно в інтересах служби та в рамках чинного законодавства.

Обов'язковими додатковими безпосередніми об'єктами таких злочинів є, по-перше, авторитет органу місцевого самоврядування, у якому обіймає посаду особа, наділена правом здійснювати нотаріальні функції, а по-друге, це суспільні відносини в сфері нотаріальної діяльності. Факультативним додатковим об'єктом злочину тут виступають усі інші суспільні відносини, які зазнають злочинного впливу або створюється реальна загроза спричинення їм шкоди в результаті таких злочинних дій посадової особи місцевого самоврядування. Як ілюструє судова практика в цій сфері, таким факультативним безпосереднім об'єктом найчастіше є суспільні відносини, у межах яких забезпечується право власності.

Утім, підкреслюємо, висловлене вище є справедливим і коректним саме для парадигми наявних у чинному КК України приписів.

Доведено, що по своїй суті не службове становище посадової особи місцевого самоврядування, а функціональне наповнення її діяльності створює

організаційні можливості для можливих протиправних діянь. А визначальним фактором для суспільно небезпечної поведінки є не службове становище посадової особи місцевого самоврядування, а вповноваженість на вчинення нотаріальних дій.

Визначено основні ознаки суб'єкту кримінальних правопорушень, які вчиняються посадовими особами місцевого самоврядування в сфері нотаріальної діяльності:

1) обіймання постійно чи тимчасово в органах місцевого самоврядування посади та уповноваження на здійснення організаційно-розпорядчих функцій;

2) здійснення нотаріальних дій за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом місцевого самоврядування.

Зазначається, що в разі вчинення посадовою особою місцевого самоврядування порушень у сфері нотаріальної діяльності, цілком можлива ситуація, коли така особа вчиняє саме діяння умисно, а до наслідків може мати як умисну форму вини, так і необережну, що не повинно впливати на кримінально-правову оцінку вчиненого.

У третьому розділі розкрито особливості призначення покарання та визначення проблемних питань звільнення від кримінальної відповідальності як альтернативного кримінально-правового наслідку вчинення злочинів посадовими особами органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії.

Проведено суцільне дослідження вироків, які стосувалися порушення порядку здійснення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування, під час якого було виявлено 31 кримінальне провадження у період з 2008 до 2023 р. Проаналізовано 54 вирокі щодо призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень 364 та 366 КК та справи, які суд кваліфікував за 366 (ч.1 і ч.2) КК України. За ч.1 ст. 364 КК судами посадовим особам органів місцевого самоврядування за порушення порядку здійснення нотаріальних дій призначалося альтернативні види

покарання, що не пов'язані з ізоляцією від суспільства, переважно обмеження волі зі звільненням від відбування покарання з випробуванням з позбавленням права обирати певні посади або займатися певною діяльністю у середньому строком на два роки. За ч.2 ст. 364 КК призначалося покарання у виді позбавлення волі, у 90 % особи були звільненні від відбування покарання з випробуванням. У переважній більшості за ч.1 ст. 366 КК призначається покарання у виді штрафу (66,6 %). За ч.2 ст. 366 передбачено відносно визначену санкцію, тому судами призначалися строк позбавлення волі, переважно строком на два роки. Застосовування положення ст. 75 КК було домінуючим (95%), іспитовий строк призначався у більшості вироків на один рік. У 59,4 % досліджуваних вироків було призначене додаткове покарання за ст.366 КК у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Під час аналізу вироків кримінальних проваджень визначили наступні особливості: 1) суди при призначенні зазначеній категорії осіб покарання, вважають, що досягнення мети покарання – кари, виправлення особи, загальної та спеціальної превенції можливе без реального відбування покарання, застосовуючи одну із форм реалізації кримінальної відповідальності – призначення виду покарання зі звільненням від реального відбування (найчастіше застосування ст. 75 КК України); 2) найбільш поширеним є застосування додаткового покарання у виді позбавленням права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю. Визначення додаткового виду покарання перебуває у межах судового розсуду, що потребує вироблення єдиного підходу щодо формулювання даного виду покарання. Вбачаємо доцільним акцентувати увагу, що при призначенні додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати посади з якими пов'язано вчинення кримінального правопорушення, особу має бути позбавлена тих функцій, які особа була уповноважена здійснювати у зв'язку з займаною посадою.

За результатами здійсненого аналізу запропоновано включення до проєкту Кримінального кодексу України окремої статті в наступному формулюванні:

«Стаття 9.5. Зловживання повноваженнями при здійсненні нотаріальних дій.

Особа, яка умисно використала делеговані повноваження при вчиненні нотаріальних дій за відсутності передбачених законом підстав або за наявності підстав, які зобов'язують відмовити у вчиненні нотаріальної дії, або вчинила нотаріальну дію з умисним порушенням порядку її оформлення, –

вчинила злочин...»

До остаточного опрацювання нового Кримінального кодексу України, із метою врегулювання питань відповідальності за діяння, які аналізуються, пропонуємо доповнити чинний Кримінальний кодекс України новою статтею 365⁴ наступного змісту:

«Стаття 365⁴. Зловживання повноваженнями при здійсненні нотаріальних дій.

1. Умисне використання своїх професійних або делегованих повноважень при вчиненні нотаріальних дій за відсутності передбачених законом підстав або за наявності підстав, які зобов'язують відмовити у вчиненні нотаріальної дії, або вчинення нотаріальної дії з умисним порушенням порядку їх оформлення –

карається...»

Ключові слова: вироки, зловживання службовим становищем, кримінальна відповідальність, кримінальні правопорушення, кримінальне законодавство, кримінологічна політика, нотаріальна юрисдикція, нотаріальні дії, посадова особа органів місцевого самоврядування, спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення, суб'єкти уповноважені на вчинення нотаріальних дій.

SUMMARY

Chyzhykov O.O. Criminal liability of officials of local self-government bodies who perform notarial acts – Qualification scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the speciality 081 «Law». Vernadsky Taurida National University, Kyiv, 2024.

The dissertation is the first comprehensive study in Ukraine that comprehensively addresses the issue of criminal liability of local government officials who perform notarial acts. Criminal offences in the field of official and professional activities are a multidimensional issue, the socially dangerous consequences of unlawful acts are reflected in various spheres of life, and therefore require a segmental study. The peculiarity of local self-government bodies as subjects of power is that each of these subjects, taking into account the provisions of the Constitution of Ukraine, is independent, autonomous and not subordinated to any other body. Under the legal regime of martial law, local self-government bodies are vested with additional powers to coordinate activities aimed at the realisation of the legitimate rights and interests of citizens. In rural settlements, notarial acts provided for in Article 37 of the Law of Ukraine «On Notaries» are performed by authorised officials of local self-government bodies. Local government officials are obliged to assist citizens, enterprises, institutions and organisations in exercising their rights and protecting their legitimate interests, explain their rights and obligations, and warn them of the consequences of notarial acts so that legal ignorance cannot be used to their detriment.

The above, as well as a number of other aspects of the notary's activities in Ukraine, demonstrate the relevance and timeliness of theoretical elaboration of the issues of criminal liability of local government officials who perform notarial acts.

The structure of the work consists of three sections and is due to the need for a scientific analysis of the historical and legal development of criminal liability of persons who have performed notarial acts; provision of a criminal law description

of crimes committed by local government officials who perform notarial acts in modern Ukraine; and detailed coverage of the issues related to criminal law measures applicable to these officials.

The first section of the work provides a systematic analysis of the historical experience of regulating criminal liability of persons who performed notarial acts, and also reveals the state of scientific development of criminal law protection of notarial activities in the criminal law doctrine.

A historical overview of activities with signs of notarial activity is made, starting from the times of Russia. It is noted that the notary bodies in the territory of modern Ukraine in the times of Kyivan Rus owe their formation primarily to economic processes – expansion of trade activities and increase in trade turnover. The oral form of a transaction no longer met the needs of the time. So-called dyaks and pidyachi were able to fill the need for written documents. At the same time, the proto-registration actions of the orderly dyaks can hardly be called notarial, and it is noted that the separation of this type of activity was associated with a clearly expressed desire of the state to take control of both the performance of these actions and the storage of these documents.

A number of key points have been highlighted with regard to the institution of the court's subordinates. On the one hand, the institute of subordinates functioned as a non-state entity, although there were constant attempts to bring it under state control. Therefore, possible illegal activities did not damage the authority of the state, as, for example, in the case of «extortion» by judges or other government officials. In addition, the system of payment for local prothonotary services was essentially organised on the principle of «feeding». This system was initiated by the Rus' Pravda and was further developed in the Muscovy. Under the system of social relations of that time, there was no criminal basis for an official crime, since even the «harm» caused by the governor to the people under his control could only be the basis for a private lawsuit. If the price of the service of a maidan was too high, the client could turn to another maidan or even to another association of maidans on a market basis. Thus, bribery of a contractor seems unlikely and meaningless, except

in certain situations. And these situations are related to the preparation of forged documents, which did occur from time to time, as reflected in the materials of law enforcement practice of that time.

The author emphasises that the Statutes of the Grand Duchy of Lithuania are widely used in the regulation of public relations in most of the territory of modern Ukraine. At the same time, the influence of Rus

The author emphasises that the Statutes of the Grand Duchy of Lithuania are widely used in the regulation of social relations in most of the territory of modern Ukraine. At the same time, the influence of Russian – that is, ancient Ukrainian, customary law and Rus' Pravda on their formation and development cannot be denied. For objective reasons, such territories were the Right Bank, which formed the basis of the Russo-Lithuanian state on our territory. Subsequently, the provisions of the Statute of the Grand Duchy of Lithuania of 1588 were applied to the Left Bank and partially to Sloboda Ukraine, but the geographical location and military and political influence of the neighbouring Moscow lands on both the historic Left Bank and Slobozhanshchyna somewhat levelled the application of the Statutes of the Grand Duchy of Lithuania compared to the historic Right Bank. All three Lithuanian statutes contained regulatory prescriptions for certain actions that entailed the occurrence of legal facts in the context of proto-narrative activity. First of all, it concerned the drafting of wills and inheritance in general.

It is determined that in the lands under the control of the Russian Empire, both public and private notaries were recognised as officials and, accordingly, were subjects of official crimes. According to the Code of Punishment, criminal and correctional notaries could be held liable for disclosure of professional secrets (Article 423); slowness and lack of advice in the performance of official duties (Article 410). The Criminal Code of 1903 referred to notaries as subjects of crimes in the public and public service (Chapter 37). Liability for criminal behaviour of a notary was provided for in Articles 672 and 674 of the Criminal Code. Accordingly, two groups of criminal acts committed by notaries were distinguished. The first was

the failure to fulfil the duties imposed on them by law, and the second was the abuse of notarial powers.

The 1903 Statute did not come into force as an integral legal act. However, it, together with the 1845 Code in its 1885 version, was in force in the territories controlled by the UPR, the Hetmanate and the Directory. However, after its overthrow by the Bolsheviks, in 1923, the Criminal Code of the RSFSR of 1922 was extended to the territory of the Ukrainian SSR, which regulated the liability of notaries by the provisions of Chapter II «Official (Service) Crimes».

Notaries were liable under Article 105 of the Criminal Code of 1922 for committing the most typical socially dangerous acts in the course of performing their professional functions.

This provision provided for criminal liability of an official for abuse of power. The legislator defined the concept of «abuse of power» in it.

In the note to Article 105 of the Criminal Code of 1922, the concept of an official was legally defined: «Officials mean persons holding permanent or temporary positions in any state (Soviet) institution or enterprise, as well as in an organisation or association that has certain rights, duties and powers by law in the implementation of economic, administrative, educational and other public tasks».

It should also be noted that the criminal law also contained a number of other criminal law provisions, the subjects of which could be notaries.

These include, in particular, Articles 107 (inaction of the authorities), 108 (negligence of duty), 116 (official falsification), 117 (disclosure of confidential information). A characteristic feature of all the provisions of Chapter II of the CC of 1922 is that they referred to the sanctions of parts 1 and 2 of Article 105.

Based on the results of the analysis of the legislative provisions regulating notarial activities and scientific work in the area of criminal law protection of notarial activities, it was noted that

– among the special subjects of criminal law relations that ensure the implementation of notarial activities, it is advisable to distinguish two categories, depending on the complex of delegated powers: 1) persons who carry out notarial

activities on a professional basis; 2) persons who are delegated to perform certain notarial acts. Each of these categories of persons is a subject of notarial relations. Therefore, in our opinion, it is inappropriate to define criminal legal protection depending on the classification of professions, criminal legal protection should be carried out depending on the sphere of social relations that need protection;

– violation of the notarial process in the form of abuse of power by entities vested with such powers under the Law of Ukraine «On Notaries» leads to different criminal law qualifications and discussions in the theory of criminal law. Due to the double classification of officials in the provisions of criminal law; unreasonable differentiation of the grounds for criminal liability depending on whether the subject of a criminal offence provides «public» or «non-public» services; the provisions of the Criminal Code use the term «provision of public services» which has no clearly defined definition and contradicts the provisions of other legal acts.

The second section analyses the objective and subjective features of crimes committed by local self-government officials who perform notarial acts.

The author emphasises that the content of professional activity of the subjects of crimes under Section XVII of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine is the unquestioning compliance with the provisions contained in laws and other regulations and addressed to them. Thus, it must be recognised that for such persons, normal (i.e., the rule and model) activity is that which is regulated and carried out in full compliance with legislative and other legal requirements. In other words, it is a lawful activity.

Based on the provisions of the current criminal law, the direct object of official crimes committed by local self-government officials in the performance of their notarial functions should be social relations, the content of which is the exercise by such an official of his/her official position solely in the interests of the service and within the framework of the current legislation.

The mandatory additional direct objects of such crimes are, firstly, the authority of the local self-government body in which the person with the right to perform notarial functions holds a position, and secondly, public relations in the field

of notarial activity. An optional additional object of the crime here is all other social relations that are subject to criminal influence or a real threat of harm as a result of such criminal actions of a local government official. As illustrated by the case law in this area, such an optional direct object is most often a social relationship within which property rights are secured.

However, we emphasise that the above is fair and correct for the paradigm of the provisions of the current Criminal Code of Ukraine.

It is proved that it is not the official position of a local self-government official, but the functional content of his/her activities which creates organisational opportunities for possible illegal acts. And the determining factor for socially dangerous behaviour is not the official position of a local self-government official, but the authority to perform notarial acts.

The author identifies the main features of the subject of criminal offences committed by local self-government officials in the field of notarial activities:

- 1) holding a permanent or temporary position in local self-government bodies and the authority to perform organisational and administrative functions;
- 2) performing notarial acts under a special power of attorney granted to a person by an authorised local self-government body.

It is noted that if a local self-government official commits violations in the field of notarial activities, it is quite possible that such a person commits the act itself intentionally, and the consequences may have both an intentional form of guilt and a negligent form, which should not affect the criminal law assessment of the act.

The third section reveals the peculiarities of sentencing and determination of other forms of criminal liability for local self-government officials authorised to perform notarial acts.

A comprehensive study of verdicts relating to violations of the procedure for performing notarial acts by local self-government officials was conducted, during which 31 criminal proceedings were identified in the period from 2008 to 2023. 54 verdicts on sentencing under the combination of criminal offences 364 and 366 of the Criminal Code of Ukraine and cases which the court qualified under 366 (Part 1

and Part 2) of the Criminal Code of Ukraine were analysed. Under Article 364(1) of the CCU, the courts imposed alternative punishments to local government officials for violating the procedure for performing notarial acts that do not involve isolation from society, mainly restriction of liberty with exemption from serving a sentence with probation and deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities for an average period of two years. Under Part 2 of Art. 364 of the Criminal Code of Ukraine, the punishment was imprisonment, and 90% of the offenders were released from serving their sentence with probation. The overwhelming majority of cases under Part 1 of Art. 366 of the Criminal Code of Ukraine were sentenced to a fine (66.6 per cent). Article 366(2) of the Criminal Code of Ukraine provides for a relatively definite sanction, so the courts imposed a term of imprisonment, mostly for two years. The application of Art. 75 of the Criminal Code of Ukraine was dominant (95%), with probation being imposed for one year in most sentences. In 59.4% of the verdicts studied, an additional penalty was imposed under Art. 366 of the Criminal Code of Ukraine in the form of deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities.

When analysing the verdicts in criminal proceedings, the following features were identified: 1) courts, when imposing punishment on this category of persons, believe that achieving the purpose of punishment – punishment, correction of a person, general and special prevention is possible without actually serving the sentence, applying one of the forms of criminal liability – imposing a type of punishment with exemption from actual serving (most often, application of Article 75 of the CC of Ukraine); 2) the most common is the application of additional punishment in the form of deprivation of the right to hold certain positions and engage in certain activities. The determination of an additional type of punishment is within the court's discretion, which requires the development of a unified approach to the formulation of this type of punishment. We believe it is appropriate to emphasise that when imposing an additional punishment in the form of deprivation of the right to hold positions related to the commission of a criminal offence, a person should be deprived of the functions that the person was authorised to perform

in connection with the position held. Based on the results of the analysis, it is proposed to include a separate article in the draft Criminal Code of Ukraine with the following wording:

«Article 9.5. Abuse of power in the performance of notarial acts.

A person who has intentionally used delegated powers in the performance of notarial acts in the absence of grounds provided for by law or in the presence of grounds that oblige to refuse to perform a notarial act, or has performed a notarial act with intentional violation of the procedure for its execution

has committed a crime...»

Until the new Criminal Code of Ukraine is finalised, in order to regulate the issues of liability for the acts under analysis, we propose to supplement the current Criminal Code of Ukraine with a new Article 3654 as follows:

«Article 3654. Abuse of authority in the performance of notarial acts.

1. Intentional use of one's professional or delegated powers in the performance of notarial acts in the absence of grounds provided for by law or in the presence of grounds that oblige to refuse to perform a notarial act, or performance of a notarial act with intentional violation of the procedure for their execution shall be punishable by...»

Keywords: verdicts, abuse of office, criminal liability, criminal offenses, criminal legislation, criminological policy, notarial jurisdiction, notarial acts, official of local self-government bodies, special subject of criminal offense, subjects authorized to perform notarial acts.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Чижиков О. О. Історико-правовий аспект розвитку законодавства про прототипи органів, що здійснювали нотаріальну діяльність на землях Русі і в Московії. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. №4(14)/2020. С. 98-106.

2. Чижиков О. О. Про теоретико-прикладні особливості безпосереднього об'єкту злочинів посадових осіб місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, Серія: Юриспруденція*. 2021. Випуск 53. С. 120-125

3. Чижиков О. О. Особливості форм реалізації кримінальної відповідальності щодо посадових осіб органів місцевого самоврядування за порушення порядку здійснення нотаріальних дій. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2021. Том 32 (71) № 4. 2021. С. 82-87.

4. Чижиков О.О. Внутрішня організаційна природа кримінальних правопорушень, вчинюваних посадовими особами місцевого самоврядування, котрі здійснюють нотаріальні дії. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 34 (73). № 6. 2023, С. 108-112

5. Chyzykov O. Official of local government bodies official authorized to perform notarial actions as a subject of criminal offense. *European reforms Bulletin*. 2021. № 4. С.12-17.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Чижиков О. О. Литовсько-руський фундамент відповідальності за порушення в сфері здійснення нотаріальних дій. *Актуальні проблеми кримінального права: Матеріали XI Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, присвячена пам'яті проф. П. П. Михайленка*. м. Київ, 20

листопада 2020 р. [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ: Нац. акад. внутр. Справ, 2020. С. 279-282.

2. Чижиков О. О. Дослідницька структура об'єкту злочинів, що вчиняються посадовими особами органів місцевого самоврядування при здійсненні нотаріальних дій. *Current trends of modern scientific research : collection of abstracts of International scientific-practical conference, Kunovice, Czech Republic, July 30-31, 2021. Kunovice : Akademie HUSPOL, 2021. p. 51-57.*

3. Чижиков О. О. Вплив об'єкту злочину на правотворчу діяльність. *Кримінально-правова правотворчість: визначення та значення: міжнародна науково-практична конференції. м. Одеса, 28 травня 2021 р. Відповідальний редактор Є. Л. Стрельцов. Укладачі: Є. Л. Стрельцов, В. П. Кедик. Одеса, НУ «ОЮА», ПРЦ НАПрН України, 2021. С. 153-155.*

4. Чижиков О. О. Щодо безпосереднього об'єкту злочинів, які вчиняються службовими особами місцевого самоврядування у сфері нотаріальної діяльності. *Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу “Кримінальний кодекс України 2001 року: 20 років після прийняття” (29 квітня 2021 року) / упоряд. А. А. Стрижевська, К. П. Задоя, Д. С. Птащенко, С. Д. Шапченко. К., 2021. С. 105-108*

5. Чижиков О. О. Особливості визначення «службової особи» у правозастосовній діяльності: деякі аспекти. *Пам'яті професорів П. С. Матишевського та С. С. Яценка: 1. Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу “Особлива частина кримінального права України: наукова спадщина професора П.С. Матишевського та сучасність” (3 грудня 2021 року). 2. Збірка тез доповідей учасників науково-практичної конференції “Конституційні засади кримінального права України” (23 грудня 2021 року) / упоряд. А.А. Стрижевська, К.П. Задоя. К., 2021. С.48-50.*

6. Чижиков О. О. Способи службового підроблення як типовий прояв кримінальної активності посадових осіб місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії. *X Міжнародна науково-практична конференція*

«Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку» (10 грудня 2021 року). Упоряд: Бевз С.І., Бирса Н.О., Серебрякова Ю.О. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського. 2021. С. 465-468.

ЗМІСТ

ВСТУП	23
РОЗДІЛ 1 ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЛИ НОТАРІАЛЬНІ ДІЇ	32
1.1. Сутність поняття кримінальної відповідальності осіб, що здійснювали нотаріальні дії та історичний досвід її регламентації	32
1.2. Стан наукової розробки кримінально-правової охорони нотаріальної діяльності у доктрині кримінального права	63
Висновки до розділу 1	80
РОЗДІЛ 2 КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПОСАДОВИМИ ОСОБАМИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ НОТАРІАЛЬНІ ДІЇ	82
2.1. Об'єктивні ознаки злочинів, що вчиняються посадовими особами органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії	82
2.2. Суб'єктивні ознаки злочинів, що вчиняються посадовими особами органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії	144
Висновки до розділу 2	164
РОЗДІЛ 3 СПЕЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОСАДОВИХ ОСІБ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ НОТАРІАЛЬНІ ДІЇ	169
3.1. Покарання як форма реалізації кримінальної відповідальності, що застосовується до посадових осіб органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії	169
3.2. Проблемні питання звільнення від кримінальної відповідальності як альтернативного кримінально-правового наслідку вчинення злочинів посадовими особами органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії	196
Висновки до розділу 3	208
ВИСНОВКИ	211
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	218
ДОДАТКИ	241

ВСТУП

Актуальність дослідження. Складні соціально-економічні умови під час воєнного стану, в яких зараз перебуває Україна, не зменшує прагнення інтегруватися до європейського співтовариства. У зв'язку з цим є важливим виконання ряду вимог міжнародних інституцій та громадськості у протидії корупції. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності є багатоаспектною проблематикою, суспільно небезпечні наслідки протиправних діянь відображаються у різних сферах життя, отже потребують сегментного дослідження. Особливістю органів місцевого самоврядування як суб'єктів владних повноважень є те, що кожен із таких суб'єктів, з урахуванням положень Конституції України, є самостійним, автономним і не перебуває у підпорядкуванні жодного органу. В умовах правового режиму воєнного стану органи місцевого самоврядування наділяються додатковими повноваженнями, що координують діяльність спрямовану на реалізацію законних прав і інтересів громадян (ст. 9 Закон України «Про правовий режим воєнного стану»). У сільських населених пунктах нотаріальні дії, передбачені ст.37 Закону України «Про нотаріат» вчиняються уповноваженими на це посадовими особами органів місцевого самоврядування. Посадові особи органів місцевого самоврядування зобов'язані сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду.

У правовій системі нотаріат відіграє значну роль як орган безспірної цивільної юрисдикції та превентивного правосуддя. Розширення повноважень системи органів нотаріату водночас має забезпечуватися правовим механізмом державного контролю за діяльністю нотаріальних органів. Законом України від 20.10.2014 № 1709-VII «Про внесення змін до деяких

законодавчих актів України щодо деяких питань спадкування», який набрав чинності з 1 січня 2016 року, уповноважено посадових осіб органів місцевого самоврядування щодо видачі свідоцтва про право на спадщину, видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя, що засвідчує про розширення повноважень відповідних суб'єктів нотаріальних дій. У воєнний час реалізація таких повноважень вкрай важлива у забезпеченні законного порядку реалізації прав або інтересів окремих громадян, державних або громадських інтересів або інтересів юридичних осіб. У зверненні Нотаріальної палати України від 13.01.23 р. до Міністерства юстиції України зазначено, що у зв'язку з надходженням до нотаріусів підроблених, дефектних, оформлених з порушенням законодавства документів, виданих або посвідчених окремими посадовими особами органів місцевого самоврядування, а також зникнення архівних примірників заповітів, наявна об'єктивна необхідність правороз'яснювальної роботи та обміну практичними навиками з питань вчинення нотаріальних дій, а також заходів контролю з боку Мініюсту за здійсненням таких повноважень. Відсутність належних заходів контролю робить цю сферу привабливою для створення незаконних документів та створення різного роду схем для заволодіння майном громадян.

У доктрині кримінального права визначена тема викликає дискусії. Посадові особи органів місцевого самоврядування наділені повноваженнями у здійсненні організаційно-розпорядчих і консультативно-дорадчих функцій, однак покладання додаткових функцій, передбачених законодавчих про нотаріат, не можуть визнавати таких осіб як службових осіб, а вчинені ними при виконанні таких похідних функцій як злочини у сфері службової діяльності. Оскільки цим особам державою делеговано публічні функції, але вони не охоплюються службовими обов'язками. У зв'язку з цим потребує активації наукових пошуків, а визначена тема потребує поглибленого дослідження.

Питання кваліфікації та призначення покарання за вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, дуже активно постійно обговорюється серед представників юридичної академічної спільноти. Кримінально-правовому забезпеченню нотаріальної діяльності присвячувалися роботи О.В. Коротюк, І.П. Фріса, Ю.І. Шиндель, М.В. Саламатової, Р.О. Ніколенко, М.В. Рябенко та інші. У дисертації О.В. Коротюк було сфокусована увага на нотаріусі як спеціальному суб'єкті злочину, Ю.І. Шиндель досліджувала, крім кримінальної відповідальності нотаріуса, також інших суб'єктів, які надають публічні послуги та зловживають повноваженнями. У роботі М.М. Саламатової предметом дослідження є кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у сфері нотаріальної діяльності. Дисертаційне дослідження І.П. Фріса «Кримінально-правове забезпечення охорони нотаріальної діяльності в Україні», що було захищене у 2015 р., є вагомим науковою розробкою підстав кримінальної відповідальності суб'єктів, що уповноважені на здійснення нотаріальних дій. Ґрунтовність теоретичних та практичних результатів проведених наукових досліджень не викликає сумніву. Разом з тим суспільні відносини, що складаються у зв'язку із забезпеченням охорони нотаріальної діяльності кримінально-правовими засобами не визнається всебічно дослідженим і вичерпним у доктрині кримінального права.

З урахуванням триваючої законотворчої діяльності та систематичних змін, що спрямоване на удосконалення кримінально-правового регулювання злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, реформування органів місцевого самоврядування та зміни правового регулювання організації та здійснення нотаріальної діяльності, що свідчать про розширення повноважень посадових осіб місцевого самоврядування, визнаємо вибрану тему дисертаційного дослідження актуальною.

У темі роботи прослідковується міждисциплінарний зв'язок, тому тема стосується не тільки теоретичних та прикладних питань кримінального права, також є значимою для розвитку теорії нотаріату та удосконалення діяльності органів місцевого самоврядування.

У юридичній літературі визначено, що тематика кримінально-правового забезпечення охорони нотаріальної діяльності в Україні не може вважатися такою, що є доктринально всебічно розв'язаною у кримінальному праві [195].

Вищенаведене свідчить про необхідність теоретичної розробки питань кримінальної відповідальності посадових осіб органів місцевого самоврядування, що здійснюють нотаріальні дії, тому визначаємо тему дисертаційного дослідження обґрунтованою та своєчасною для правотворчості і правозастосовної діяльності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконується відповідно до Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2023 року, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України № 463 від 09.05.2023 р.; Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р., схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 № 1393-р.; «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р.; Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 р.р., затверджені Указом Президента України від 20.05.2015 р. №276/2015; Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» затвердженої Указом Президента України від 12.01.2015 р. №5 /2015 р.; Пріоритетних напрямків розвитку правової науки на 2016-2020 р., схвалених Загальними зборами Національної академії правових наук України від 03.03.2016 р. Тема дослідження затверджена рішенням вченої ради Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського (протокол № 10 від 25 червня 2020 р.).

Мета й завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є визначення основних теоретичних і практичних проблем кримінальної відповідальності посадових осіб органів місцевого самоврядування, що здійснюють нотаріальні дії, та розроблення на цій основі пропозицій щодо їхнього законодавчого вирішення.

Для досягнення поставленої мети в роботі було визначено такі основні завдання:

- дослідити сутність та історико-правовий розвиток регламентації кримінальної відповідальності осіб, що здійснювали нотаріальні дії;
- з'ясувати стан наукової розробки кримінально-правового регулювання нотаріальної діяльності у доктрині кримінального права;
- визначити об'єктивні ознаки злочинів, що вчиняються посадовими особами органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії;
- проаналізувати суб'єктивні ознаки злочинів, що вчиняються посадовими особами органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії;
- охарактеризувати покарання як форму реалізації кримінальної відповідальності, що застосовується до посадових осіб органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії;
- визначити проблемні питання звільнення від кримінальної відповідальності як альтернативного кримінально-правового наслідку вчинення злочинів посадовими особами органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчинили протиправні дії під час надання нотаріальних послуг.

Предмет дослідження – кримінальна відповідальність посадових осіб органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії.

Методи дослідження обрано з урахуванням мети та завдань дослідження, його об'єкту і предмету. Методологічну основу дослідження складають положення сучасної теорії наукового пізнання соціальних та правових явищ, що охоплює комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема: історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-логічний, метод системно-структурного аналізу.

Нормативною базою роботи є Конституція України, положення кримінального законодавства, нотаріального процесу та муніципального права України та ін.

Теоретичною основою дисертації є наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених теорії держави і права, кримінального та цивільного права, нотаріального процесу, муніципального права, що стосуються проблематики дослідження.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали судової практики, що перебувають у Єдиному державному реєстрі судових рішень, постановлених протягом 2008-2023 рр. щодо посадових осіб органів місцевого самоврядування, які здійснювали нотаріальні дії (31 кримінальне провадження) та вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 364, ст. 366 КК України, та справи, які суд кваліфікував за ст. 366 (54 кримінальне провадження) статистичні відомості Державної судової адміністрації України протягом 2019-2022 рр., статистичні дані Генеральної прокуратури України протягом 2019-2022 рр.

Наукова новизна отриманих результатів:

вперше:

– визначено особливості кримінально-правової кваліфікації при зловживанні службовим становищем посадовими особами органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії та охарактеризовано вплив внесених змін до положень ст. 75 КК України на правозастосування кримінально-правової норми, передбаченої ст. 364 КК України у межах предмету дослідження;

– здійснено оцінку вектору караності щодо зловживанні службовим становищем посадовими особами органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії, який демонструє тенденцію на послаблення кримінальної відповідальності, що відображається: у відмові від кваліфікації за сукупністю кримінально-правових норм за ст. 364 та ст. 366 КК України та застосування звільнення від кримінального покарання з випробуванням;

– запропоновано включити до проєкту Кримінального кодексу України нову статтю 9.5. ... «Зловживання повноваженнями при здійсненні нотаріальних дій», враховуючи необхідність унормування кримінальної відповідальності та уніфікації практики застосування заходів кримінально-правового характеру за вчинення суспільно-небезпечних посягань на нотаріальні відносини;

удосконалено:

– підходи щодо об'єктивізації таких діянь, вчинюваних посадовими особами органів місцевого самоврядування, котрі здійснюють нотаріальні дії, як «створення», «використання» та «видача» завідомо неправдивого офіційного документу;

– формування припису позбавлення права обіймати певні посади як покарання у обвинувальному вирокі, з зазначенням саме тих функцій (організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій), які були неналежно виконані винною особою, оскільки саме такий підхід узгоджується з принципами призначення покарання.

дістало подальшого розвитку:

– положення, що ілюструють історію законодавчої регламентації на території України кримінальної відповідальності осіб, які вчинюють нотаріальні дії, а також вплив соціально-економічного та політичного ладу країни на креацію, подальший розвиток і практичне застосування відповідних кримінально-правових заборон;

– доктринальні положення щодо визначального фактору суспільно небезпечної поведінки посадової особи органу місцевого самоврядування, яка здійснює нотаріальні дії;

– положення доктрини щодо об'єкта, предмета та засобів і знарядь вчинення кримінального правопорушення;

– положення про необхідність використання в тексті кримінального кодексу уніфікованої термінології, за допомогою якої характеризуються такі правові категорії як «службова особа» та «посадова особа».

Практичне значення отриманих результатів. Сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані:

– у правотворчості для вдосконалення кримінального законодавства України щодо кримінально-правової охорони нотаріальних відносин;

– у правозастосовній діяльності – під час здійснення кримінально-правової кваліфікації відповідних посягань;

– у навчальному процесі – під час підготовки лекційних, семінарських, практичних занять з Особливої частини кримінального права, підготовки відповідних навчальних посібників, підручників, науково-практичних коментарів, проведення науково-практичних досліджень здобувачами вищої освіти (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес Чорноморського національного університету імені Петра Могили від 14 листопада 2023 року);

– у науково-дослідній діяльності – під час здійснення науково-практичних досліджень, присвячених кримінальній відповідальності у сфері нотаріальної діяльності.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження оприлюднені на таких науково-практичних конференціях: на XI Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, присвячена пам'яті проф. П. П. Михайленка (м. Київ, 20 листопада 2020 р.),

Current trends of modern scientific research: International scientific-practical conference (Kunovice, Czech Republic, July 30-31, 2021), Кримінально-правова правотворчість: визначення та значення: міжнародна науково-практична конференція (м. Одеса, 28 травня 2021 р.), «Кримінальний кодекс України 2001 року: 20 років після прийняття» (м. Київ, 29 квітня 2021 року), «Особлива частина кримінального права України: наукова спадщина професора П.С. Матишевського та сучасність» (м. Київ, 3 грудня 2021 року), на X Міжнародна науково-практична конференція «Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку» (м. Київ, 10 грудня 2021).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено в десяти наукових публікаціях, з яких чотири – наукові статті, що опубліковані у виданнях, які входять до переліку наукових фахових видань України, одна стаття у зарубіжному виданні (одна з них у державі, яка входить до Європейського Союзу), а також у шести тезах доповідей на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлені предметом, метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, з трьох розділів, які містять шість підрозділів, з висновків, зі списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 243 сторінку, з них основний текст – 217 сторінок, список використаних джерел містить 218 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЛИ НОТАРІАЛЬНІ ДІЇ

1.1. Сутність поняття кримінальної відповідальності осіб, що здійснювали нотаріальні дії та історичний досвід її регламентації

Аналізуючи дослідження у сфері юриспруденції, бачимо, що вивчення історичної складової того чи іншого правового явища чи питання стало традиційним кроком для більшості дослідників. Дійсно, знання про причини виникнення певного положення сучасного нормативно-правового акту, умови його формування та еволюції, причини, через які такий припис, можливо, було виключено з текстів відповідних документів, дозволяє більш повно зрозуміти суть чинного законодавства, не тільки його історичну, але й правову природу, соціальне підґрунтя й логічну обумовленість існування в сучасному світі. До того ж, часто історичні відкриття є просто цікавими, а подекуди й нереальними для сприйняття сучасного юриста. Не є виключенням із цього й положення кримінального права взагалі та ті, які стосуються окремих злочинних діянь.

Колоритним і символічним було становлення каральних приписів, які стали фундаментом подальшого розвитку матеріального та процесуального кримінального права, що також підкреслює значення історичного аналізу розвитку кримінальної відповідальності за ті чи інші діяння.

Діяльність нотаріату має спільні ознаки із діяльністю інших органів, які провадять цивільну юрисдикцію. Так, «ступінь розвитку нотаріальної діяльності є важливим показником як рівня правової системи країни, так і суспільної свободи. Виникненню нотаріату як складової правової культури передуює насамперед необхідність легалізації різних юридично значущих подій (фактів). Без нотаріуса практично не може обійтися будь-яка держава, фізична

чи юридична особа, адже він є з'єднувальною ланкою між громадянами щодо їх ставлення до цивільних прав та обов'язків» [50].

Нотаріат є «спеціальним правозастосовним, юрисдикційним органом, його діяльність можна розглядати як особливий вид діяльності, що відбувається у певному процесуальному порядку. Відносини, що виникають у зв'язку зі вчиненням нотаріальної діяльності між нотаріусом та фізичними (юридичними) особами з приводу посвідчення фактів (угод), видачі свідоцтв про право на спадщину, охоронних дій нотаріуса тощо, за своїм характером є процесуальними, спрямованими на вирішення матеріально-правових питань. Усе це свідчить про те, що процесуальний порядок здійснення нотаріальних дій маючи конкретну регламентовану систему процесуальних дій, становить зміст нотаріального процесу» [10, с. 80].

Нотаріальна процесуальна діяльність – це «правозастосовна, юрисдикційна діяльність, у межах якої нотаріусом розглядається конкретна нотаріальна справа, а результатом є правозастосовний нотаріальний акт, який містить висновок про наявність у зацікавленої особи права або встановлення юридичного факту. Нотаріальний процес, як форма здійснення цієї діяльності, вид юридичного процесу, є встановлений законом порядок здійснення нотаріальних дій. Зміст нотаріального процесу становлять процесуальні дії нотаріусів та інших учасників нотаріального процесу, за допомагаю яких реалізуються їхні права та обов'язки» [55, с. 78].

Нотаріальний процес складається з ряду послідовних етапів, які характеризують його хід, послідовність виконання процесуальних дій. Кожна стадія нотаріального процесу формується зібранням різноманітних нотаріальних дій, спрямованих на досягнення специфічної процесуальної мети. Кожна стадія визначається обмеженнями у просторі та часі, конкретними учасниками, які мають певні права та обов'язки саме на цьому етапі, а також процесуальними документами, які видаються. В залежності від характеру справи, нотаріальний процес може включати всі або лише окремі етапи. У той же час, деякі етапи є обов'язковими.

Перша обов'язкова стадія, з якої розпочинається нотаріальний процес – це «стадія порушення нотаріального провадження, яка характеризується подачею письмової чи усної заяви. Наприклад, для порушення нотаріального провадження про видачу свідоцтва про право на спадщину, векселі, здійснення виконавчого напису або видачі дубліката документа обов'язково подається письмова заява, а при посвідченні угоди про засвідчення вірності копії документа, засвідчення справжності підпису на документах, досить усної заяви» [50].

Перед тим, як порушити нотаріальне провадження здійснюють моніторинг наявності умов для ефективного здійснення нотаріальних дій. Так, «для посвідчення угод, необхідно перевірити наявність таких умов: дотримання правил територіальної компетенції щодо її посвідчення, законність правочину, правоздатність та дієздатність юридичної або фізичної особи (учасника правочину), дійсність волевиявлення сторін на посвідчення конкретної угоди тощо» [206, с. 65].

Друга обов'язкова стадія у ході здійснення нотаріального процесу – це «стадія попередньої підготовки вчинення нотаріальної дії. Ця стадія має на меті створити необхідні умови для правильного вчинення нотаріальної дії та прийняття нотаріального акта. Зміст стадії становлять дії пов'язані з:

- встановленням фактів, які мають значення для даної справи. Вирішення питання пов'язаного із встановленням фактів, що мають значення для конкретного нотаріального провадження, провадиться з урахуванням норм матеріального права, які регулюють відносини, що стали предметом нотаріальної діяльності.

- про розподіл кола доказів, необхідних для підтвердження цих фактів;
- вирішенням питання про склад осіб, які повинні брати участь у вчиненні нотаріальної дії;

- забезпеченням подання всіх необхідних доказів та інформування осіб, зацікавлених у справі щодо тих фактів, отримання яких передбачено законодавством;

– роз'яснення особам, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій, їх змісту та значення з урахуванням можливих правових наслідків» [50].

На третій стадії здійснення нотаріального провадження розглядається заява щодо сутності та вчинення нотаріальної дії. Так, «зміст цієї стадії становить перевірка поданих документів, їх оцінка та аналіз, на підставі чого нотаріус робить висновок про можливість або неможливість вчинення нотаріальних дій та, за наявності підстав, здійснює нотаріальну дію з оформленням та видачею відповідного нотаріального документа» [50].

Стадія оскарження нотаріальних дій чи відмови у їх вчиненні не є обов'язковою частиною послідовності нотаріального процесу. У випадку, якщо зацікавлена сторона вважає, що нотаріус допустив помилку у вчиненні нотаріальної дії або відмовив у її проведенні, вона має право подати скаргу до суду, ініціюючи позовне провадження.

Нотаріальне провадження є складовою частиною нотаріального процесу і відзначається конкретними характеристиками. Це сукупність дій, які виконують нотаріуси або інші учасники нотаріального процесу у визначеному законом порядку. Значить, форма та процедура вчинення нотаріальних дій мають чітку правову регламентацію.

Проведення нотаріальних дій керується загальними та спеціальними правилами, які мають обов'язковий характер. Це дозволяє забезпечити правильне та ефективне вирішення нотаріальних питань та видання законної та обґрунтованої нотаріальної документації.

Змістом нотаріального провадження загалом, тобто загального порядку є «основні правила вчинення нотаріальних дій, які діють однаково незалежно від того, яка конкретна дія здійснюється. Інакше висловлюючись, застосування норм загального порядку вчинення нотаріальних дій залежить від їх характеру і є обов'язковим у всіх випадках» [196, с. 12].

Для кожної окремої нотаріальної дії існує визначений спеціальний порядок проведення. Процедура розгляду різних нотаріальних питань має свої особливості, які залежать від конкретного предмета нотаріальної діяльності.

Сукупність нотаріальних дій можна розподілити на чотири групи і, відповідно, здійснити виокремлення чотирьох видів нотаріальних виробництв:

– «вчинення нотаріальних дій, спрямованих на посвідчення безперечного права (нотаріальні дії, пов'язані з видачею свідоцтва про право на спадщину, про право власності на частину у спільному майні подружжя, про придбання майна з громадських торгів тощо). Об'єктом охорони під час таких дій є суб'єктивні права громадян і юридичних осіб. При її вчиненні досягається мета надання достовірності безумовному праву;

– вчинення нотаріальних дій, спрямованих на посвідчення та засвідчення безперечних фактів (посвідчення угод, посвідчення факту, що громадянин є живим, що громадянин перебуває в конкретному місці, передача заяв громадян та організацій іншим громадянам та організаціям, засвідчення вірності копій документів, переклад документом з однієї мови на іншу, свідчення справжності). При цьому забезпечується охорона законних інтересів, які полягають у наданні достовірності та визнанні безумовними окремих фактів;

– вчинення нотаріальних дій, спрямованих на забезпечення збереження майна та документів (охоронні дії нотаріуса): охорона спадкового майна, прийняття документів на зберігання, накладення заборони відчуження нерухомого майна, прийняття в депозит грошових сум та цінних паперів. Спільним у цих нотаріальних процесах є те, що вони спрямовані забезпечити безпеку певних об'єктів;

– вчинення нотаріальних дій, спрямованих на подання нотаріальному документу сили виконавчого документа (виконавчий напис нотаріуса, протест векся). Виконавчий напис нотаріуса про протест векся та вексель з відміткою нотаріуса про опротестування не лише свідчить про факт заборгованості, а й мають силу виконавчого документа» [50].

Таким чином, на наш погляд, нотаріальний процес є специфічною правовою формою діяльності, що полягає у застосуванні правових норм через виконання нотаріатом юрисдикційних функцій. Отже, оцінка нотаріального

процесу як одного з аспектів юридичного процесу має велике значення і є важливою у сучасному контексті.

Структура нотаріальних процесуальних відносин визначає систему суб'єктів нотаріального процесу, їх владний характер. Потреба у процесуальних відносинах виникає, коли суб'єкти права не можуть самостійно здійснити свої законні права чи інтереси без втручання компетентного органу. Усі учасники нотаріального процесу вступають у правовий зв'язок тільки з нотаріальним органом, оскільки саме він виступає як правозастосовник у цьому процесі.

Як відомо, «у загальній теорії права розроблено погляд на правоздатність як загальну передумову участі суб'єктів у правових відносинах, а умовою її здійснення виступає дієздатність. З урахуванням цього проблема суб'єктів нотаріального процесу пов'язана із характеристикою правосуб'єктності його учасників. При цьому слід виходити з необхідності розрізняти загальну (цивільну) правоздатність особи та правоздатність спеціальну (галузеву). Під першою слід розуміти здатність бути суб'єктом права взагалі, під другою – здатність володіти комплексом прав у межах галузевого режиму регулювання. Зокрема, зміст нотаріальної процесуальної правосуб'єктності визначається сукупністю процесуальних прав та процесуальних обов'язків, які може мати суб'єкт нотаріальної діяльності відповідно до чинного нотаріального процесуального законодавства. Цивільна та нотаріальна процесуальна правосуб'єктність є різними за змістом та наслідками здійснення. Реалізація першої тягне виникнення, зміну та припинення цивільних правовідносин, а другої – нотаріальних процесуальних» [3]. Крім осіб, які мають особистий інтерес у проведенні нотаріальних дій, суб'єктами нотаріальних процесуальних відносин є також нотаріус, свідки, експерти, перекладачі та інші. Важливо відзначити, що їхня правосуб'єктність не обов'язково пов'язана з цивільною правосуб'єквністю.

Таким чином, нотаріальній процесуальній правосуб'єктності характерною є самостійність, оскільки вона не є окремим цивільної

правосуб'єктності, а втілюється в єдності її структурних компонентів: «правоздатності та дієздатності, що дозволяє визначати її як здатність бути суб'єктом нотаріального процесу, володіти нотаріальними процесуальними правами та обов'язками і здійснювати їх своєю поведінкою. Тому можна сказати, що зміст нотаріальної процесуальної правосуб'єктності складають суб'єктивні права та обов'язки, регламентовані нотаріальними процесуальними нормами. При цьому у різних учасників процесуальних правовідносин правосуб'єктність є неоднаковою, оскільки вони володіють неоднаковими за обсягом та характером правами та обов'язками. Саме тому єдиної для всіх суб'єктів нотаріального процесу правосуб'єктності не існує, вона визначається відповідним процесуальним становищем тієї чи іншої особи – учасника нотаріальної дії» [3]. Як бачимо, здійснення нотаріального процесу не передбачає можливості говорити існування правосуб'єктності фізичних та юридичних осіб загалом, при цьому відбувається характеристика правосуб'єктності кожного учасника, що здійснює певну процесуально-правову діяльність у даній сфері.

Суб'єктами нотаріального процесу є «особи, наділені нотаріальними процесуальними правами та обов'язками, на підставі яких вони вступають у правові відносини, що складаються при вчиненні нотаріальної дії. Процесуальною за своїм характером можна вважати тільки діяльність щодо вчинення нотаріальних дій, оскільки процедурні аспекти реалізації роз'яснювальних та консультативних повноважень нотаріуса наразі законодавчо не врегульовані» [3].

Нотаріальний орган, як невід'ємний учасник нотаріальних процесуальних відносин, має право вирішувати питання, пов'язані з укладанням нотаріальних актів, які є обов'язковими для всіх інших учасників нотаріального процесу. Це право надає йому владний характер та можливість залучати зацікавлених осіб, які не брали участь у початковому запиті на вчинення нотаріальної дії. Він також відповідає за збір, зберігання, аналіз і оцінку доказів, а також організацію процесу, яка створює умови для

досягнення очікуваного правового результату згідно з законом, тобто виконує завдання, передбачені нотаріальною діяльністю.

Отже, необхідним учасником нотаріального процесу є нотаріальний орган, що може бути нотаріусом чи іншою особою, уповноваженою на здійснення нотаріальних дій. Взаємовідносини в рамках нотаріального процесу виникають під час здійснення нотаріальної діяльності між нотаріусом, з одного боку, і будь-яким іншим учасником процесу – з іншого. Іншими словами, всі особи, що беруть участь у нотаріальному процесі, утримуються у юридичному зв'язку з нотаріальним органом з моменту виникнення процесуальних правовідносин і мають відносно нього свої права та обов'язки. Нотаріус (чи інший нотаріальний орган) як учасник нотаріальних процесуальних відносин володіє специфічною юридичною підсуб'єктністю та особливим правовим статусом.

У літературі, присвяченій нотаріальному праву і процесу, спостерігається різноманітність поглядів на те, хто вважається суб'єктами нотаріального права і процесу. Слід відзначити, що деякі класифікації, запропоновані вченими, виявляються занадто широкими, охоплюючи суб'єктів, які не мають визначених прав і обов'язків у відношенні до організації або функціонування нотаріальної діяльності, а лише перебувають у відносинах з нотаріусом на основі трудового або цивільно-правового статусу. Для прикладу, М.М. Дякович вважає, що доцільним є об'єднання усіх суб'єктів нотаріального права у окремих п'ять груп: 1) «суб'єкти, які мають право вчиняти нотаріальні дії (нотаріуси, які працюють в державних нотаріальних конторах – державні нотаріуси; приватні нотаріуси; уповноважені посадові особи органів місцевого самоврядування; службові особи консульських установ, дипломатичних представництв України; особи, які посвідчують заповіти та довіреності, що дорівнюють до нотаріально посвідчених); 2) суб'єкти, які сприяють здійсненню нотаріальної діяльності (помічники нотаріуса; стажисти нотаріуса; працівники, що перебувають у трудових відносинах з приватним нотаріусом; інші суб'єкти, які забезпечують

здійснення нотаріальної діяльності, а саме: перекладачі, організації, які здійснюють страхування нотаріальної діяльності приватних нотаріусів; службові особи і органи, які дають інформацію на запити нотаріусів); 3) органи нотаріального самоврядування; 4) органи державної влади України (Міністерство юстиції України, головні управління юстиції; суди України; податкові органи; органи, що здійснюють контроль за дотриманням законодавства про працю та інші контролюючі органи); 5) особи, які звертаються до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії (фізичні та юридичні особи, які мають право звертатися до нотаріуса за вчиненням будь-яких нотаріальних дій, передбачених законом)» [58, с. 56-58].

Потреба наділяти суб'єктів сукупністю нотаріальних повноважень, безумовно, є «результатом неналежної оцінки сутності та значення нотаріальної діяльності і сьогодні обґрунтовується лише одним аргументом: у такий спосіб держава дбає про якомога більш простий спосіб забезпечення можливості кожної заінтересованої особи стати суб'єктом нотаріальної дії навіть за умови, що у місцевості, де така особа проживає, немає нотаріусів. Але сучасна судова практика свідчить, що подібне гарантування доступу до нотаріальної діяльності в багатьох випадках обертається для заінтересованих осіб суттєвим порушенням їх прав та інтересів. Наслідками вчинення нотаріальних дій особами, які не мають вищої юридичної освіти, достатнього стажу юридичної практики, діяльність яких не пов'язана із такою кількістю правових гарантій, як діяльність нотаріусів (вимоги до особи, що має намір займатися нотаріальною діяльністю; правила набуття нотаріальних повноважень; передбачена законом відповідальність нотаріуса тощо), є велика кількість судових справ, які б ніколи не виникли за умови вчинення такої нотаріальної дії власне нотаріусами» [3]. Необхідно враховувати, що в нотаріальній діяльності необхідно створювати систему сталого правового захисту для зацікавлених осіб, яка включає в себе вимоги до робочого місця нотаріуса, забезпечення конфіденційності вчинення нотаріальних дій, відсутність можливості вчинення нотаріальних дій у випадку наявності

цивільно-правового конфлікту, можливість компенсації шкоди, завданої незаконними або необережними діями нотаріуса та інше. Діяльність посадових осіб місцевого самоврядування щодо вчинення нотаріальних дій не відповідає цим вимогам, що може призвести до порушень прав зацікавлених осіб та зростання числа судових спорів.

Нотаріальні органи займають особливе положення у ході нотаріального процесу, вони мають значний вплив на його перебіг і розвиток. Вони вирішують не лише ключові питання, пов'язані з застосуванням норм матеріального та процесуального права, а й усі інші аспекти, що виникають під час проведення нотаріальних дій (залучення заінтересованих осіб, збір та оцінка доказів, призупинення або відкладення проведення нотаріальних дій і т. д.).

З метою виконання нотаріальної діяльності та досягнення поставлених перед нотаріатом завдань, нотаріуси та інші нотаріальні органи наділяються державою різноманітними процесуальними правами та обов'язками. До того ж, «у нотаріуса є обов'язки, що утворюються загальними та спеціальними правилами вчинення нотаріальних дій (наприклад, встановити особу та справжність підпису заінтересованих осіб, що звернулися за вчиненням нотаріальних дій; не приймати документи, зміст яких суперечить закону або містить відомості, що принижують честь, гідність та ділову репутацію фізичної особи або ділову репутацію юридичної особи; роз'яснити порядок оскарження відмови у вчиненні нотаріальної дії та викласти підстави такої відмови у письмовій формі на вимогу заінтересованої особи тощо). Ці права та обов'язки відбивають особливий правовий статус нотаріальних органів як суб'єктів нотаріального процесу: під час розгляду нотаріальної справи вони мають дослідити та оцінити докази, встановити наявність або відсутність певного фактичного складу та постановити законний і обґрунтований нотаріальний акт – документ)» [3].

Держава наділяє нотаріальні органи повноваженнями вчиняти нотаріальні дії, надаючи нотаріусам реальну владу. Це призводить до того, що

правосуб'єктність нотаріусів має особливий зміст, проявляючись у їхній компетенції. Нотаріальні органи не просто наділені право- та дієздатністю, а отримують конкретні права та обов'язки, які визначають їхню компетенцію у вчиненні нотаріальних дій.

Більш того, у процесі нотаріальної роботи нотаріус повинен діяти відповідно до встановлених норм законодавства. Наприклад, він може відкласти вчинення певної дії, якщо необхідно зібрати додаткові документи або провести експертизу. Також, якщо закон вимагає, нотаріус повинен переконатися, що всі зацікавлені особи погоджуються з вчиненням дії. Право відкласти дію є не лише можливістю, а й обов'язком для нотаріуса. Іншим прикладом є ситуація, коли всі умови для вчинення певної нотаріальної дії вже виконані. У цьому випадку нотаріус не лише має право виконати дію, а й зобов'язаний це зробити за запитом зацікавленої особи, оскільки відмова без належних підстав не допускається.

Отже, особливістю повноважень нотаріальних органів є їх взаємозв'язок з обов'язками. Інші учасники нотаріального процесу знаходяться у відносинах з цими органами та виконують власні функції у рамках цього процесу.

Проведений аналіз вказує на те, що проблема суб'єктів нотаріального процесу пов'язана з особливостями правосуб'єктності його учасників і враховує щонайменше два важливі аспекти. По-перше, система суб'єктів у процесі нотаріального провадження відрізняється від системи суб'єктів у нотаріальному праві. По-друге, нотаріальна процесуальна правосуб'єктність не є складовою частиною цивільної правосуб'єктності, а представляє собою єдність її структурних елементів: правоздатності та дієздатності. Різні учасники процесуальних правовідносин мають різну правосуб'єктність залежно від обсягу та характеру їхніх прав і обов'язків. Нотаріальні органи мають особливе становище у нотаріальному процесі, оскільки вони розглядають нотаріальні справи та мають вплив на їхній розвиток. Вони приймають рішення про застосування норм права та вчинення нотаріальних дій. Покладаючи на нотаріальні органи функцію вчинення нотаріальних дій,

держава наділяє нотаріуса реальними повноваженнями. Правосуб'єктність нотаріуса виявляється у його компетенції, оскільки він має права та обов'язки, що надані державою. Інші учасники процесу мають свої права та обов'язки у рамках закону та спільно діють з нотаріальним органом.

На сучасному етапі розвитку правової науки в Україні виявляються різноманітні проблеми сучасного кримінального права. Однією з ключових складових цього правового поля є кримінальна відповідальність, яка прямо впливає на діяльність правоохоронних органів і суду, створюючи сприятливі умови для практичного застосування кримінального законодавства. Кримінальне право визначає широкий спектр питань, пов'язаних з кримінальною відповідальністю, включаючи її форми, підстави та інші характеристики. Це сприяє забезпеченню дотримання законності та конституційних прав і свобод громадян.

Аналізуючи наукові дослідження виявлено, що до найбільш поширених визначень кримінальної відповідальності віднесено такі:

1. Визначення кримінальної відповідальності як «обов'язку відповісти за вчинення забороненого кримінальним законодавством суспільно небезпечного вчинку і стерпіти обмеження морального, матеріального та фізичного характеру» [9].

2. Розуміння кримінальної відповідальності як «реального покладання на особу, що вчинила злочин, передбачених кримінальним законом і конкретизованих вироком суду заходів державного осуду та примусу» [38].

3. «Ототожнення кримінальної відповідальності та покарання, зведення кримінальної відповідальності до застосування засобів впливу» [43].

4. Розгляд кримінальної відповідальності як «специфічних кримінально-правових відносин або як сукупності кримінально-правових, кримінально-процесуальних і кримінально-виконавчих відносин» [81].

На наш погляд, найбільш доцільним може бути таке визначення кримінальної відповідальності: це найжорстокіший тип правової відповідальності, який передбачає державний осуд особи за вчинений

протиправний діяння. Вирок оголошується в ім'я держави та може бути винесений тільки судом на підставі обвинувального рішення, яке набрало законної сили.

Іншими словами, кримінальна відповідальність означає фактичне покладання на особу, яка вчинила злочин, визначений кримінальним законом і уточнений рішенням суду, заходів державного осуду та примусу. У деяких випадках кримінальна відповідальність може обмежуватися лише державним осудом особи, яка вчинила злочин. При визначенні кримінальної відповідальності важливо пам'ятати, що це одна з форм юридичної відповідальності.

Розрізняють такі цілі юридичної відповідальності: «загальну спорідненість правопорушення; покарання правопорушника; вплив на свідомість правопорушника; моральну перебудову особистості; формування в людини, яка порушила норми права, настанови на правомірну поведінку надалі; виховний вплив на інших людей з метою попередження правопорушень з їхнього боку. Це збігається із ціллю кримінальної відповідальності» [143]. При цьому, мета юридичної відповідальності визначає її функції – «головні напрямки юридичного впливу як на правопорушника, так і на інших осіб, з метою захисту правопорядку і виховання суб'єктів права, що скоїли чи можуть скоїти правопорушення» [143].

Поняття кримінальної відповідальності має відповідати загальним характеристикам юридичної відповідальності, але одночасно воно повинно мати свої власні, унікальні особливості і відмінності. Цими ознаками є такі:

1. «Кримінальна відповідальність являє собою реальну соціальну взаємодію спеціальних органів держави і особи, яка визнана винною у вчиненні злочину, внаслідок чого ця особа має перенести певні позбавлення.
2. Обов'язковою ознакою кримінальної відповідальності є державне примушування, яке знаходить своє вираження передусім в засудженні

злочинця і його діяння обвинувальним вироком суду, а також в покладенні на винного додаткових позбавлень і обмежень.

3. Вид і міра позбавлень особистого майнового або іншого характеру визначені тільки в кримінальному законі, передусім в дозволі статті Кримінального Кодексу, яка передбачає відповідальність за вчинені злочини.

4. На відміну від цивільно-правової відповідальності, де іноді можливо добровільне перенесення особою позбавлень майнового характеру, при кримінальній відповідальності вона завжди має вимушений характер, оскільки це пов'язано з діяльністю спеціально уповноважених органів держави.

5. Кримінальна відповідальність можлива лише за вчинення злочину, який виступає як підстава такої відповідальності» [143].

Враховуючи зазначене, можна сказати, що кримінальна відповідальність представляє собою примусове настання державного осуду, а також застосування різноманітних санкцій особистого, майнового або іншого характеру, визначених кримінальним законодавством, і реалізується через спеціальні органи держави відносно особи, яка вчинила правопорушення.

Кримінально-правові відносини виникають у випадку, коли особа вчиняє злочин. Це відкривається тоді, коли між особою та державою формується взаємовідносини, що включають права та обов'язки обох сторін. Практична реалізація цих відносин, яка відбувається в рамках кримінально-правових стосунків, у певному етапі свого розвитку породжує кримінальну відповідальність.

Некерована кримінальна відповідальність настає після доведення вини особи у відповідності з законом та оголошення її обвинувальним вироком. Таким чином, кримінальна відповідальність отримує конкретну форму після судового засудження особи за злочин і оголошення обвинувального вироку.

Кримінальна відповідальність не може існувати окремо від кримінально-правових стосунків; вона є наслідком їх виникнення. Зміст цих правовідносин полягає у взаємодії їх суб'єктів стосовно прав і обов'язків, встановлених кримінальним законодавством. Кримінальна відповідальність

відрізняється від інших видів юридичної відповідальності, таких як адміністративна чи дисциплінарна, за кількома ознаками:

1) «за підставами застосування кримінальна відповідальність вживається лише щодо особи, яка вчинила суспільно небезпечний проступок, що містить склад злочину, передбачений чинним законом України про кримінальну відповідальність;

2) за змістом відповідальності: кримінальна відповідальність містить в собі засудження вчиненого особою злочинного проступку і особи, яка його вчинила, оскільки вирок виноситься від імені держави, а при призначенні покарання – ще й державному примусі у вигляді позбавлення або обмеження прав і свобод засудженого, які встановлено у діючому законі України про кримінальну відповідальність. При застосуванні інших видів юридичної відповідальності, в тому числі й судом, державний примус у такому виді відсутній;

3) за суб'єктом застосування: кримінальна відповідальність застосовується лише судом, жоден інший орган не має права цього робити. Інші види юридичної відповідальності можуть застосовуватися як судом, так і іншими органами держави;

4) за порядком застосування: у Кримінальному процесуальному кодексі України встановлений спеціальний, чітко структурований порядок застосування кримінальної відповідальності, особливістю якого є поетапний процесуальний контроль цієї діяльності прокурором. Застосування інших видів юридичної відповідальності не передбачає такої деталізації та обов'язкового процесуального контролю прокурором;

5) за колом суб'єктів, щодо яких застосовується відповідальність. Кримінальна відповідальність має осібний характер, тобто вона застосовується лише щодо фізичної особи, винної у вчиненні злочину. Інші види юридичної відповідальності можуть застосовуватися у разі невинного вчинення особою правопорушення до юридичних осіб» [143].

Отже, кримінальна відповідальність представляє собою специфічний аспект кримінального права, де держава реагує на злочин, накладаючи певні обмеження або покарання на порушника шляхом винесення обвинувального вироку. Це означає, що суд засуджує порушника, позбавляючи його певних прав або благ, і цей процес може суттєво позначитися на моральному становищі самого правопорушника. Кримінальну відповідальність можна розглядати як складну ситуацію, де з одного боку, особа зазнає покарання від держави за вчинений злочин, а з іншого – сама вона переживає це морально.

Зміст кримінальної відповідальності полягає у визначенні вчиненого злочину та оцінці цих дій із негативного погляду з боку держави та її відповідних органів. Поняття кримінальної відповідальності передбачає реальну взаємодію між особою, яка вчинила злочин, та органами влади. Ця форма відповідальності виникає внаслідок винного, суспільно небезпечного та протиправного акту, супроводжується державним примусом та призводить до негативних наслідків для порушника. Крім того, кримінальна відповідальність функціонує в межах кримінальних правовідносин та може бути класифікована за різними критеріями.

Так, «за критерієм суб'єкта, що реалізує кримінальну відповідальність у законодавчій або право застосовній діяльності, виділяють: а) кримінальну відповідальність, що законодавчо встановлена; б) кримінальну відповідальність, що визначена судом; кримінальну відповідальність, яка запроваджується спеціальними органами виконавчої влади держави» [143].

У свою чергу «за соціальними цінностями, на які посягає певна група злочинів, можна виділити таку кримінальну відповідальність:

а) за злочини проти основ національної безпеки; б) за злочини проти життя та здоров'я особи; в) за злочини проти власності тощо.

За об'єктом – кримінальна відповідальність поділяється за: а) шпигунство;

б) умисне вбивство; в) крадіжку; г) грабіж; д) розбій тощо» [143].

Тоді як «за способом вчинення злочинів виділяється кримінальна відповідальність: а) за насильницькі злочини; б) за ненасильницькі злочини; в) за злочини вчинені шляхом обману тощо» [143].

За суб'єктом злочину: а) «відповідальність за злочини, що вчинюються загальним суб'єктом; б) відповідальність за злочини, що вчинюються спеціальним суб'єктом» [143].

За формою вини: а) «відповідальність за умисні злочини; б) відповідальність за злочини, вчинені через необережність» [143].

Таким чином, у науці кримінального права важливим аспектом є негативний або ретроспективний аспект кримінальної відповідальності, який розглядається як наслідок вчиненого злочину. Цей вид відповідальності розглядається через призму примусу, державного впливу, покарання, правового стану карання, засобу впливу, негативних наслідків, судимості і т.д. Кримінальна відповідальність є найбільш суворою формою правової відповідальності, оскільки вона передбачає державний осуд особи, яка вчинила протиправний діяння. У цьому випадку вирок виноситься від імені держави, виключно судом, за обвинувальним вирокком, який набуває законну силу. Сутність кримінальної відповідальності полягає у застосуванні впливу на порушника, відповідно до правових норм за вчинення кримінального правопорушення. Це комплексний і системний феномен, що має відповідні підстави, види, форми та інші характеристики. Крім того, вона виконує регулювальні, каральні, відновні та виховні функції.

Відтак, підсумовуючи вищесказане, можемо запропонувати сутність визначення базового поняття дослідження. Так, на наш погляд, під кримінальною відповідальністю осіб, що здійснювали нотаріальні дії варто розуміти систему правових норм та процедур, які визначають їхню відповідальність за порушення кримінального законодавства під час виконання їхніх обов'язків у цій сфері, що охоплює визначення конкретних порушень, процедури їхнього визначення, а також передбачені законом наслідки таких порушень, включаючи можливі санкції та покарання.

Серед спеціальних суб'єктів кримінально-правових відносин, що забезпечують здійснення нотаріальної діяльності доцільно виокремлювати дві категорії, залежно від комплексу делегованих повноважень: 1) особи, що на професійній основі здійснюють нотаріальну діяльність; 2) особи, яким делеговано здійснення окремих нотаріальних дій. Кожен з зазначених категорій осіб, є суб'єктами нотаріальних відносин. Тому, на наш погляд, недоцільно визначати кримінально-правовий захист залежно від класифікації професій, кримінально-правова охорона має здійснюватися залежно від сфери суспільних відносин, які потребують захисту.

Що стосується історії виникнення кримінальної відповідальності осіб, що здійснювали нотаріальні дії, то на сьогоднішній день існує безліч точок зору вчених стосовно виникнення нотаріальної діяльності, проте більшість з них переконані, що нотаріальна практика з'явилася разом із поширенням писемності та формуванням держави. На нашу думку, нотаріальна практика виникла в контексті появи приватної власності, до утворення самостійних держав. Підтвердженням цьому є певні зовнішні ознаки при укладенні різноманітних угод. Наприклад, перехід права власності на земельну ділянку виражався через передачу шматка землі, а на будинок – через відламування частини дверей або символічну передачу ключів. Укладання угод виражалось ритуальними діями, такими як стукання по руках, а прийняття спадщини супроводжувалося доторканням до спадщини або, в будь-якому разі, достатньо було лише поглянути на неї. Укладання або зміна прав супроводжувалися піснями, певними формулами, святкуваннями та іншими обрядами, які залишали в пам'яті присутніх спогади про укладену угоду.

Як зазначають науковці К. Чижмарь, Л. Павлова та Д. Журавльов, «у науковій літературі беззаперечним часом виникнення нотаріальної діяльності прийнято вважати Римську імперію як колыску римського права, яке створило міцні підвалини для сучасної європейської цивілістики. Для історичного дослідження інституту нотаріату механічна діяльність табеліонів становить перший, початковий момент його становлення. Саме в цьому інституті

римського права зароджується нотаріат, який, отримавши в Італії широкі повноваження з боку законодавців, разом із римським матеріальним правом був акцептований і асимільований європейськими народами» [207]. Спочатку формалізація угод через нотаріальну форму належала до компетенції римських юрисконсультів. Пізніше, оформлення правовідносин через документи стало технічною роботою писців, яких розрізняли на дві категорії: як державних службовців (*scribae*) або осіб, які наймалися приватними особами (*exceptores*) або використовувалися ними як раби (*notarii*). Так пояснюється походження латинського слова "notarius" від "notae", що позначали особливі стенографічні знаки, якими користувалися *notarii*, а потім їх переписували загальнодоступним способом.

Для визначення початку та етапів розвитку нотаріальної справи використовується основний принцип, що витікає з монографічної літератури. Цей принцип, відомий як *fides publica*, визначається як "ключ до нотаріату", тобто як вияв публічної довіри (*fides publica*) до документу (*instrumentum*), складеного третьою стороною – будь то адвокатом, представником вільної професії (таких як *табеліон* або *нотаріус*) – та внесеного до протоколу відомства, яке має на це право (*insinuatio*). Цей документ, який можна вважати приватно-правовим актом (або актом *sui generis*), має доказову та виконавчу силу, подібну до публічного акту, і може бути, разом з останнім, офіційним документом.

Принцип *fides publica* відноситься до приватно-правового акта та визначає його "достовірність документа та його сила доказу". Він походить від римського поняття *fides*, що означає "віру, довіру", і відображає чесність і довіру до іншої чесності, вірність даному слову та моральний обов'язок виконувати зобов'язання. У римському праві *fides* була основою всіх відносин між громадянами (і так званого *ius gentium*) та ключовим елементом правового мислення. В контексті нотаріату термін *fides publica* вживається для підкреслення його офіційної достовірності та пробації, або сили доказу.

У стародавньому Вавилоні юридичні угоди оформлялися у письмовій формі на особливих глиняних табличках. Розкриття суті та змісту угоди на таких табличках забезпечувало довготривале зберігання юридичних документів, які збереглися до наших днів. Проте для забезпечення ще більш надійного і тривалого зберігання документів виникла потреба у створенні ще кращої форми – табличок у конвертах: текст на табличці обсипався глиняним пилом і поміщався у глиняну оболонку, на якій повторювався текст та ставилася печатка [212, с. 10].

Після розвитку в Римській імперії, інститут табеліонату пережив напади варварів, проте залишився активним. Деякі законодавчі акти, такі як Едикт Ротарі (643 р.) та закон Лиутпранда (713-755 р.), встановили обов'язковість письмової форми для найважливіших угод і визначили осіб, які мали право складати їх (так звані канцелярії). Крім того, вони брали участь у судових засіданнях, веденні протоколів і складанні судових рішень, а також документів про найважливіші угоди, що відбувалися на народних зборах, використовуючи формули, розроблені ще за Римської імперії.

Падіння Римської імперії не призвело до значних реформ у внутрішньому устрої раніше підвладних їй територій. Зростання цивільного обороту потребувало стабільних і мирних відносин, що можна було досягти за умови зменшення незаконних та суперечливих операцій. Одним із найважливіших методів вирішення цієї проблеми стала обов'язкова участь безпристрасного та юридично кваліфікованого арбітра, призначеного державою, тобто нотаріуса.

У зв'язку з тим, що «в історії Європи тривалим був період церковної юрисдикції з певної категорії справ, існував так званий церковний нотаріат. Спочатку (приблизно III ст. н.е.) при єпископах, а згодом і при абатах та інших церковних урядниках під час їх бесід із народом були присутні спеціальні особи (нотаріуси), зобов'язані записувати такі бесіди і складати протоколи. Створивши інститут нотаріату як установу, яка відповідала потребам церковного управління, церква надає послуги населенню, а також призначає

нотаріусів для вирішення питань простих мирян. Таким чином, світський нотаріат мовби одержує легітимність від верховної церковної влади» [69, с. 108].

Подання римського права зберегло своє значення, що суттєво вплинуло на правові системи новостворених союзів, і в результаті нотаріальний інститут отримав свій розвиток в країнах Європи. Це призвело до формування системи організації нотаріальної діяльності, де нотаріуси, залишаючись незалежними фахівцями, виконували функції представників держави, що зробило їх відомими як представники латинського нотаріату.

На думку Ю.Ю. Бисаги, «у Русі ж, складання письмових актів при укладенні правочинів було виключним явищем. Учений зазначає, що в «Руській Правді» немає жодної вказівки на письмові документи як на докази існування юридичних відносин. Він наголошує, що перші письмові правочини в Україні-Русі починають з'являтися в період феодальної роздробленості в XII столітті, наводячи прикладами окремі уставні та жалувані грамоти удільних князів, а також деякі окремі документи приватних осіб, основним змістом яких було засвідчення купівлі та продажу прав на землю та людей (холопів)» [6].

Також Ю. Ю. Бисага зазначає, «щодо відповідних документів Галицько-Волинського князівства, то автор до них відносить Грамоту князя Івана Ростиславовича (1134 рік), «Рукописаніє» князя Володимира Васильовича (1287 рік), «Уставну грамоту» Мстислава Романовича (1289 рік). Абсолютно справедливим вважаємо висловлене твердження, що органи нотаріату на території сучасної України за часів Київської Русі зобов'язані своїм становленням перш за все економічним процесам – розширенню торговельної діяльності та збільшенню обігу в галузі торгівлі. Усна форма правочину вже не відповідала потребам часу. Заповнити ж потребу в складанні документів у письмовій формі змогли так звані дяки та піддячі. Спочатку це були особи професії, яка носила вільний характер, а з розвитком приказної системи стали обов'язковими членами органів держави, вони мали беззаперечний вплив на

хід судових і адміністративних справ, про що ми деталізуємо нижче за допомогою конкретних прикладів, описаних у літературі» [6].

Цікавим вбачається зазначений Ю. Ю. Бисагою факт, що «головним завданням дяків та їхніх помічників-піддячих було ведення діловодства в громадських установах, також вони займалися складанням і підписанням грамот, видачею оригіналів, копій документів і довідок. Також дяки виконували і нотаріальні функції, які їм були надані відносно нерухомості (XIII століття). Паралельно з приказними дяками в XIV столітті було створено інститут майданних піддячих, які складали письменні акти в містах» [6, С. 18].

Далі в указаній публікації автор переходить до періоду поглинання Московською державою українських земель, справедливо наголошуючи на московській політиці нівелювання відмінностей у правовому регулюванні суспільних відносин і діяльності державних інституцій. Утім, на наш погляд, для правильного розуміння місця нотаріальної діяльності в Україні та становлення кримінальної відповідальності за порушення в цій сфері, необхідно розглянути відмінності, які існували на той момент у московських і українських землях. Також, не піддаючи сумніву значущість наведених Ю.Ю. Бисагою доводів, маємо все ж таки зазначити, що навряд чи коректно буде говорити саме про створення інституту майданних піддячих. Наукові роботи XIX – початку XX століття, автори яких мали можливість опрацювати ще наявні на той час історичні документальні джерела, які, нажаль, не завжди зберіглися у вирі трагічних подій XX століття, дають зрозуміти, що самі майданні піддячі, а в подальшому їхні об'єднання, були не результатом вольової креації, а стали відповіддю на еволюцію суспільних відносин і вимог часу, коли виникала потреба складання та/або засвідчення певного документу, а наявні державні інституції не могли запропонувати адекватної процедури для задоволення цих потреб.

За великим рахунком, зважаючи на оплатну основу надання вказаних послуг, тут також спрацювали й певні економічні правила, коли виникла потреба, почав формуватися обсяг попиту, бажання отримати певну послугу,

наявність можливості оплатити її вартість і згода оплатити її з запропонованому розмірі. Відповідно, попит і продиктував пропозицію – спроможність надати послугу та готовність надати її за ціну, яка б влаштувала клієнта. Логічно, а якщо оцінювати ці події з висоти наших знань про розвиток суспільств і держав, то й цілком традиційно, що приватна ініціатива виявилася набагато гнучкішою за державну й протонотаріальні дії почали виконувати особи, які мали для цього певні знання та навички, у порядку особистої недержавної ініціативи. Держава пізніше взяла таку діяльність під свій контроль.

У продовження нашого наукового пошуку слід зазначити, що на великій частині території сучасної України широкого вжитку в регулюванні суспільних відносин набули Статути Великого Князівства Литовського. При цьому не можна відкидати вплив руського – себто давнього українського, звичаєвого права та Руської Правди на їхнє формування та становлення. В силу об'єктивних причин такими територіями було Правобережжя, яке складало основу Русько-Литовської держави на наших теренах. У подальшому чинність норм Статуту ВКЛ 1588 року поширювалася на Лівобережжя та частково на Слобідську Україну, але географічне розташування та воєнно-політичний вплив як на історичне Лівобережжя, так і на Слобожанщину з боку сусідніх московських земель дещо нівелював застосування Статутів ВКЛ порівняно з історичним Правобережжям.

Литовські статути були важливим джерелом права на українських землях, вони забезпечували спадкоємність і наступність багатьох норм і інститутів українського права, сформованих у Русі та Галицько-Волинській державі. Литовські статути вирізнялися достатньо високим рівнем юридичної техніки: у них подано визначення багатьох правових термінів (наприклад, злочин, право власності, договір, контракт). Литовські статути також позитивно вплинули на розвиток української правової думки і формування законодавства.

Перший Литовський Статут мав 13 розділів, кожен із яких поділявся на декілька артикулів. Усіх артикулів було 264.

Для нас цікавими є норми, які знаходяться в Статуті ВКЛ 1529 року в розділах: четвертому «Про спадкування жінками і про видання дівчат заміж. Про удову, яка сидить на удовиному столці» та п'ятому «Про опікунів», де регулюється порядок спадкування і за законом, і за заповітом.

Аналізуючи норми розділу п'ятого щодо порядку складання заповітів, приходимо до висновку, що в документі декларується право, що «кожна особа може і має право скласти заповіт на своє майно», за певним винятком.

Прикладом вищевказаного є норми артикулу 14, якими встановлено, що не мали право скласти заповіт неповнолітні діти, монахи, божевільні, єретики, невільники, ті, «що тимчасово втратили розум, однак останні, коли прийдуть до тями, мають право скласти заповіти».

Заповіт складався лише дієздатною особою при здоровому глузді, за її добровільним волевиявленням та в присутності свідків.

Щодо свідків, то нормотворець зазначав, що вони «заслужують на довіру і знаходяться поза підозрою», однак, свідками не можуть бути особи, які самі не мають прав складати свої заповіти, а також жінки, душеприкажчики або опікуни того ж заповіту, а також ті, яким щось відписано у цьому заповіті» [179, С. 240].

Важливими вбачаються приписи норм 12 артикулу, згідно з якими заповідач мав право скласти заповіт лише на те майно, яким володіє. Однак законодавець не передбачив, яким чином підтверджувався цей факт.

Процес збільшення шляхетських прав і привілеїв у середині XVI ст. і бажання шляхти закріпити ті права в законодавчому акті призвели до видання нового – другого – Статуту в 1566 році. Другий Литовський статут мав 14 розділів, які містили 355 артикулів. Система й розподіл лишилися ті ж самі, але значно розширено розділ про шляхетські права та про злочини [44, С. 73].

Очевидним є той факт, що Статут ВКЛ 1566 року, по суті, на високому рівні кодифікаційної техніки завершив розвиток Великого князівства

Литовського як держави з формалізованими правовими джерелами. Також науковцями доведено, що спадкове право на українських землях, що входили до складу Великого князівства Литовського було доволі регламентованим.

Ст. 1 розділу 8 Статуту ВКЛ 1566 року [180, С. 351] проголошувала принцип свободи укладення заповіту, за яким кожен мав право скласти заповіт, окрім осіб, передбачених статутом. До переліку таких осіб належали: неповнолітні; монахи (ченці); сини, які не відокремили своє майно від власності батька; особи, які знаходилися під опікою разом зі своїм майном; особи, які страждали недоумством, а також божевільні. Зауважуємо, що третій Литовський статут вилучив із цього списку єретиків, але додав до нього полонених, челядь, вигнанців і позбавлених честі осіб [181, С. 234].

Статут ВКЛ 1566 року детально регламентував правила складання заповітів. Насамперед людина мала бути «при здоровому глузді». При складанні заповіту законодавець передбачив обов'язкову присутність земського чиновника, судді, підсудка, писарчука та священника (капелана). У випадку неможливості закликання вказаних чиновників до складання заповіту законодавець надав право заповідачу скласти його перед трьома свідками.

Законодавець також у статті 3 розділу 8 встановив перелік осіб, які не вправі бути свідками, а саме: особи, які самі складали заповіт; жінки спадкодавця; виконавці або опікуни заповіту, а також спадкоємці за заповітом.

Шанованою особою і «головним свідком», який заслуговує довіри під час укладення договорів та заповітів, на нашу думку, був возний.

Також нормативним актом було передбачено порядок оголошення заповіту. У відповідності до статті 2 розділу 8, у випадку смерті спадкодавця, заповіт необхідно було «оголосити у перші судові роки» перед Господарем або перед земським судом. Разом з тим, законодавець надав право спадкодавцеві скасовувати попередньо укладений заповіт.

Статут ВКЛ 1588 року (так званий третій Литовський статут) складався з 14 розділів, які охоплювали 487 статей. Перший розділ містив правові норми про державні злочини та загальні засади правової системи, другий передбачав

військові обов'язки шляхти, а третій – норми державного права [181]. Інші розділи були подібними до аналогічних розділів Статуту ВКЛ 1566 року.

Статут ВКЛ 1588 року визнавав можливість розпоряджатися майном за допомогою заповіту. Свобода заповіту поширювалася на рухоме майно й куплену нерухомість, яка не була родинною власністю, – вотчину або материнське майно. Законодавець надав право скласти заповіт як на користь священнослужителів, так і на – пересічних (світських) осіб.

Скласти заповіт могла лише правоздатна особа. Із аналізу артикулу 1 розділу 8 випливає, що заповідачами не вправі бути: неповнолітні особи, монахи (ченці), недієздатні особи (божевільні), полонені, прислуга (челядь), залежні особи, а також повнолітні сини, які не володіли окремим майном від своїх батьків.

У нормативному акті наголошено, що при складанні заповіту заповідач мав бути при «добрій пам'яті й розумі». Також встановлено право заповідачу декілька разів змінювати заповіт, перебуваючи при здоровому глузді.

Слід звернути увагу на те, що важливою умовою отримання спадщини за заповітом була наявність правоздатності, тому невільники й челядь, не здобувши волі, не могли бути спадкоємцями.

Аналізуючи норми Статуту щодо укладення заповіту («тестаменту»), Н. В. Єфремова порівнює їх із аналогічними нормами римського спадкового права. Вчена стверджує, що навіть поверхова оцінка основної джерельної бази Статуту 1588 року свідчить про розмаїття та багатоаспектність власної культури права народів князівства. Щодо факту рецепування норм римського та німецького права у Статуті можна зробити позитивний висновок щодо їх наявності. Однак, на думку дослідниці, визначити обсяг і природу рецепції у документі доволі складно [60, С. 146].

Цікавою вбачається думка О. І. Неліна про те, що статuti Великого князівства Литовського були результатом використання та творчої переробки поточного литовського законодавства та судової практики, приписів римського, німецького, польського права, а також українського звичаєвого

права. Загалом же, автор констатує, що специфічною ознакою середньовічної української правової системи було змагання східної та західної традицій права за переваги другої у період створення статутів Великого князівства Литовського. Так, в українських містах дедалі більшої ваги набувало магдебурзьке право, яке стало основою їхнього самоуправління і судового імунітету, своєрідним гарантом проти феодалного свавілля [132, С. 6].

У свою чергу М.К. Гнетнев із посиланням на історичні документи доводить, що у Слобідсько-Українській губернії застосовувалося російське законодавство, а в Полтавській, Чернігівській, Київській, Волинській і Подільській губерніях – Статут Великого Князівства Литовського 1588 року. У 1832 році було складено й опубліковано Звід законів Російської імперії в п'ятнадцяти томах. Законодавство в цьому зібранні було систематизоване за галузями й останній п'ятнадцятий том містив норми кримінального права. Звід 1832 року набув чинності в 1835 році й у 1840 році його дію було поширено на Лівобережну, а в 1842 році – на Правобережну Україну, але вже з травня 1846 року було введено в дію Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року. Таким чином на більшості українських земель було остаточно скасовано застосування положень Статуту Великого князівства Литовського, який був чинним майже двісті вісімдесят років [37, С. 35-36].

Дійсно, всі три литовських статuti містили регулятивні приписи щодо окремих дій, які тягнули за собою настання юридичних фактів у фарватері протонотаріальної діяльності. У першу чергу це стосувалося складання заповітів і спадкування взагалі.

Цікаві приклади з розвитку нотаріальної діяльності в Україні наводить у своїй докторській дисертації М.С. Долинська. І стосується це розвитку такої діяльності під впливом магдебурзького права. Саме під впливом нормативних інструментів, притаманних магдебурзькому праву в українських містах на додачу, а пізніше – на заміну дякам почали з'являтися по суті службові особи місцевої самоврядної влади, які, серед іншого, крім ведення протоколу судового засідання, видавали копії документів, складали заповіти, тощо. У

різних містах існувала своя специфіка, проте ідея була більш-менш однакова. Так, у Львові вказані компетенції здійснював писар міської ради та війтівсько-лавничого суду, у Києві – міський писар загальноміської канцелярії, а також за окремою посадою – регент, котрий посвідчував копії та витяги з міських книг, у Луцьку повноцінною нотаріальною інституцією був Луцький Трибунал, який реєстрував торгові операції та був по своїй суті також і нотаріальним архівом. Широко виконували нотаріальні функції й інші посадові особи: воєвода, староста, підстароста, суддя, писар. Пані вчена зазначає, що «фактично у посадах воєводи, писаря, старости та судді відбулося злиття функцій державного або громадського службовця з функціями особи, яка вчиняла та реєструвала акти, прирівняні до нотаріально посвідчених» [56, С. 114-115].

Указані реєстраційні та посвідчувальні дії виконувалися виключно в рамках процедур, передбачених у тогочасному регулятивному законодавстві – переважно це положення Статуту ВКЛ 1588 року.

Поступове угасання русько-литовської правової традиції та витіснення її нормативних актів документами Російської імперії призвело до розповсюдження на більшу частину території сучасної України указів Петра I, якими завідування кріпостними справами покладалося на Оружейну палату (1701 рік), відомство губернаторів (1708 рік), Юстиц-колегію (1719 рік).

Пізніше указами Катерини II 1778 року в рамках адміністративно-територіальної реформи було здійснено часткову децентралізацію нотаріальної справи – від вищевказаних центральних органів право оформлення угод в губерніях було передано до відомства повітових (уїзних) судів палатам цивільних судів і судам, які йменувалися нижніми розправами.

Кримінальне уложення 1903 року відносило нотаріусів до суб'єктів злочинів по службі державній та громадській (глава 37). Відповідальність за злочинну поведінку нотаріуса передбачалася статтями 672, 674 Кримінального уложення. Відповідно до цього розрізнялися дві групи злочинних діянь,

скоєних нотаріусами. Перша – невиконання обов'язків, покладених на них законом, а друга – зловживання нотаріальними повноваженнями.

Перша група злочинів виражалася в невиконанні правил, установлених нотаріальним положенням або іншими нотаріальними постановами, дотримання яких забезпечувало справжність акту, його дійсність і нотаріальну силу. Відповідальність за формальні упущення та недогляди в процесі здійснення і засвідчення актів, поширювалася не тільки на нотаріусів, а й на інших осіб, уповноважених здійснювати нотаріальні дії, серед яких були мирові судді.

Друга група зловживань нотаріальними повноваженнями включала в себе вчинення таких діянь:

- складання недійсних актів в силу допущених нотаріусом порушень форм і обрядів, а також через відсутність умов, необхідних для дійсності акту;
- складання злочинних актів по перекладу своїми словами;
- зловживання у здійсненні відміток про перехід права власності на нерухомість і про обмеження права власності на нерухоме майно.

Як пам'ятаємо, лише окремі норми Кримінального уложення 1903 року набрали чинності та застосовувалися паралельно з Уложенням 1845 року. Утім автори проекту Кримінального уложення пропонували віднести до зловживань нотаріусів також такі різновиди злочинних діянь:

- зловживання, допущені в дотриманні нотаріальних форм і обрядів;
- зловживання під час посвідчення тотожності особистості, волі особи;
- зловживання в процесі посвідчення дієздатності або правоздатності;
- зловживання у викладі «самої суті акту»;
- зловживання відповідно до акту цивільного законодавства;
- зловживання в запобіганні злочинних угод;
- зловживання зі здійснення відміток, пов'язаних із правом власності;
- розголошення нотаріальної таємниці.

Редакційна комісія, яка брала участь в підготовці проєкту Кримінального уложення 1903 року, виділяла ще кілька випадків злочинної діяльності нотаріусів:

- неправильне зазначення переходу або обмеження права власності на нерухомі маєтності;
- приховування в акті обставини, яка обертає угоду на злочин або проступок;
- вчинення, засвідчення або затвердження акту, що містить місця богохульного або протидержавного характеру.

Проте, під час розгляду проєкту ці пропозиції були відхилено через те, що вказані в них діяння вважалися окремими випадками діянь, що охоплювалися загальними постановами Уложення 1903 року про підроблення і витвори богохульного та протидержавного характеру.

При всьому вказаному, нотаріуси визнавалися посадовими особами, яким держава делегувала владні повноваження з метою реалізації своїх функціональних обов'язків, що дозволяло йому розв'язати задачі правової охорони інтересів громадян у царині відправлення юридичних актів.

Як ми вже вказували вище, Уложення 1903 року не набрало чинності як цілісний нормативно-правовий акт. Проте воно разом із Уложенням 1845 року в його редакції від 1885 року діяли на територіях, підконтрольних УНР, Гетьманатові й Директорії. Утім, уже після її повалення більшовиками, у 1923 році на територію УСРР було розповсюджено дію КК РСФРР 1922 року, у якому відповідальність нотаріусів врегульовувалася нормами глави II «Посадові (службові) злочини».

За вчинення найбільш типових суспільно небезпечних діянь під час виконання своїх професійних функцій нотаріуси підлягали відповідальності за статтею 105 КК 1922 року.

Дана норма передбачала кримінальну відповідальність посадової особи за зловживання владою. Законодавець сформулював в ній визначення поняття

«зловживання владою». Крім того, дана стаття стосувалася ще двох питань, які мали значення для всіх посадових злочинів, а саме:

- визначала суб'єкта, здатного вчинити посадовий злочин;
- проводила відмежування посадових злочинів від дисциплінарних проступків.

У примітці до статті 105 КК 1922 року було законодавчо визначено поняття посадової особи: «Під посадовими розуміються особи, які обіймають постійні або тимчасові посади в будь-якій державній (радянській) установі або підприємстві, а також в організації або об'єднанні, що має за законом певні права, обов'язки й повноваження в здійсненні господарських, адміністративних, просвітницьких та інших суспільних задач».

Слід також зазначити, що кримінальне законодавство містило також і ряд інших кримінально-правових норм, суб'єктами яких могли бути нотаріуси. До їх числа, зокрема, можна віднести статті 107 (бездіяльність влади), 108 (недбале ставлення до служби), 116 (службова фальсифікація), 117 (розголошення конфіденційної інформації). Характерною рисою всіх норм глави II КК 1922 року є те, що вони відсилали до санкцій частин 1 і 2 статті 105.

Отже, історичний аналіз надав можливість виділити наступні погляди виникнення нотаріальної діяльності: 1) до виникнення держави; 2) нотаріальна діяльність виникає з появою держави та писемності, яка в свою чергу поділяється на наступні етапи:

- етап формування, коли ставиться вимога обов'язковості засвідчення певних приватноправових відносин третьою особою;
- етап становлення нотаріальної діяльності як окремої організаційної структури публічно-правового характеру;
- етап розвитку нотаріальних відносин, що пов'язаний з ростом економічних та політичних відносин і зміцненням ролі держави та її інституцій у житті країни;

– сучасний етап, що характеризується постійним удосконаленням та реформуванням нотаріальної діяльності з урахуванням прав і свобод людини і громадянина, про йтиметься у наступних підрозділах.

1.2. Стан наукової розробки кримінально-правової охорони нотаріальної діяльності у доктрині кримінального права

У сучасній юридичній літературі можна виокремити три дотичні напрями здійснених наукових досліджень, які стосуються предмету нашого дослідження.

Перший напрямок визначений щодо кримінально-правового забезпечення охорони нотаріальної діяльності (І.П. Фріс [189], О.В. Коротюк [89], М.В. Саламатова [174]).

Другий напрямок дослідження, у якому присвячувалися питання кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем (М.-М.С. Яциніна [216], В.В. Ярош [215]). Наукову цінність становить з позиції дослідження зловживання владою або службовим становищем такими суб'єктами як посадовими особами органів місцевого самоврядування. Зауважимо, що акцентуємо увагу на аналізі новітніх наукових доробках, наукові здобутки попередніх праць, будемо враховувати у наступних розділах нашого дослідження.

Третій напрямок – кримінальна відповідальність за зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (Ю.І. Шиндель [209], М.В. Рябенко [171], Р.О. Ніколенко [134], В.Б. Харченко [193]).

Визначені сучасні наукові праці створюють теоретичне підґрунтя нашого дослідження та надають можливість визначити актуальні напрямки подальшого розвитку визначеної проблематики.

Дисертаційне дослідження «Кримінально-правове забезпечення охорони нотаріальної діяльності в Україні» 2015 р. І.П. Фріса є дослідженням

у якому розглянуті теоретичні проблеми кримінального права в частині кримінально-правової охорони нотаріальної діяльності.

У дисертації І.П. Фріса сформульовано висновок про необхідність виокремлення у КК України групи складів злочинів, що посягають на нотаріальну діяльність, на підставі приналежності до видового об'єкту злочину «Злочини проти нотаріальної діяльності» у межах родового об'єкту «Злочини у сфері службової діяльності». Науковий висновок щодо необхідності виокремлення кримінально-правового захисту як окремої сфери діяльності □ нотаріальної діяльності є доцільним, з огляду на необхідність кримінально-правової охорони суспільних відносин, що регулюють здійснення нотаріальної діяльності. Дефініція «нотаріальна діяльність» визначається І. П. Фріс як «об'єкт кримінально-правової охорони являє собою врегульовану законом, іншими нормативними актами професійну невідчужувальну діяльність особи, що має статус нотаріуса, або особи, яка наділена правом вчинення окремих нотаріальних дій та дій, що прирівнюються до нотаріальних, пов'язану із посвідченням прав та фактів, що мають юридичне значення, вчинення інших дій з метою надання їм юридичної вірогідності, а також надання громадянам і юридичним особам кваліфікованої юридичної консультативної допомоги» [189, С. 9-10]. У роботі зроблений акцент на тому, що функція нотаріату пов'язана зі значним колом суспільних відносин, які слід визначити як *нотаріальні відносини* [189, С. 48]. Відповідно до ст.1 Закону «Про нотаріат» нотаріальні дії здійснюються, крім державних та приватних нотаріусів, у сільських населених пунктах нотаріальні дії, вчиняються уповноваженими на це посадовими особами органів місцевого самоврядування, учинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, – на дипломатичні представництва України [160]. У дисертаційному дослідженні обґрунтовується необхідність вдосконалення кримінально-правового забезпечення охорони нотаріальної діяльності. Пропонується це здійснити шляхом посилення кримінально-правового

забезпечення охорони учасників нотаріального процесу, шляхом внесення змін до Розділу XVIII Особливої частини КК відповідними статтями та змінити його назву на «Злочини проти правосуддя та нотаріальної діяльності», здійснивши криміналізацію та доповнивши КК України статтями 362² «Перевищення повноваженнями особами, які надають публічні послуги», 365³ «Розголошення нотаріальної таємниці», 400¹ «Примушування учасника нотаріальної дії до вчинення нотаріальної дії», 400² «Погроза або насильство щодо нотаріуса або помічника нотаріуса», 400³ «Умисне знищення або пошкодження майна нотаріуса чи помічника нотаріуса», 400⁴ «Посягання на життя нотаріуса чи помічника нотаріуса». Однак, на нашу думку, детальна законодавча регламентація щодо статусу потерпілого невиправдано диференціює підстави кримінальної відповідальності, що порушує принцип рівності кримінально-правового захисту.

У монографії О.В. Коротюк «Нотаріус як спеціальний суб'єкт злочину», активізовано питання щодо дефініції «нотаріус», оскільки питання не вирішене достатнім чином на законодавчому рівні і породжує суперечливі висновки. Недосконалість наведеного в тому, що державний і приватний нотаріуси не відносяться ані до органів, ані до посадових осіб. Неточним виявляється віднесення державної нотаріальної контори саме до органів нотаріату, оскільки їй не притаманні риси органів [89, С. 12-13]. У дослідженні автор монографії прийшла до висновку про те, що в основі поняття «нотаріус» лежить право особи на зайняття нотаріальною діяльністю, що і відрізняє нотаріуса від інших осіб. Нотаріальну діяльність необхідно розглядати як професійну діяльність тільки нотаріуса, оскільки інші особи уповноважені на вчинення окремих видів нотаріальних дій додатково, поряд із здійсненням власної професійної діяльності. Крім того, нотаріальна діяльність повинна сприйматися як поняття більш широке, ніж тільки вчинення нотаріальних дій, оскільки вона включає в себе також інші права та обов'язки нотаріуса (користування електронними реєстрами інформаційної системи Міністерства юстиції України, ведення нотаріального діловодства, зберігання архіву,

здійснення запитів до фізичних та юридичних осіб). Повним комплексом правомочностей щодо здійснення нотаріальної діяльності володіють виключно нотаріуси [89, С. 14-15]. Держава уповноважує нотаріуса (як державного, так і приватного) на здійснення нотаріальної діяльності, тому закономірним є розуміння нотаріуса саме як представника держави. Вчинювана нотаріальна дія породжує відповідний правовий наслідок саме у зв'язку із забезпеченістю її державою, що дістає свій вияв шляхом реалізації нотаріусом своїх повноважень. У той же час аналіз повноважень нотаріуса дає підстави зробити висновок про те, що він не відноситься до представників влади [89, С. 18]. Сучасне законодавство підкреслило публічність посади нотаріуса, але разом з тим, відокремило його від органів державної влади. На даний час законодавцем не виокремлюється окремого виду злочинних посягань, спрямованого тільки на порядок здійснення нотаріальної діяльності [89, С. 30]. Відповідно до п.7 ст.4 Кодексу адміністративного судочинства України визначено, що суб'єкт владних повноважень орган державної влади (у тому числі без статусу юридичної особи), орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, або наданні адміністративних послуг [80]. На відміну від нотаріусів, посадова особа місцевого самоврядування, яка здійснює делеговані їй нотаріальні дії відноситься до представників влади. Особливо у період воєнного часу актуалізувалося питання щодо делегованих повноважень здійснення нотаріальних дій органами місцевого самоврядування, учинення нотаріальних дій консульськими установами України.

М.В. Саламатова у дисертаційному дослідженні «Кримінологічної характеристики та запобігання злочинам у сфері нотаріальної діяльності» визначила, що «належне функціонування інституту нотаріату, законність та обґрунтованість у діяльності кожного окремого нотаріуса, чи то державного, чи то приватного, інших осіб, що уповноважені вчиняти окремі нотаріальні дії,

є одним з елементів правопорядку у державі, чинником, що забезпечує стабільність цивільного обороту і тим самим працює на авторитет державної влади» [174, С. 62], також на стан реалізації прав та законних інтересів людини (доповнення наше – О.Ч). Тому, «серед усіх видів правової діяльності нотаріальна діяльність посідає особливе місце, оскільки нотаріальне посвідчення юридично значущих фактів та документів є необхідною складовою виникнення, зміни та припинення багатьох приватноправових відносин» [174, С. 29].

Хоча предметом дисертаційного дослідження М.В. Саламатової є «кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у сфері нотаріальної діяльності, у роботі сформовано обґрунтовані висновки з кримінального права, які потрібно врахувати. Так, автор дослідження прийшов до висновку, що родовий об'єкт такого протиправного діяння близький до об'єкта злочинів проти авторитету органів державної влади, оскільки нотаріальна функція, тобто функція надання фактам і документам юридичної вірогідності на основі публічності та забезпеченості примусовою силою держави, делегована державою державним і приватним нотаріусам, іншим особам, які в силу свого службового становища уповноважені на вчинення окремих нотаріальних дій» [174, С. 80]. І ми вважаємо, цю думку обґрунтованою. Оскільки, зловживання повноваженнями державних і приватних нотаріусів, інших осіб, які в силу свого службового становища уповноважені на вчинення окремих нотаріальних дій призводить до перешкод у реалізації прав і законних інтересів, що стосуються майнових і немайнових благ.

Яциніна М.-М.С. у дисертації «Зловживання владою, службовим становищем або повноваженнями за Кримінальним кодексом України», захист якої відбувся у 2021 р. сфокусоване на питаннях уніфікації кримінально-правових положень, з використанням наскрізного підходу у дослідженні кримінально-правових норм, передбачених ст. ст. 364, 364-1, 365-2 КК України).

При здійсненні порівняльно-правового дослідження зазначається, що у Главах Розділу XIX КК Королівства Іспанія встановлено відповідальність за діяння посадових осіб або державних службовців у різних сферах суспільних відносин [216, С. 36]. Вважаємо доцільним такий підхід, оскільки суспільно-небезпечне посягання на певну сферу суспільних відносин, спричиняють переважно подібну шкоду суспільним відносинам, і мають передбачати у відповідному зв'язку з заподіяною шкодою ефективне покарання. Яциніна М.-М. звернула увагу на позицію польського законодавця, що у КК Польщі поряд із нормами, які передбачають відповідальність за окремі види зловживань, є загальні норми, у яких встановлено відповідальність за зловживання повноваженнями, перевищення повноважень та невиконання обов'язків службовими особами. Ці норми розміщені у різних розділах кримінального кодексу, тобто кримінальну відповідальність диференційовано за критерієм об'єкта кримінального правопорушення. Суб'єкт може бути не лише службовою особою, проте відповідальність встановлена однакова для всіх суб'єктів, тобто диференціацію кримінальної відповідальності проведено за критерієм об'єкта, а не суб'єкта кримінального правопорушення, і суспільна небезпека таких діянь визначена законодавцем однаковою незалежно від суб'єкта кримінального правопорушення [216, С. 40-41]. Тому у висновках роботи визначено, що для країн континентальної Європи характерною є відсутність загальних норм, які передбачають кримінальну відповідальність за протиправне використання службовими особами своїх повноважень, та встановлення кримінальної відповідальності за конкретні діяння службових осіб. Відповідальність за зловживання правом службовими особами в європейських країнах є диференційованою, проте критерієм для такої диференціації виступає основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення [216, С. 57].

Автор дисертації М.-М. Яциніна звертає увагу, що в чинному законодавстві та в науковій літературі чітко не визначено місця місцевого самоврядування в системі органів влади, вирішення цієї проблеми лежить за

межами нашого дослідження. Проте те, чи є представник місцевого самоврядування представником влади, чи ні, не має значення для кваліфікації зловживання, вчиненого такою особою, оскільки у визначенні службової особи, яке міститься у п. 1 примітки до ст. 364 КК України, представник самоврядування вказаний як суб'єкт досліджуваних злочинів, і незалежно від того, якої позиції щодо того, чи є представник місцевого самоврядування представником влади, дотримуватися, представник місцевого самоврядування є суб'єктом досліджуваних складів злочинів [216, С. 112]. Однак, у нас виникає питання щодо виконання посадовою особою місцевого самоврядування делегованих консультивно-дорадчих функцій, як то здійснення нотаріальних дій.

Автор у сформованих висновках підкреслює, що диференціація кримінальної відповідальності за службові зловживання за критерієм суб'єкта кримінального правопорушення шляхом його поділу на службових осіб, які здійснюють свої функції у сфері публічного права, та службових осіб приватного права є необґрунтованою. Оскільки, доцільніше здійснювати диференціацію кримінальної відповідальності службових осіб за їх функціями. Тому для службових осіб, які здійснюють організаційно-розпорядчі або адміністративно- господарські функції незалежно від сфери суспільних відносин, у якій такі функції здійснюються, слід запровадити однакову кримінальну відповідальність, проте відповідальність представників влади та місцевого самоврядування має бути суворішою, ніж відповідальність осіб, які здійснюють організаційно- розпорядчі та адміністративно-господарські функції. Зокрема до відома, відповідно до ст.38 Закону України «Про органи місцевого самоврядування» до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать власні (самоврядні) повноваження та делеговані повноваження (серед яких вчинення нотаріальних дій з питань, віднесених законом до їх відання). Тому виникає питання у разі вчинення протиправних дій при виконанні делегованих повноважень чи доцільно встановлювати суворішу кримінальну відповідальність лише за критерієм

належності суб'єкта, а не за спрямованістю завданої шкоди у певній сфері зловживання делегованими повноваженнями? У КК України існують кримінально-правові норми, у яких передбачена кримінальна відповідальність службових осіб залежно від сфери належності суспільних відносин (наприклад, кримінальні правопорушення проти власності (ст.191 КК України), зловживання службовим становищем передбачено у кримінальних правопорушеннях проти незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів або прекурсорів, військових злочинів (у разі вчинення військовою службовою особою), тому розділ XVII формувався як створення загальної норми зловживання владою та службовим становищем. Однак, у межах цього розділу ми бачимо наявність диференціації підстав кримінальної відповідальності залежно від належності суб'єкта від форми власності та порядку створення форм юридичної особи. Фактично це існування подвійного критерію в структурі кримінального права, що визнаємо як ускладнення для процесу кримінально-правової кваліфікації. У кримінальному законодавстві визначено критерієм поділу суспільних відносин та завданої їм шкоди залежно від ієрархії соціальних цінностей, яка є наскрізною парадигмою у положення кримінального законодавства. Тому розгалуження класифікації службової особи за зловживання повноваження в межах одного розділу, і створення окремих кримінально-правових підстав призводить до штучної конкуренції кримінально-правових норм. У судовій практиці це перебуває у опосередкованому зв'язку з неправильною кримінально-правовою оцінкою та порушення принципу кримінального права – принципу невідворотності кримінальної відповідальності.

В.В. Ярош присвятив свою дисертацію дослідженню «Кримінально-правові санкції за злочини у сфері службової діяльності» [215]. У роботі надається визначення, що система заходів кримінально-правового характеру за злочини у сфері службової діяльності – це функціонально спрямована на охорону суспільних відносин у сфері службової діяльності соціально обумовлена цілісна сукупність видів заходів кримінально-правового

характеру, які згідно із законом застосовуються за дану групу злочинів [215, С. 175-176].

Дослідник звертає увагу, що «законодавець під час встановлення санкцій за злочини у сфері службової діяльності не додержується правила, відповідно до якого санкції за різними складами злочинів мають бути домірними тяжкості вчиненого, тобто санкції за різні категорії злочинів повинні бути різними. Невиконання цього правила порушує один із основних принципів як встановлення санкцій, так й кримінального права – принцип справедливості. Також законодавець не завжди додержується положень ч. 2 ст. 59 КК України. Не додержується законодавцем й наступне правило: мінімальний розмір санкції за кваліфікований склад злочину повинен бути вищим за максимум санкції за простий склад; мінімум санкції за більш тяжкий злочин повинен бути більшим, ніж за менш тяжкий злочин. Правило щодо варіативності санкцій законодавцем витримано, однак у кваліфікованих складах злочинів через відсутність альтернативи в передбаченій санкції обмежуються можливості щодо індивідуалізації» [215, С. 78].

Автор прийшов до висновку, що у частині вдосконалення ефективності кримінально-правової санкції при формулюванні кримінально-правової санкції необхідно враховувати такі обставини: а) ефективність кримінально-правових санкцій у сфері службової діяльності можна підвищити шляхом розширення застосування таких видів покарань, як виправні роботи та обмеження волі; б) потребу передбачити в санкціях кримінально-правових норм за злочини, що розглядаються, в альтернативі – громадські роботи та арешт [215, С. 178].

Автором сформульовано санкції статей таких кримінально-правових норм як зловживання влади та службового становища, службового підроблення, службової недбалості, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, незаконне збагачення, зловживання впливом. Однак, автор у сформованих санкціях альтернативні види покарання викладав всупереч встановленому правилу, яке існує в КК

України: альтернативні види покарання передбачаються законодавцем від менш суворого до найбільш суворого. В.В. Ярош серед альтернативних видів покарань у запропонованих санкціях першим із видів покарань визначав позбавлення волі на певний строк. Така позиція суперечить положенням Загальної і Особливої частині кримінального права. Сама конструкція альтернативної санкції зобов'язує суд виходити з вимог ч. 2 ст. 65 КК України: а) обговорити в кожному випадку питання про доцільність призначення найменш суворого (більш м'якого) виду покарання з числа декілька передбачених у санкцій; б) у разі призначення (обрання) найбільш суворого виду покарання з них кількох, що зазначені в санкції, мотивувати у вироку таке своє рішення [97, С. 37].

Ю.І. Шиндель здійснила перше комплексне монографічне дослідження, присвячене проблемам кримінально-правової характеристики зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги [209]. Автор приділяє належну увагу вивчення кримінального законодавства зарубіжних країн з огляду на предмет дослідження і робить висновок про те, що Закон України про кримінальну відповідальність є єдиним із двадцяти трьох кримінальних законів інших країн, що були проаналізовані у роботі, в якому йдеться про таку обстановку вчинення злочину, як здійснення професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Здійснення таких послуг, як і сама категорія «публічні послуги», не передбачається жодним із проаналізованих кримінальних законів, що свідчить про певну унікальність, виключність кримінально-правової норми, передбаченої ст. 365-2 КК [209, С. 66].

Автор дослідження зауважує, що здійснення професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, як і сама категорія «публічні послуги», не передбачається жодним із проаналізованих кримінальних законів, що свідчить про певну унікальність, виключність кримінально-правової норми, передбаченої ст. 365-2 КК [209, С. 178]. Відповідно до Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади визначено, що послуги, що надаються органами державної

влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, які перебувають в їх управлінні, становлять сферу публічних послуг. Залежно *від суб'єкта, що надає публічні послуги, розрізняють державні та муніципальні послуги*, (курсив наш – О.Ч.), які здійснюються органами державної влади чи органами місцевого самоврядування [85]. Тому назва складу кримінального правопорушення «Зловживання повноваженнями особами, які надають послуги» (ст. 365-2 КК України), через призму положень трактування «публічних послуг» Концепції фактично визначає представників влади і органів місцевого самоврядування суб'єктами відповідних відносин.

У разі зловживання своїми повноваженнями службовими особами (за змістом примітки до ст. 364 КК), але під час здійснення ними професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, обумовленої не використанням службовою особою влади чи службового становища, а певним видом професійної діяльності на підставі спеціального закону (наприклад, нотаріальне засвідчення документів на підставі Закону України «Про нотаріат» тощо), такі службові особи слід визнати суб'єктами злочину, передбаченого ст. 365-2 КК [209, С. 149-150]. Така позиція Ю.І. Шиндель прослідковується і в іншій її публікації, у якій зазначається, що особи, які уповноважені на здійснення дій, прирівняних до нотаріальних, до категорії суб'єктів, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг [208, С. 235]. Однак, не можливо узагальнювати таким чином це питання, оскільки відповідно до змісту диспозиції ст. 365-2 КК України, існує виключення «вчинення іншою особою, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування». І.П. Фріс наголошує на тому, що «особи, які будучи посадовими особами органів місцевого самоврядування, працівниками консульських установ, а також особи, які вчиняють дії, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, не підпадають під категорію осіб, які здійснюють нотаріальну діяльність, оскільки їх діяльність пов'язана із виконанням службових обов'язків і повинна розглядатись як вчинення службового злочину» [189, С. 18]. Таке

різнотлумачення кримінально-правових норм свідчить про неузгодженість положень кримінального права у цьому питанні і відповідно, це призводить до різної кримінально-правової кваліфікації. Свідченням цьому є також приклад, який наводить В.Б. Харченко: «щодо змісту повноважень завідуючих державної нотаріальної контори та державного нотаріального архіву, зазначені особи є такими, що обіймають на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади чи органом місцевого самоврядування, тобто є службовими особами у визначенні ч. 1 примітки до ст. 364 КК України. У разі вчинення відповідної протиправної поведінки наведені особи підлягають кримінальній відповідальності за статтями 364, 368, 368-2, 369 КК України чи іншими кримінально-правовими нормами, що передбачають наявність саме такого спеціального суб'єкта злочину» [193, С. 138]. Отже, фактично для здійснення кримінально-правової кваліфікації потрібно врахувати ряд особливостей, однак такий стан речей не сприяє уніфікації правозастосовної практики та ускладнюється підхід до розуміння змісту положень кримінально-правової охорони нотаріальних відносин.

У дисертаційному дослідженні М.В. Рябенко з використанням прийомів граматичного, систематичного та історичного тлумачення було здійснено детальний аналіз підстав кримінальної відповідальності складів кримінальних правопорушень у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Так, зазначено, що у диспозиціях усіх статей Особливої частини КК, в яких передбачається відповідальність особи, яка надає публічні послуги потрібно використовувати лише відповідне узагальнююче найменування (ураховуючи наступну пропозицію – «особа, яка здійснює професійну діяльність з надання публічних послуг»). Перелік осіб, які на думку законодавця охоплюватимуться цим поняттям доцільно закріпити у примітці тієї статті, в якій перший раз спеціальним суб'єктом злочину названо

особу, яка надає публічні послуги. Окрім того, законодавчого визначення потребують поняття «професійна діяльність» та «публічна послуга» [171, С. 33]. У відповідній роботі визначено ряд проблем правозастосовчої практики, на які ми хочемо звернути увагу, оскільки вони є дотичними до предмету нашого дослідження. Питання визнання статусу нотаріусу до доповнення КК ст. 365² КК України було досить дискусійним у кримінальному праві. Однак, під час аналізу судової практики було виявлено одне судове рішення, в якому суб'єктом злочину визнано державного нотаріуса. Це ухвала колегії суддів судової палати в кримінальних справах апеляційного суду Черкаської області від 30 липня 2010 року. У ній вказано, що Особа-1 як державний нотаріус не є службовою особою в розумінні примітки першої ст. 364 КК, а тому, за таких обставин не має ознак суб'єкта злочину, передбаченого ст. 367 КК. Це рішення було обґрунтовано тим, що у цьому випадку державний нотаріус постійно чи тимчасово не здійснювала функцій представника влади, а також не обіймала постійно чи тимчасово за місцем своєї роботи посаду, пов'язану з організаційно-розпорядчими чи адміністративно-господарськими обов'язками, або виконувала такі обов'язки за спеціальним повноваженням. У судовій практиці віднесення нотаріуса до службових осіб тягне неправильну кримінально-правову кваліфікацію. Наприклад, вироком Ковельського міськрайонного суду Волинської області від 11 січня 2012 року дії Особи-1, яка працювала приватним нотаріусом Млинівського районного нотаріального округу Рівненської області, було кваліфіковано за ч. 2 ст. 364 та ч. 2 ст. 366 КК. У вирокі обґрунтовується, що Особа-1 як приватний нотаріус є службовою особою, яка була наділена організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими обов'язками. Цей же вирок в частині кваліфікації дій і засудження Особи-1 за ч. 2 ст. 366 КК змінено: його дії перекваліфіковано з ч. 2 ст. 366 на ч. 1 ст. 358 КК (в редакції Закону України від 7 квітня 2011 року). У касаційній скарзі прокурор порушив питання про скасування ухвали апеляційного суду, оскільки вважає, що приватний нотаріус є службовою особою [171, С. 123-

124]. На наш погляд, недосконала термінологічна невизначеність терміну «особи, яка надає публічні послуги» та безсистемне внесення змін до КК України призводить до порушення принципу невідворотності кримінальної відповідальності, неправильної кримінально-правової кваліфікації, затягування судового процесу та додаткових судових витрат.

У висновках дослідження звертається увага і на проблеми кваліфікації за підроблення документів, вчинене особою, яка здійснює професійну діяльність та висловлена пропозиція передбачити відповідну кримінально-правову норму у розділі XVII Особливої частини КК України [171, С. 99].

Ю.І. Шиндель у дослідженні на тему «Кримінально-правова характеристика зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги» зазначає, що необхідно звернути увагу на категоричне прив'язування зазначених ознак до конкретно визначеної категорії осіб, а не тих повноважень або функцій, що такими особами вчиняються. Така постановка питання обумовлена низкою повноважень, що стосуються здійснення окремих видів професійної діяльності, пов'язаних із наданням публічних послуг, особами, які виконують інші функції та повноваження, а також професійна діяльність яких пов'язана із обійманою ними посадою, але не обумовлена нею. Наведене визначає необхідність включення до кола суб'єктів злочину, передбаченого ст. 365-2 КК, «осіб, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням» [209, С. 146-147]. Ю.І. Шиндель приходить до наступного висновку, що «суперечливим та достатньо необґрунтованим є прив'язування підстав кримінальної відповідальності до конкретної категорії осіб, які виступають суб'єктами злочину, передбаченого ст. 365² КК (аудитора, нотаріуса, оцінювача тощо), а не тих повноважень або

функцій, що здійснюються такими особами (професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг)» [209, С. 176]. Як зазначає В. М. Киричко, «у теорії кримінального права визначається, що головним критерієм будь-якого службового злочину виступає не його вчинення певною (службовою) особою, а використання під час його вчинення тієї влади, становища чи повноважень, якими суб'єкт був наділений у зв'язку із виконанням службових обов'язків або функцій службовою особою юридичної особи приватного права чи професійних функцій, пов'язаних із наданням публічних послуг» [75, С. 82].

У дисертації Р.О. Ніколенко «Кримінально-правова протидія зловживанню повноваженнями особами, які надають публічні послуги» [134, С. 209] досліджується кримінально-правова протидія зловживанню повноваженнями особами, які надають публічні послуги, в основі роботи покладена кримінально-правова характеристика складу кримінального правопорушення, що передбачена ст. 365² КК України. Автор констатував у своєму дослідженні, що «злочин, передбачений ст. 364 КК України, здійснюється умисно, з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби. Злочин, передбачений ст. 365² КК України, скоюється з метою отримання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб» [134, С. 155]. Хоча співвідношення відповідних норм визначається як загальна і спеціальна норма. Навіть, зі змісту цього положення ми вбачаємо додаткові аргументи, що делеговані повноваження посадовим особам органів місцевого самоврядування (так і іншими суб'єктами, які наділяються відповідними повноваженнями) при здійсненні нотаріальних дій та нотаріальна діяльність здійснена державними та приватними нотаріусами має мати кримінально-правову охорону визначену у єдиній кримінально-правовій нормі.

Суттєві недоліки законодавчої техніки діючої редакції ст. 365² КК України, на думку Р.О. Ніколенко, пов'язані із: «встановленням у диспозиції

основного складу переліку конкретних суб'єктів злочину, персоніфікованих за соціальними ролями, навпаки традиції визначення правового режиму спеціального суб'єкту (службова особа, військовослужбовець); комбінацією у диспозиції основного складу оцінних понять (публічні послуги) з бланкетними (експерт, аудитор, нотаріус); поширеністю концепту публічних послуг майже на всі відносини, пов'язані з виконанням професійної діяльності у сфері державних та суспільних сервісів; визначенням окремих категорії спеціальних потерпілих у кваліфікованому складі злочину за ознаками потенціальної, а не реальної віктимності; невідповідністю ступеня тяжкості санкцій у основному та кваліфікованому складах положенням Загальної частини КК України, та санкціям «паралельної» за значущістю норми (ст.364 КК України). Отже, коло суб'єктів ст. 365² КК України тлумачиться поширено, що не надає можливості чіткого застосування діючого законодавства» [134, С. 164, 166].

В.Б. Харченко присвятив наукову статтю (на яку ми особливо хочемо звернути увагу як обґрунтовану та практичноспрямовану) питанням визначення підстав кримінальної відповідальності у разі порушення норм нотаріального процесу особами, які уповноважені посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії з метою надання їм юридичної вірогідності [193, С. 135-148]. Автор наголошує на тому, що «посягання на нотаріальну діяльність здатні спричинити суттєву шкоду інтересам юридичних осіб, правам і свободам фізичних осіб, негативно впливати на діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, на яких покладено обов'язок регулювання нотаріальної діяльності та контролю за організацією нотаріату. У зв'язку з цим, держава повинна створити дієвий механізм забезпечення охорони нотаріальної діяльності усіма можливими правовими засобами, зокрема такими, що встановлюють підстави кримінальної відповідальності у разі порушення встановленого законодавством України порядку здійснення нотаріальної діяльності» [193, С. 136]. Автором наголошено, що «посадовими особами органів місцевого самоврядування слід визнавати виключно осіб, на яких покладені

повноваження, передбачені ч. 1 ст. 2 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування». Будь-які додаткові функції, у тому числі передбачені ст. 37 Закону України «Про нотаріат», не можуть визначати таких осіб як службових, а вчинені ними при виконанні таких похідних функцій злочини – як злочини у сфері службової діяльності. Таким чином особи, зазначені у статтях 37, 38 та 40 Закону України «Про нотаріат», при здійсненні ними нотаріальної діяльності не можуть розглядатися як службові особи (за визначенням ч. 3 ст. 18 КК України), а є такими, що здійснюють професійну нотаріальну діяльність (є суб'єктами нотаріального процесу), пов'язану з наданням публічних послуг» [193, С. 143].

У період воєнного часу, як кризовий період, загострює проблеми децентралізації влади і недосконалість правового механізму захисту прав та законних інтересів громадян, тому опрацювання обраного напрямку дослідження, як переконалися з аналізу існуючих наукових доробок, є своєчасним та практично-спрямованим.

З урахуванням аналізу законодавчих приписів, що регулюють здійснення нотаріальної діяльності та наукових доробок кримінально-правової охорони нотаріальної діяльності приходимо до висновку, що порушення норм нотаріального процесу у вигляді зловживання повноваженнями суб'єктами, які наділені такими повноваженнями відповідно до Закону України «Про нотаріат» призводить до різної кримінально-правової кваліфікації та дискусій у теорії кримінального права. Оскільки використовується подвійна класифікація службових осіб у положеннях кримінального права; необґрунтованої диференціації підстав кримінальної відповідальності залежно від належності суб'єкта кримінального правопорушення, який здійснює «публічні» чи «непублічні» послуги; у положеннях КК використовуються терміни «надання публічних послуг», які не мають чітко визначеної дефініції і суперечать положенням іншим нормативно-правовим актам.

Висновки до розділу 1

1. З'ясовано сутність поняття кримінальної відповідальності осіб, що здійснювали нотаріальні дії та історичний досвід її регламентації. Під кримінальною відповідальністю осіб, що здійснювали нотаріальні дії запропоновано розуміти систему правових норм та процедур, які визначають їхню відповідальність за порушення кримінального законодавства під час виконання їхніх обов'язків у цій сфері, що охоплює визначення конкретних порушень, процедури їхнього визначення, а також передбачені законом наслідки таких порушень, включаючи можливі санкції та покарання. Серед спеціальних суб'єктів кримінально-правових відносин, що забезпечують здійснення нотаріальної діяльності доцільно виокремлювати дві категорії, залежно від комплексу делегованих повноважень: 1) особи, що на професійній основі здійснюють нотаріальну діяльність; 2) особи, яким делеговано здійснення окремих нотаріальних дій. Кожен з зазначених категорій осіб, є суб'єктами нотаріальних відносин.. Історичний аналіз надав можливість виділити наступні погляди виникнення нотаріальної діяльності: 1) до виникнення держави; 2) нотаріальна діяльність виникає з появою держави та писемності, яка в свою чергу поділяється на наступні етапи: етап формування, коли ставиться вимога обов'язковості засвідчення певних приватноправових відносин третьою особою; етап становлення нотаріальної діяльності як окремої організаційної структури публічно-правового характеру; етап розвитку нотаріальних відносин, що пов'язаний з ростом економічних та політичних відносин і зміцненням ролі держави та її інституцій у житті країни; сучасний етап, що характеризується постійним удосконаленням та реформуванням нотаріальної діяльності з урахуванням прав і свобод людини і громадянина.

2. Досліджено стан наукової розробки кримінально-правової охорони нотаріальної діяльності у доктрині кримінального права та виявлено, що у сучасній юридичній літературі можна виокремити три дотичні напрями

здійснених наукових досліджень, які стосуються предмету нашого дослідження. Перший напрямок визначений щодо кримінально-правового забезпечення охорони нотаріальної діяльності. Другий напрямок дослідження, у якому присвячувалися питання кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем. Третій напрямок – кримінальна відповідальність за зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПОСАДОВИМИ ОСОБАМИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ НОТАРІАЛЬНІ ДІЇ

2.1. Об'єктивні ознаки злочинів, що вчиняються посадовими особами органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії

Так склалося історично у вітчизняній науці, що вивчення складу будь-якого злочину починається з об'єкту злочину. Важливим він є і для правозастосовної практики – для констатації в діяннях підозрюваної особи ознак певного кримінального правопорушення.

Разом із тим, незважаючи на свою беззаперечну важливість і, навіть, певну основоположність у питаннях складу злочину, проблематика об'єкта все ще залишається нерозв'язаною в теорії Загальної частини кримінального права. Задля об'єктивності слід наголосити, що в більшості дисертаційних досліджень із Особливої частини кримінального права здобувачі також приділяють свою увагу вивченню об'єкта злочину, обраного для аналізу в рамках роботи, проте, якихось революційних наукових відкриттів тут очікувати не слід, бо такі роботи, як і наша, мають зовсім іншу мету.

Вивчення історичної юридичної літератури, у тому числі тієї, яку ми піддали аналізу в першому розділі дисертації, засвідчує, що в вітчизняній правовій традиції об'єкт злочину мав, скоріше, процедурне значення й не був доктринальним підґрунтям, яке б допомагало досягнути всю подію скоєного порушення. На користь цього припущення свідчить думка, що розробка проблеми об'єкта злочину почалася в юридичній літературі після того, як наприкінці XVIII століття поняття «склад злочину» перестало мати своє первісне процесуальне значення й отримало статус однієї з важливіших категорій кримінального права.

Проте, якщо звернутися до наукових джерел першої половини ХІХ століття, то побачимо, що в них не відображено зацікавленості авторів питаннями ні складу злочину взагалі, ні об'єкту злочину зокрема. На наш погляд, це пов'язано зі специфічною орієнтованістю тогочасної доктрини на практичне правозастосування. Крім того, нові теоретичні розробки нерідко гальмувалися імперськими посадовцями, котрі часто, не маючи спеціальних знань у царині кримінального права, дотримувалися та завзято запроваджували власне бачення правових проблем і шляхи їхнього розв'язання.

У рамках теорії об'єктом злочину визнаються правові відносини. Наприклад, О.М. Готін, розглядаючи кримінально-правові заборони в системі елементів правового регулювання, наголошував, що така заборона встановлюється для посилення або підтримки вже існуючих *правовідносин* (курсив наш – О.Ч.). Отже, вчиняючи злочин, особа посягає на певну групу суспільних відносин, які врегульовані нормами права, тобто – на правовідносини [42, С. 44]. У подальшому дану теорію у своїх дослідженнях розвивали М.О. Мягков [125, С. 27], С.Я. Лихова [108, С. 17-148] та деякі інші вчені. Хоча, наприклад, С.С. Колос у своїй статті від 2018 року чомусь відносить А.М. Готіна та М.О. Мягкова до прибічників концепції об'єкта злочину, як суспільних відносин, але щодо С.Я. Лихової правильно зазначає про правовідносини [82, С. 196-197].

Також у сучасній доктрині існують і альтернативні концепції. Їхнім підґрунтям стали теорії, сформульовані різними вченими кінця ХІХ – початку ХХ століття: об'єкт злочину – це певне благо, інтерес, суб'єктивне право, людина, норма права тощо. На рубежі 1990-2000-х років розглядалося бачення об'єкту, як правових благ (С.Б. Гавриш [35, С. 20]); охоронюваних кримінальним законом благ (інтересів), цінностей, до яких відносяться і блага (П.С. Берзін [5, С. 19, 21]); соціальних цінностей тощо. Також маємо визнати, що протягом останніх років дослідницький інтерес до вивчення доктринальної основи об'єкта кримінального правопорушення (в тому числі й об'єкта

злочину) дещо зменшився й нових фундаментальних робіт із цієї тематики не маємо.

Мета нашої роботи та сформульовані завдання не передбачають можливості детально зупинитися на розгляді всіх плюсів, мінусів і дискусійних моментів кожної з теорій. Проте, вважаємо за необхідне відзначити, що вважаємо повністю послідовним підхід, у межах якого об'єктом злочину визнаються саме суспільні відносини. Дана теорія опрацьована багатьма провідними вченими-криміналістами, є визнаною в науці взагалі та зокрема серед дослідників злочинів у сфері службової діяльності [76, С. 40-41; 160, С. 16; 171, С. 12-13].

До речі, окремі дослідники, спираючись на власний досвід практичної діяльності, зазначали, що в межах кримінальних проваджень об'єкт злочину найчастіше не встановлюється, а формально констатується правозастосовником в процесуальних документах як такий, що має місце. За словами Д.О. Сисоєва, «робиться це для дотримання формальної вимоги – засвідчити в діяннях особи певний склад злочину з усіма його елементами» [176, С. 77].

Разом із тим, підбиваючи проміжний підсумок викладеному, можемо констатувати, що одним із небагатьох положень, яке не заперечується прибічниками різних концепцій об'єкту злочину, є загальне визнання ним того, на що цей злочин спрямований – чому він завдає шкоди або створює загрозу її спричинення.

Розглядаючи питання об'єктів злочинів, що вчиняються посадовими особами місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії, маємо визначитися із алгоритмом аналізу таких об'єктів за вертикаллю. Для повноти аналізу наявної наукової кримінально-правової літератури слід зазначити, що після видання в 2011 році підручника з Загальної частини кримінального права колективом авторів, серед яких О.О. Дудоров, Б.Г. Розовський, Є.О. Письменський та інші вчені, у дослідженнях різних здобувачів зустрічаємо посилання на пропозицію авторів цього підручника

класифікувати об'єкти злочину (об'єкти кримінально-правової охорони) за вертикаллю на шість ланок:

- «загальний об'єкт;
- типовий об'єкт;
- родовий об'єкт;
- видовий об'єкт;
- безпосередній юридичний об'єкт;
- фактичний об'єкт» [99, С. 292-293].

Нажаль, подальшого розвитку вказаної концепції в літературі не знаходимо.

Розглядаючи питання кримінальної відповідальності посадових осіб органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії, ми вважаємо за доцільне детально зупинитися на розгляді родового та безпосереднього об'єкту злочинів, які охоплюються нашим аналізом.

Виключення із цього розумового процесу, наприклад, загального об'єкту злочину, пов'язано з тим, що він по своїй суті є таким собі ідеальним станом правопорядку в суспільстві. У реальному житті такий стан правопорядку не просто не існує, а він є об'єктивно недосяжним. Сама назва об'єкту цього виду вказує, що він є загальним – тобто спільним і однаковим для усіх діянь, які визнаються злочинними та визнаватимуться такими в майбутньому. Цей вид об'єкта не впливає на кваліфікацію, не допомагає відмежуванню одних кримінальних правопорушень від інших, не ідентифікує аналізовану нами групу кримінальних правопорушень.

За характеристиками родового об'єкту злочину нормотворець має можливість правильно визначити розділ Особливої частини КК України для розміщення певної норми, оскільки об'єкт даного виду вміщує в собі схожі – однорідні суспільні відносини, які через групу відповідних статей Особливої частини кримінального кодексу піддаються кримінально-правовій охороні.

Так, наприклад, криміналізуючи зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, законодавець визначив для нової

статті розділ XVII Особливої частини. Разом із тим було також змінено саму назву даного розділу. Якщо до цього він містив норми, які передбачали відповідальність за злочини у сфері службової діяльності, суб'єктами яких були службові особи, то з квітня 2011 року назвою почали охоплюватися діяння у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Таким чином на подальшу внутрішню структуру даного розділу почав впливати видовий об'єкт злочину: 1) встановлений законом порядок службової діяльності; 2) встановлений порядок здійснення професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Утім тут слід зазначити, що без перекроювання внутрішньої структури розділу з беззаперечною необхідністю зміни нумерації статей, розміщення норм усередині нього не зовсім відповідає логіці. Так, наприклад, у розділі II Особливої частини КК України норми розміщені більш-менш логічно з огляду на видові об'єкти злочину: 1) статті, які передбачають відповідальність за посягання на життя; 2) статті, які передбачають відповідальність за посягання на здоров'я; 3) норми, які передбачають відповідальність за інші посягання на життя та здоров'я. У розділі ж XVII Особливої частини дана логіка порушена. Отже, видовий об'єкт злочину тут попри свою наявність має незначне значення для застосування статей даного розділу на практиці.

Безпосередній же об'єкт злочину допомагає нам ідентифікувати групу протиправних діянь, які ми піддаємо аналізу, розмежувати суміжні склади кримінальних правопорушень, зрозуміти їхню правову природу. Це більш вузька група суспільних відносин, а в окремих випадках – поодинокі суспільні відносини, які піддаються кримінально-правовій охороні через можливості тієї чи іншої статті Особливої частини кримінального кодексу. В ідеалі по своїй суті безпосередній об'єкт – це конкретизований родовий об'єкт злочину. Тут маємо зазначити, що безпосередній об'єкт може бути однаковий у кількох злочинів, тобто його кримінально-правова охорона здійснюється через можливості не однієї статті Особливої частини, а через їхню сукупність. Бувають навіть випадки, коли безпосередній об'єкт співпадає з родовим, але

правозастосовча практика й не вбачає, і не робить із цього якоїсь проблеми, констатує його наявність або доходячи висновку про його відсутність.

У вітчизняній науці інтерес до злочинів, вчинюваних посадовими особами, актуалізувався разом із розбудовою відповідного бюрократичного апарату нової формації. Такою новою формацією вказаного апарату стала радянська, як рекомендують для її позначення деякі сучасні мовознавці – «совєтська», номенклатура та її низові складові та похідні частини. Тоді ці злочини називалися посадовими. У чинному вітчизняному кримінальному кодексі поняття посадових злочинів отримало лексичну конструкцію «злочинів у сфері службової діяльності», потім – «злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» (відповідно до ЗУ № 3207-VI від 07.04.2011 р.) і зрештою трансформувалося в «кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» (відповідно до ЗУ № 2617-VIII від 22.11.2018 р.). Проілюстрована логіка, на наш погляд, обґрунтовує можливість проаналізувати підходи щодо визначення об'єктів злочинів, які ми обрали для свого дослідження, починаючи з теоретичного оформлення в науковій літературі підходів до посадових злочинів, дотримуючись хронологічної ознаки.

Що стосується суспільного блага як родового об'єкту посадових злочинів, то виділяють три категорії:

1) блага особисті, які нерозривно пов'язані з особою своїх володарів (наприклад, життя, здоров'я, честь тощо);

2) блага суспільні, які полягають у існуванні або правильному функціонуванні різноманітних громадських союзів, а також тих чи інших елементів їхньої організації або окремих сторін їхнього життя (для прикладу тут можна навести різні посягання на родину, державу, на окремі частини державного механізму або суспільні інституції тощо);

3) блага майнові.

Із наведеної класифікації не виключається можливість посягання на кілька благ із різних категорій, наприклад, вчинення нотаріальних дій службовими особами місцевого самоврядування, що потягнуло, наприклад, спричинення матеріальної шкоди або перехід права власності до особи, яка такого права не має, тощо.

Так, наприклад, 05.01.2018 р., перебуваючи в будівлі Некрасовської сільської ради Вінницького району Вінницької області секретар сільської ради, діючи умисно, в порушення вимог ст.ст. 43, 45, 48 Закону України «Про нотаріат», п.п. 2.3, 2.4 Розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 11.11.2011 №3306/5, отримав від невстановленої особи 16 довіреностей, які уповноважували третю особу представляти їхні інтереси за відсутності зазначених осіб, здійснив посвідчувальні написи про засвідчення справжності їх підписів та зареєстрував їх у реєстрі вчинення нотаріальних дій виконавчого комітету Некрасовської сільської ради за 2018 рік, чим надав згаданим документам юридичної сили.

У подальшому невстановлена особа, використовуючи зазначені завідомо неправдиві офіційні документи, подала від імені вищевказаних громадян відповідні клопотання у порядку, передбаченому ст. 118 Земельного кодексу України, до ГУ Держгеокадастру у Вінницькій області. Після розгляду вказаних клопотань ГУ Держгеокадастру у Вінницькій області надано дозвіл на розроблення проєкту землеустрою щодо відведення земельних ділянок.

Згодом із використанням завідомо неправдивих офіційних документів – довіреностей на представництво інтересів громадян, посвідчених секретарем Некрасовської сільської ради Вінницького району Вінницької області, підписано проєкт землеустрою щодо відведення земельних ділянок на території Людавської сільської ради, який виготовлявся співробітниками Вінницької регіональної філії ДП «Центр Державного земельного кадастру».

Вказаний проєкт землеустрою, пов'язаний із використанням завідомо неправдивих офіційних документів – довіреностей на представництво інтересів громадян, посвідчених секретарем Некрасовської сільської ради, невстановленою особою подано на затвердження до ГУ Держгеокадастру у Вінницькій області. Відповідний державний орган 19.07.2018 р. затвердив його, тим самим передавши з державної власності 16 земельних ділянок по 2 гектари кожна для ведення особистого селянського господарства із земель державної власності сільськогосподарського призначення загальною площею 32 гектари на території Людавської сільської ради Жмеринського району Вінницької області загальною вартістю 3 046 400 гривень громадянам, які не були про це обізнані та не здійснювали волевиявлення щодо набуття у власність вказаних земельних ділянок.

Таким чином, умисними діями секретаря Некрасовської сільської ради Вінницького району Вінницької області державі було завдано шкоди на суму 3 046 400 гривень, тобто спричинено тяжкі наслідки [22].

Інший приклад щодо вищеназваної ситуації, який ілюструє доволі розповсюджені злочинні діяння службових осіб місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії: у період часу з 08 березня по 21 червня 2013 року, особа, перебуваючи на посаді секретаря Боромиківської сільської ради Чернігівського району, будучи посадовою особою органів місцевого самоврядування, умисно, використовуючи своє службове становище, діючи всупереч інтересам служби, перебуваючи у своєму службовому кабінеті, розташованому в Боромиківській сільській раді за адресою: вулиця Музиченка, 17, село Боромики, Чернігівський район, Чернігівська область, за попередньою змовою з ОСОБА_1, усвідомлюючи, що останній не є заповідачем, за допомогою технічних засобів склала та видала завідомо неправдивий офіційний документ – заповіт про розпорядження на випадок смерті ОСОБА_6 всім належним йому майном, шляхом внесення завідомо неправдивих відомостей щодо дати складання заповіту, в якому ОСОБА_1, не маючи на те законних повноважень, виконав від імені ОСОБА_6 напис «Цей

заповіт прочитаний мною вголос і підписаний особисто ОСОБА_6» та поставив підпис в графі «підпис спадкодавця» на користь ОСОБА_7, який у подальшому вказана службова особа місцевого самоврядування, яка уповноважена здійснювати нотаріальні дії, зареєструвала в Журналі для реєстрації нотаріальних дій за № 35 від 07.12.2012 р. та Спадковому реєстрі за № 54644145 від 21.06.2013 р.

Продовжуючи свою злочинну діяльність, 23 липня 2013 року, вказана службова особа місцевого самоврядування, яка уповноважена на вчинення нотаріальних дій, перебуваючи на посаді секретаря Боромиківської сільської ради Чернігівського району Чернігівської області, діючи умисно, використовуючи своє службове становище, також діючи всупереч інтересам служби, перебуваючи в своєму службовому кабінеті, розташованому в Боромиківській сільській раді за адресою: вулиця Музиченка, 17, село Боромики, Чернігівський район, Чернігівська область, за попередньою змовою з ОСОБА_1, усвідомлюючи що останній не є заповідачем, за допомогою технічних засобів склала та видала завідомо неправдивий офіційний документ – заповіт про розпорядження на випадок смерті ОСОБА_6 всім належним йому майном, шляхом внесення завідомо неправдивих відомостей щодо дати складання заповіту, в якому ОСОБА_1, не маючи на те законних повноважень, виконав від імені ОСОБА_6 напис «Цей заповіт прочитаний мною вголос і підписаний особисто ОСОБА_6» та поставив підпис в графі «підпис спадкодавця» на користь ОСОБА_8, який в подальшому вказана службова особа місцевого самоврядування, уповноважена на вчинення нотаріальних дій, зареєструвала в Журналі для реєстрації нотаріальних дій за № 09 від 28.02.2013 р. та Спадковому реєстрі за № 54911498 від 21.08.2013 р. [34].

Вважаємо за необхідне окремо та більш детально розібрати формулювання про *правильне функціонування* різноманітних громадських союзів, а також тих чи інших елементів їхньої організації або окремих сторін їхнього життя в площині питання родового об'єкту посадових (службових) злочинів. Що ж слід вважати саме *правильним* функціонуванням?

Великий тлумачний словник сучасної української мови дає п'ять варіантів тлумачення цього терміну. Із них найбільш підходящими для нас у контексті аналізованої проблематики є такі: «1. Який відповідає дійсності; істинний. 2. Який відповідає встановленим правилам, нормам. 3. Безпомилковий» [15, С. 1100]. Із виділеного, стосовно кримінальних правопорушень, що вчиняються посадовими особами органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії, найбільшим, на наш погляд, відповідником буде друге значення правильного функціонування вказаної інституції: а саме – таке, що відповідає встановленим правилам і нормам. Беззаперечно, що дані правила і норми мають нормативно-правове закріплення й у контексті об'єкту злочину взагалі та родового об'єкту зокрема мова повинна йти виключно про них і ніякі інші правила або норми (наприклад, місцеві або сімейні традиції, навіть етичні норми, які не мають нормативно-правового закріплення) не можуть підміняти їх і не мають складати ним конкуренцію.

Що стосується *ідеального* суспільного блага як об'єкта посадових злочинів, то тут важко однозначно визначити, що саме мав на увазі вчений. Термін «ідеальний» також є багатозначним: «1. Який існує в свідомості, уяві; абстрактний, уявний; протилежний дійсному. 2. Який відповідає поняттю про ідеал як взірць досконалості. 3. Досконалий, відмінний, чудовий. 4. Такий, що стосується ідеї, діяльності мислення» [15, С. 488]. Можна припустити, що прикметник ідеальності використовувався ним через призму саме цього філософського напрямку, у межах якого, часто всупереч науці, первісним визнається свідомість, дух, а матерія, природа вважаються вторинними, похідними.

Утім, на наш погляд, із урахуванням сучасного розуміння в українській мові терміну «ідеальний», ідеальним суспільним благом можна було б назвати взірцево досконале функціонування відповідних державних або суспільних (громадянських) інститутів взагалі та їхніх окремих представників – відповідних службових (посадових) осіб, на підставі правил, які мають

нормативно-правове закріплення. Трохи забігаючи наперед, слід наголосити, що даний висновок коректно та обґрунтовано лягає в загальну канву висновків щодо родового об'єкту кримінальних правопорушень, що вчиняються посадовими особами органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії.

На наш погляд, необхідно відзначити, що в наукових джерелах у період після набрання чинності новими кримінальними кодексами радянських республік у 1926 – 1928 роках і до кінця 1950-х років значно більше уваги приділяється як об'єкту злочинів взагалі, так і об'єктам окремих груп злочинів. Із вищенаведеного аналізу тогочасних наукових джерел ми бачимо, що в літературі висловлюються різні точки зору, порівнюються різні підходи в нормативно-правовому регулюванні. Таке різноманіття підходів пояснюється, серед іншого, також і тим, що кримінальні кодекси, які вступали в силу в союзних республіках у 1926 – 1928 роках, не були повною калькою російського кодексу, як це було в 1922 – 1923 роках із першою радянською кодифікацією в сфері кримінального законодавства. Так би мовити, друге покоління кримінального законодавства врахувало зміни, які відбулися та продовжували відбуватися в суспільстві (із історії ми знаємо, що зміни ці були не в кращу сторону й почасти створили підстави для подальших нелюдських дій радянської влади), зазнало виважених підходів у криміналізації взагалі та у встановленні видів і розмірів покарання зокрема, часто в ньому відобразилися місцеві особливості й традиції, на нього впливали правові школи, які почали формуватися в навчальних закладах національних республік. Так, ураховуючи сказане, маємо зазначити, що окремими тогочасними дослідниками, а також деякими нашими сучасниками, порівняно з КК РРФСР 1926 року відзначаються в кращу сторону кримінальні кодекси УРСР 1927 року та Грузинської РСР 1928 року [37; 82]. Це стосується як Загальної частини, так і окремих приписів Особливої частини, у тому числі положень, що стосуються посадових злочинів.

Крім сказаного маємо власні роздуми щодо причин такої актуалізації питання об'єкту злочину в науковій літературі. На наш погляд, прискіпливіша увага з боку вчених до цього питання була пов'язана з тим, що об'єктові стали надавати політичного значення, прив'язувати до нього політичну суть злочину. У монографіях починаємо зустрічати думки, що об'єкт пов'язаний із політичною сутністю кримінального права, завдяки цьому елементу складу злочину можна знайти відповідь на питання про політичні задачі кримінального права взагалі.

Підбиваючи на цьому проміжний підсумок, вважаємо за потрібне зауважити, що попри свою заангажованість і орієнтацію на першочергове відстоювання інтересів держави, радянський період розвитку кримінального права взагалі та, зокрема, вчення про посадові злочини, актуалізував питання об'єкта злочину, трансформувавши його другорядний і здебільшого процесуально-церемоніальний статус у окрему доктринальну категорію. Що стосується родового об'єкта посадових (службових злочинів), то за часів чинності КК України 1960 року переважно сформувалися виважені підходи щодо його виокремлення та визначення. Після розпаду СРСР і до набрання чинності нині діючим кримінальним кодексом, точки зору, які висловлювалися в науковій літературі, лише уточнювали окремі моменти в цій сфері, що було об'єктивно необхідним через зміни в організації держави, економіки, суспільних і правових відносин. Так, до родового об'єкта посадових злочинів часто не включали громадський (суспільний) апарат в силу того, що, по-перше, справжні інститути громадянського суспільства лише починали формуватися, а існуючі громадські об'єднання вже по справжньому, а не номінально були відділені від управлінського апарату держави. Разом із тим, не зменшуючи роль державної влади, державного управління та державної служби в формуванні суспільних відносин, які виступають родовим об'єктом посадових злочинів, і дослідники, і практики починають окремо вести мову про апарат місцевого самоврядування. Іноді в країнах колишнього СРСР щодо нього вживалося поняття «муніципальна

служба», яка стояла дещо осторонь державного управління та не представляла собою в чистому вигляді громадську (суспільну) діяльність.

Саме спираючись на цей теоретичний фундамент, почали свої наукові розвідки дослідники сучасного нам Кримінального кодексу України.

Так, В.Г. Хашев, погоджуючись із сформульованими в більш ранніх наукових джерелах визначеннями родового об'єкту злочинів у сфері службової діяльності – «суспільні відносини, які визначають зміст правильної роботи державного апарату, додає, що згідно з чинним на момент захисту ним кандидатської дисертації кримінальним законодавством, поряд з державним та громадським апаратом злочини у сфері службової діяльності посягають також на зміст правильної роботи апарату органів місцевого самоврядування та підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності» [194, С. 14].

В.П. Коваленко, вивчаючи питання кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу, називав «найбільш вдалим, на його думку, визначення, наведене в першому виданні науково-практичного коментаря до кримінального кодексу 2001 року за редакцією М.І. Мельника та М.І. Хавронюка: «суспільні відносини, які визначають і регулюють зміст правильної роботи державного апарату і апарату органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності»» [76, С. 42]. Схожу позицію висловлює й Т.І. Слуцька [177, С. 8].

Критика цих визначень зараз не може бути коректною, бо наведені думки були висловлені дослідниками до внесення змін до розділу XVII КК України від 07 квітня 2011 року. Утім, зважаючи на сучасні правові реалії, не маємо підстав включати до такого переліку підприємства, установи або організації недержавної форми власності (детальніше про це буде сказано в підрозділі роботи, присвяченому суб'єктові злочину, який розглядається).

Занадто конкретизованим, проте від цього й доволі заплутаним, вбачається визначення родового об'єкту злочинів у сфері службової діяльності, яке сформулював К.П. Задоя, а саме: «суспільні відносини соціального управління, у яких суб'єкти управління реалізують керуючий вплив, що надається їм у результаті особливих процедур, передбачених правовими актами, здійснюється в межах та в спосіб, що передбачені правовими актами, й забезпечується можливістю застосування правових наслідків за ухилення від дії такого впливу» [62, С. 6].

Незвичайним видається підхід у визначенні родового об'єкту посадових злочинів, проілюстрований у своїй кандидатській дисертації Ю.І. Шиндель. Вона зазначає, що «аналіз наявних на час написання нею роботи точок зору дозволяє стверджувати, що «родовий об'єкт злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (розділу XVII КК), складається із сукупності трьох видових об'єктів, які забезпечують нормальну, тобто таку, що відповідає вимогам законодавства, діяльність: 1) щодо виконання владних повноважень суб'єктами державного апарату, апарату управління органами місцевого самоврядування, державних чи комунальних підприємств, установ, організацій; 2) щодо здійснення службової діяльності в юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми; 3) щодо здійснення професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг»» [209, С. 73].

На наш погляд, такий підхід має цілковите право на існування. Утім, виникає закономірне питання про коректність такого виокремлення, коли родовим об'єктом визнається сукупність видових об'єктів, а не, наприклад, безпосередніх. Також виникає питання про зручність використання обраного вченою підходу для доктрини кримінального права взагалі та, зокрема, для його Особливої частини. Наприклад: випадки, коли видовий об'єкт окремих злочинів, норми про відповідальність за вчинення яких розміщені в одному розділі Особливої частини кримінального кодексу, відсутній або не виділяється. Чи правильно, із огляду на наведений підхід Ю.І. Шиндель,

визначати родовий об'єкт таких злочинів як сукупність їхніх безпосередніх об'єктів? Також сумніви щодо універсальності вказаного підходу виникають щодо випадків, коли родовий і безпосередній або видовий і безпосередній об'єкти окремих злочинів співпадають.

На наш погляд, коректнішим, із огляду на вищенаведене, родовим об'єктом визнавати все ж таки певну широку сукупність суспільних відносин, а не сукупність (об'єднання) конкретизованих більш вузьких груп суспільних відносин. Нажаль авторка точки зору, яка розглядається, не надає значення таким правилам логічних операцій над поняттями як обмеження та узагальнення понять. Як пам'ятаємо з курсу логіки, обмеженням поняття називається логічна операція, яка полягає в переході від поняття з більшим обсягом, але меншим змістом до поняття з більшим змістом, але меншим обсягом. Узагальненням же поняття називається логічна операція, за допомогою якої переходять від поняття з більшим змістом, але меншим обсягом до поняття з більшим обсягом, але меншим змістом [84, С. 155]. Отже, беручи до уваги вказані правила формальної логіки, якщо рухатися від нижчих щаблів до верхніх, кожен вищий рівень суспільних відносин у структурі об'єкта повинен бути меншим за змістом, але більшим за обсягом. Це досягається завдяки тому, що в логічній операції узагальнення поняття більш широкого обсягу, але меншого змісту досягається в результаті саме виключення видової ознаки, а не механічного об'єднання кількох видових ознак, як пропонує Ю.І. Шиндель.

Досліджуючи питання кримінологічної характеристики та запобігання злочинам у сфері нотаріальної діяльності, М.В. Саламатова називає злочин, передбачений ст. 365² КК України, таким, що становить ядро кримінальної відповідальності нотаріусів, пов'язаної з їх професійною діяльністю. Визначаючи родовий об'єкт даного злочину, авторка вказаного дослідження обґрунтовує його місцем розташування ст. 365² кримінального кодексу у відповідному розділі, та називає ним – суспільні відносини у сфері здійснення службової та професійної неслужбової діяльності [174, С. 67]. Що ж, бачимо,

що дослідницею не враховуються окремі моменти щодо вказаного питання, які вже раніше були опрацьовані в науці кримінального права. Можливо, це пов'язано з криминологічною, а не кримінально-правовою спрямованістю її роботи.

Цікаву позицію щодо родового об'єкту злочинів проти нотаріальної діяльності висловлює І.П. Фріс, називаючи ним «нотаріальні правовідносини, інтереси та блага» [189, С. 53]. Автор піддає обґрунтованій критиці визначення родового об'єкту злочинів, передбачених Розділом XVII КК України, сформульоване авторами Науково-практичного коментаря Кримінального кодексу України за редакцією М.І. Мельника та М.І. Хавронюка, котрі зазначають, що ним є «встановлений законом порядок здійснення своїх повноважень посадовими та службовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх апарату, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, а також особами, які надають публічні послуги». І.П. Фріс наголошує, що «однозначно погодитися із таким визначенням не можна. На його думку, питання полягає у тому, що ставити знак «дорівнює» між суспільними відносинами, благами та інтересами, які охороняються законом про кримінальну відповідальність від вчинення службових злочинів і суспільних відносин, благ та інтересів, які охороняються від вчинення злочинів суб'єктами, які виконують публічні функції, не можна. Вчений вважає, що дана сфера набагато вужча і специфічна, оскільки пов'язана лише з окремими видами суспільних відносин і особистих прав. Тому, на його думку, доцільно мовити про те, що Розділ XVII КК об'єднує два родові (видові) об'єкти, одним із яких є «встановлений законом порядок здійснення своїх повноважень особами, які надають публічні послуги». Саме він являє собою відокремлений об'єкт злочинного посягання. Це повністю відповідає поняттю *видовий об'єкт злочину*, який структурується у структурі деяких родових об'єктів (наприклад, злочини у сфері фінансової діяльності в структурі господарських злочинів). Виходячи із розуміння поняття «видовий об'єкт злочину», який, на думку

І.П. Фріса, являє собою групу суспільних відносин, благ та інтересів в межах родового об'єкту, передбачених як нормами одного розділу, так і тих, що перебувають у складі інших розділів КК України, в структурі Розділу XVIII Особливої частини КК України необхідно виділяти два окремих видових об'єкти – перший, який пов'язаний із діяльністю службових осіб, а другий – з діяльністю осіб, що надають публічні послуги» [189, С. 53-54].

Погоджуючись із логікою висновків, зроблених І.П. Фрісом, все ж таки не можемо не звернути увагу на певну нелогічність того шляху, яким він до них приходять, допускаючи ті ж самі хиби щодо правил формальної логіки, які ми вище розглянули щодо підходів, висловлених Ю.І. Шиндель.

Вкрай, як на наш погляд, детальному аналізу були піддані точки зору на родовий об'єкт посадових (службових) злочинів із боку Д.В. Сисоєва, про якого ми вже згадували вище. Учений зробив це через призму кримінально-правової характеристики зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, дійшовши висновку, що ним є група соціальних цінностей (а саме цієї концепції він дотримується в своїй науковій праці – О.Ч.), змістовне наповнення яких полягає в законній діяльності державного (суспільного) апарату. Також автор додає, що дана сукупність соціальних цінностей охороняється через застосування сукупності кримінально-правових норм, розміщених у XVII розділі Особливої частини КК України [176, С. 87].

Нам імпонує дана дефініція з огляду на її лаконічність, зрозумілий зміст і набір критеріїв, які дозволяють чітко визначити об'єкт пізнання. Причина цього, на наш погляд, у тому, що Д.В. Сисоєв намагається чітко дотримуватися правил формальної логіки та операцій із поняттями в процесі дефініювання. Він зазначає: «не треба намагатися вмістити в дефініцію велику кількість ознак, які, хоч і характеризують об'єкт визначення, утім не є ключовими для його відмежування від інших об'єктів пізнання. Відразу слід зазначити, що суміжними об'єктами пізнання, від яких маємо провести відмежування, є родові об'єкти злочинів, передбачених статтями в інших окрім XVII розділах

Особливої частини КК України. Зважаючи на це, маємо зробити наголос у тексті визначення саме на ті ознаки, які дозволяють це зробити» [176, С. 87].

Також серед наукових досліджень останніх років, які були дотичними до обраної нами проблематики, не можемо оминати увагою дисертації М.В. Рябенка (2016 року), Р.О. Ніколенка (2018 року). Нажаль, указані автори в текстах своїх дисертаційних досліджень не стали розкривати шляхів, якими вони прийшли до власних умовиводів стосовно об'єктів злочинів.

Так, М.В. Рябенко називає родовим об'єктом злочинів, передбачених у розділі XVII Особливої частини КК України, «встановлений правовими нормами порядок здійснення службової діяльності або професійної діяльності з надання публічних послуг» [171, С. 66]. На наш погляд, чітке, лаконічне визначення, у якому на себе звертає увагу акцент на правовій врегульованості порядку здійснення службової або професійної діяльності. Це повністю відповідає й нашому баченню та враховує еволюцію поглядів у науковій літературі, яку ми вивчили.

На відміну від наведеної точки зору, Р.О. Ніколенко, аналізуючи питання кримінально-правової протидії зловживанню повноваженнями особами, які надають публічні послуги, називає об'єктом злочину, передбаченого ст. 365² КК України, встановлений законодавством порядок здійснення професійної діяльності з надання публічних послуг, а також охоронювані законом права і інтереси окремих громадян, юридичних осіб, інтересів суспільства і держави [134, С. 79]. На жаль, автор не робить ніякої прив'язки до класифікації об'єктів злочинів за вертикаллю або горизонталлю, наводячи лише процитоване вище визначення.

Підводячи підсумок доволі розлогому та детальному розгляду родового об'єкта злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, через призму родового об'єкта зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права, Р.М. Гора наголошує, що ним є сукупність однорідних суспільних відносин, які забезпечують нормальну службову діяльність

службової особи органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, а також професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, і які охороняються єдиним комплексом норм, передбачених розділом XVII Особливої частини КК України [41, С. 43]. На наш погляд, доволі деталізоване визначення в контексті розвитку доктрини в сфері кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена статтями розділу XVII Особливої частини. Разом із тим, до нього цілком застосовні окремі застереження, висловлені нами вище.

Окремо вважаємо за необхідне зупинитися на ознаці «нормальності» діяльності державного або громадського апарату, висловленої майже всіма згаданими нами дослідниками. А, наприклад, Р.М. Гора вважає, що вживання саме терміну «нормальна діяльність» є найбільш влучним під час визначення родового об'єкта злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг [41, С. 37].

Так, відповідно до роз'яснень у Великому тлумачному словнику сучасної української мови, «нормальний» – це такий, що не має відхилень від норми; який відповідає загальноприйнятим нормам, установленим вимогам тощо [15, С. 792]. «Norma» ж у перекладі з латинської мови дослівно означає косинець, утім, доволі розповсюдженим є його переносне значення – правило або взірць. В українській мові норма розуміється як «звичайний, узаконений, загальноприйнятий, обов'язковий порядок, стан і т. ін.» [15, С. 792]. На наш погляд, у заявленому контексті – тобто функціонування державного та громадського (суспільного) апарату, все ж таки коректнішим буде вести мову про їхню опору в діяльності не просто на норми, усталені в суспільстві, а, у першу чергу, на норми права, як визнані та забезпечувані державою загальнообов'язкові правила, із яких і витікають права, обов'язки та відповідальність учасників суспільних відносин. Як пам'ятаємо (про це ми зазначали вище), такі правила поведінки знаходять своє закріплення у відповідних нормативно-правових актах.

Не викликає сумнівів, що змістом професійної діяльності суб'єктів злочинів, передбачених статтями розділу XVII Особливої частини КК України, є беззаперечне виконання приписів, які містяться в законах та інших нормативних актах, і адресовані ним. Таким чином, необхідно визнати, що для таких осіб нормальною (тобто такою, що є правилом і взірцем) є діяльність, унормована та здійснювана в повній відповідності до законодавчих та інших правових приписів. Іншими словами – законна діяльність.

Ці висновки також повністю корелюються з сучасним розумінням в українській мові терміну «ідеальний» стосовно ідеального суспільного блага (на чому акцентували свою увагу окремі дослідники, точка зору також детально аналізувалася нами вище) як узагальнення взірцево досконалого функціонування відповідних державних або суспільних (громадянських) інститутів взагалі та їхніх окремих представників – відповідних службових (посадових) осіб, на підставі правил, які мають нормативно-правове закріплення.

Також зі здійсненого вище детального розбору різних підходів і різноманітних точок зору бачимо, що незважаючи на певні відмінності й у прихильності до тієї чи іншої концепції об'єкта злочину, і в підходах щодо його конкретизації для родового об'єкту злочинів у сфері службової діяльності, більшість учених, формулюючи власне його визначення, схиляються до надмірної деталізації ознак у тексті дефініції. На наш погляд, такий підхід не лише не виправдовує себе, а і є шкідливим. У цьому ми підтримуємо вищенаведену нами думку Д.О. Сисоєва, а також, висловлену в літературі позицію, що занадто велика дефініція обтяжує розуміння об'єкту, який визначається за її допомогою. Це, у свою чергу, ускладнює і її використання. Дефініція повинна бути чіткою, але у той же час, по-перше, відображати всі властивості об'єкта визначення, а по-друге, відокремлювати його від однорідних об'єктів [37, С. 81].

У нашому випадку такими однорідними об'єктами із родовим об'єктом злочинів у сфері службової діяльності є родові об'єкти інших злочинів. Таким

чином, ураховуючи проведений вище аналіз різних визначень і спираючись на загальні формули в рамках підтримуваної нами концепції об'єкту злочину, маємо можливість навести власну дефініцію.

Родовим об'єктом злочинів у сфері службової діяльності взагалі та зловживання владою або службовим становищем зокрема є однорідна група суспільних відносин (охоронюваних сукупністю кримінально-правових норм, розміщених у розділі XVII Особливої частини КК України), зміст яких полягає в нормальній, тобто законній діяльності державного та / або суспільного апарату.

Що стосується безпосереднього об'єкту злочинів, що вчиняються посадовими особами органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії, то при його аналізі вважаємо за необхідне окреслити ключові дослідницькі алгоритми, якими ми керуватимемося. Перш за все, на підставі аналізу Єдиного державного реєстру судових рішень пропонуємо вивчити, яким шляхом рухається правозастосовна практика в питаннях притягнення до кримінальної відповідальності посадових осіб органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії. Після виокремлення відповідних злочинів, передбачених конкретними статтями КК України, вважаємо за необхідне розставити загальні акценти щодо безпосередніх об'єктів службових злочинів, спираючись на дослідження спеціальної літератури. Далі – надати характеристику безпосереднім об'єктам найбільш розповсюджених серед посадових осіб місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні функції, кримінальних правопорушень.

ЄДРСР дає змогу проаналізувати вирoki, постановлені судами за вчинення суспільно небезпечних діянь посадових осіб місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії. Про що ми наголошували в нашій статті, присвяченій безпосередньому об'єкту злочинів посадових осіб місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії [1].

Рішення судів у цій категорії проваджень пестріють своїм різноманіттям у сенсі діянь, вчинених у сукупності зі злочином, передбаченим ст. 366 КК

України (Службове підроблення), який присутній у формулі кваліфікації в кожному без винятку вироку в указаних провадженнях.

Що стосується сукупності злочинів, то найчастіше стосовно підсудних осіб судами виносилися вирoki за різними частинами вказаної ст. 366 та різними частинами ст. 364 КК України (Зловживання владою або службовим становищем). У 7 % випадків бачимо кваліфікацію за сукупністю ст. 366 та різних частин ст. 191 (Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), ч. 1 ст. 358 (Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів) та ч. 1 ст. 365 КК України, у 3,5 % випадків кваліфікація здійснювалася за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 366 та ч. 2 ст. 368 (Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою у значному розмірі) КК України [1, С. 120].

Наведене наглядно демонструє, що правозастосовники не піддають сумніву наявність у вказаних діяннях посадових осіб місцевого самоврядування складу злочину «службове підроблення» та, досить часто, «зловживання владою або службовим становищем». Разом із тим необхідно зазначити, що абсолютна більшість вироків, у яких фігурує вказана сукупність, була винесена судами до змін у законодавстві, якими було передбачено безальтернативну істотну шкоду від зловживання владою або службовим становищем у вигляді завдання матеріальних збитків.

Також, на нашу думку, зловживання в указаних випадках логічніше було б пов'язувати не з самою подією службового підроблення, а з фактом вчинення нотаріальних дій, на які такі посадові особи місцевого самоврядування вповноважені приписами чинного законодавства, що б свідчило на користь реальної, а не ідеальної сукупності злочинів.

Отже, ураховуючи судову практику, яка склалася, маємо підстави більш детально проаналізувати безпосередні об'єкти злочинів, передбачених статтями 364 та 366 КК України.

Розглядаючи безпосередній об'єкт вищевказаних злочинів, які ілюструють злочинну діяльність посадових осіб місцевого самоврядування в частині здійснення ними нотаріальних дій, то при його аналізі не можемо оминати увагою основні підходи в поглядах науковців до визначення безпосередніх об'єктів злочинів у сфері службової діяльності та, відповідно, професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Констатуючи різноманітність позицій щодо безпосереднього об'єкту службових злочинів, усе ж таки їх можна узагальнити до двох основних підходів: 1) родовий і безпосередній об'єкт указаних злочинів співпадають; 2) родовий і безпосередній об'єкт цих злочинів відрізняються, другий із них є звуженим у порівнянні з першим і являю собою певну царину діяльності державного (суспільного) апарату чи окремих його ланок, а також його авторитет. Про це неодноразово наголошувалося в кримінально-правовій літературі, присвяченій дослідженню цієї сфери [76; 194].

Вищевказане звуження відбувається за рахунок покладення авторами даного підходу функціональної ознаки здійснюваної службовою особою діяльності в основу своїх висновків.

Безпосереднім об'єктом злочину є ті конкретні суспільні відносини, які поставлені законодавцем під охорону визначеного кримінального закону і яким завдається шкода злочином, що підпадає під ознаки даного складу. Спираючись на це твердження, можна зробити висновок, що будь-які суспільні відносини, яке б велике значення вони не мали для інтересів держави й суспільства, не є об'єктом до того моменту, поки їх не буде поставлено під охорону законодавцем шляхом прийняття закону, який установлює кримінальну відповідальність за суспільно небезпечні посягання на ці відносини.

Ураховуючи вищенаведене, у нас виникають певні запитання.

По-перше, чи поставлені законодавцем під охорону суспільні відносини, у рамках яких забезпечується авторитет державного апарату? Так, поставлені. І по-друге, чи поставлені вони під охорону визначеного кримінального закону,

тобто певної кримінально-правової норми? Мусимо констатувати, що ні. Законодавець поставив їх під охорону сукупності кримінально-правових норм, розміщених ним у розділі XV КК України, у назві якого прямо окреслив: «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян». Отже, маємо певні підстави не погодитися з вищенаведеними узагальненнями про включення безпосереднім об'єктом злочину також авторитету державного апарату. Утім, виключити його зі змісту безпосередніх об'єктів окремих злочинів у сфері службової діяльності не маємо жодних підстав. Наприклад, у разі вчинення зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень, службового підроблення, службової недбалості й особливо злочинів, пов'язаних із хабарництвом, авторитет органів державної влади або місцевого самоврядування зазнає шкоди наряду із суспільними відносинами у сфері службової діяльності. Хоча, наприклад, О.О. Дудоров і Г.М. Зеленов указують, що безпосереднім об'єктом злочину «зловживання владою або службовим становищем» виступає встановлений порядок службової діяльності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях [95, С. 428].

Таким чином, для злочину, передбаченого ст. 364 КК України, маємо певний збіг: із одного боку безпосереднім об'єктом даного злочину є конкретний вид суспільних відносин, поставлений законодавцем під охорону цієї норми – їхній зміст полягає в реалізації службовою особою своєї влади або свого службового становища виключно в інтересах служби; а з іншого – також треба вести мову про шкоду авторитетові органів, які такі особи представляють, надаючи публічно-правові послуги. Виходячи з цього, виникає проблемне питання: чи необхідно включати авторитет державного апарату до основного безпосереднього об'єкту злочину «зловживання владою або службовим становищем», чи його треба визнати обов'язковим додатковим безпосереднім об'єктом цього злочину.

Цілком очевидно, що зловживання владою або службовим становищем завдає шкоди не лише суспільним відносинам, у рамках яких існує законна діяльність службових осіб виключно в інтересах служби. Утім, законодавець намагався поставити під охорону головним чином саме ці відносини. Такі наміри нормотворця наочно ілюструються визначенням місця ст. 364 саме в розділі XVII КК України.

Таким чином, авторитет органів державної влади або місцевого самоврядування стосовно зловживання владою або службовим становищем є обов'язковим додатковим безпосереднім об'єктом злочину. Це ніяким чином не суперечить можливості бути основним безпосереднім об'єктом для злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена статтями розділу XV КК України.

Далі – маємо висловити певні міркування щодо наведеної вище точки зору окремих авторів щодо звуження змісту безпосереднього об'єкту злочину порівняно з родовим за рахунок покладення в основу своїх висновків авторами даного підходу функціональної ознаки здійснюваної службовою особою діяльності.

Відповідно до висловленої точки зору, кожен конкретний випадок скоєння злочину, передбаченого ст. 364 КК України, повинен мати свій безпосередній об'єкт злочину. Більше того, якщо послідовно дотримуватися даної концепції, необхідно поширити таке правило на всі без виключення діяння, криміналізовані законодавцем. На наш погляд, такий підхід не співвідноситься із загальноприйнятою в науці точкою зору, що безпосередній об'єкт злочину, хоча і є конкретними суспільними відносинами, проте він є і певним рівнем узагальнення, звуженим у порівнянні з видовим і родовим об'єктом. Сама система структурування об'єктів злочину за вертикаллю побудована на таких узагальненнях, які звужуються від верхньої ланки до нижньої.

Виходячи з цього, ми вважаємо, законодавець із об'єктивних причин не може охопити під час криміналізації абсолютно всі випадки майбутньої

злочинної поведінки. По-перше, це неможливо суто з технічних причин, бо їх перелічення не витримає жодне друковане видання; а по-друге, це неможливо з урахуванням майбутнього розвитку суспільства взагалі й окремих суспільних відносин зокрема, коли з'являться нові технології, нові галузі життєдіяльності людини й, на жаль, нові можливості для вчинення злочинів, у тому числі й зловживання владою або службовим становищем. Ураховуючи наведене, вважаємо за неможливе погодитися з цим підходом окремих авторів.

Разом із тим, це – функціональна ознака здійснюваної службовою особою діяльності. Не саме службове становище такої особи, не конкретна займана нею посада, а функціональний зміст здійснюваної завдяки цій посаді діяльності. Запам'ятаємо цю тезу для своїх подальших міркувань, висновків і пропозицій.

Аналізуючи питання об'єкту злочину, передбаченого ст. 364 КК України, не можемо оминати увагою позицію, висловлену В.Г. Хашевим. Включаючи до складу безпосереднього об'єкту зловживання владою або службовим становищем суспільні відносини, які визначають і регулюють правильний у інтересах служби порядок здійснення службовими особами своїх прав і повноважень, а також авторитет цього органу, він указує на наявність для даного складу злочину факультативного додаткового об'єкта у вигляді «охоронюваних законом благ окремих громадян» [194, С. 31]. Відверто кажучи, не зовсім зрозумілим є концептуальне бачення автором проблематики об'єкта злочину. Пристаючи до позиції об'єкта як суспільних відносин і розвиваючи її у відповідному підрозділі свого дослідження, він, говорячи про факультативний додатковий об'єкт зловживання, називає ними блага, що не можуть бути визнані ні безпосереднім, а рівно й загальним або родовим об'єктом злочину.

Крім того, саме формулювання «охоронювані законом блага окремих громадян» вбачається вкрай загальним і неприпустимим для характеристики кримінального законодавства, бо окремі громадяни, рівно як і окремі суспільні відносини зазнають шкоди в разі вчинення будь-якого злочину. Ми не

заперечуємо, що у випадку вчинення зловживання владою або службовим становищем завдається шкода або створюється загроза її спричинення не лише суспільним відносинам, виділеними нами вище в цьому підрозділі роботи. Її зазнають і інші суспільні відносини чи, навіть, їх групи. Вони можуть співпадати в окремих випадках зловживання або бути різними, тому їх установлення в якості факультативного додаткового об'єкта злочину, передбаченого ст. 364 КК України, повинно відбуватися, на наш погляд, у кожному конкретному випадку індивідуально. Замінювати ж їх абстрактними формулами неприпустимо.

Висловлені застереження є справедливими й щодо службового підроблення, яке інкримінується в усіх випадках притягнення до кримінальної відповідальності посадових осіб місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії. Разом із тим, тут потрібно пам'ятати про обов'язкову ознаку такого виду підроблення, якою є його предмет – офіційний документ, кримінально-правове визначення якого наведене законодавцем у примітці до ст. 358 КК України. Відповідно до неї під офіційним документом у цій статті та статтях 357 і 366 кримінального кодексу слід розуміти документи, що містять зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи-докази у правозастосовчій діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити.

Що стосується останніх тенденцій у науковому середовищі у сфері, що досліджується, то, наприклад, І.П. Фріс, досліджуючи питання кримінально-

правового забезпечення охорони нотаріальної діяльності, дійшов висновку, що посягання на нотаріальну діяльність пов'язані зі спричиненням шкоди суспільним відносинам, інтересам і благам у сфері реалізації громадянами прав та обов'язків як учасників цивільного правообігу та виконання функції нотаріального забезпечення їх реалізації. Учений указує, що безпосереднім об'єктом злочину тут виступають ті конкретні суспільні відносини, інтереси та блага, які опинилися під загрозою заподіяння шкоди, або шкода яким реально заподіюється. Разом із тим автор акцентує увагу на тому, що дана група діянь посягає не тільки на нотаріальну діяльність. На його думку, «зазвичай під час їх вчинення опиняється під загрозою або завдається реальна шкода іншим суспільним відносинам, інтересам і благам. Через це практично в усіх випадках посягань на нотаріальну діяльність разом із основним безпосереднім об'єктом існує і додатковий безпосередній об'єкт, яким можуть виступати життя, здоров'я, право власності тощо» [189, С. 55-56].

М.В. Рябенко, досліджуючи питання кримінально-правової охорони професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, указує, що «основним безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених статтями 365² та 368⁴ КК України, є встановлений правовими нормами порядок здійснення професійної діяльності з надання публічних послуг, який охороняється кримінальним законом України» [171, С. 66].

Якщо ми повернемося до висвітленої вище судової практики щодо злочинної діяльності посадових осіб місцевого самоврядування під час здійснення ними нотаріальних функцій, то побачимо, що вона розкриває нам так би мовити суб'єктно орієнтований правозастосовний підхід. Тобто, і органи досудового розслідування при розслідуванні, і суди під час подальшого розгляду справ про злочини, вчинені посадовими особами місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії, орієнтуються під час кваліфікації кримінальних правопорушень на ознаку суб'єкта злочину, а саме – службову особу (у нашому випадку особу посадову) місцевого самоврядування. Виходячи з формулювання диспозиції ст. 365² КК України та

її граматичного тлумачення при правозастосуванні, це є цілком вірним підходом. Утім, ми в своєму науковому дослідженні, на відміну від правозастосовних органів, маємо змогу більш детально вникнути в правову й організаційну природу окремих нотаріальних дій, які вчиняють саме посадові особи місцевого самоврядування.

Дійсно, ч. 1 ст. 365² КК України передбачає відповідальність за «зловживання своїми повноваженнями аудитором, *нотаріусом*, оцінювачем, уповноваженою особою або службовою особою Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, *іншою особою, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування*, але здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, у тому числі послуг експерта, арбітражного керуючого, приватного виконавця, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді (під час виконання цих функцій), або державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації прав, державним виконавцем, приватним виконавцем з метою отримання неправомірної вигоди, якщо це завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб» (курсив наш – О.Ч.). Тобто, включивши до переліку можливих суб'єктів даного злочину «інших осіб», наголошуючи при цьому, що вони не повинні бути ні державними службовцями, ні посадовими особами місцевого самоврядування, законодавець свідомо вивів останніх за межі правового регулювання вказаної кримінально-правової норми навіть у тих випадках, коли вони здійснюють дії, притаманні не їхній основній професійній (службовій, посадовій) діяльності, а професійній діяльності саме можливих суб'єктів злочину, передбаченого ст. 365² КК України, у їхньому числі – й нотаріусам. Утім, чи правильно це? Повторимося – у контексті правозастосування чинної редакції ст. 365² КК України вимушено правильно. Разом із тим, маємо наголосити, що злочини, про які йдеться в згаданих вище вироках, вчинялися посадовими особами місцевого самоврядування не через те, що вони мали статус цих самих осіб, а

саме через те, що вони, як такі посадові особи місцевого самоврядування, були наділені правом здійснювати певні нотаріальні дії. Тобто в цих випадках органічно поєдналися ці дві характеристики суб'єкта, проте рушійною обставиною, так би мовити криміноспонукальною ознакою тут необхідно вважати саме можливість здійснити нотаріальні дії. Якщо б посадова особа місцевого самоврядування здійснила їх, не будучи вповноваженою на це, тобто, виходячи за межі своїх службових обов'язків чи, правильніше сказати – посадових можливостей, то такі дії не мали б своїм наслідком настання певних юридичних фактів. Зважаючи на те, що в більшості випадків, досліджених судами, йшлося про незаконні реєстрації спадкових прав або права власності, здійснення цих дій не повноваженою на це особою було б швидко викрито вже на стадії отримання відповідних документів, які посвідчують право власності, або ж у результаті перевірки особою (тим самим спадкоємцем) відповідного права в відкритому реєстрі, наприклад, у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно.

Вище ми згадували думку про те, що основним безпосереднім об'єктом злочину є ті суспільні відносини, які якнайперше й головним чином намагався поставити під охорону законодавець, приймаючи кримінальний закон. На наш погляд, визначення пріоритетності в кримінально-правовій охороні того чи іншого об'єкту повинно серед інших критеріїв спиратися на ті фактори, які стають визначальними для суспільно небезпечної поведінки особи.

Також вище ми виокремили спонукальну ознаку для протиправної діяльності посадових осіб місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні функції – це відповідні повноваження та законні можливості виконати певні нотаріальні дії.

Тобто, по своїй суті не службове становище посадової особи місцевого самоврядування, а функціональне наповнення її діяльності створює організаційні можливості для можливих протиправних діянь. А визначальним фактором для суспільно небезпечної поведінки є не службове становище

посадової особи місцевого самоврядування, а вповноваженість на вчинення нотаріальних дій.

Наприклад, якщо б законом передбачалася можливість покладання нотаріальних функцій не на посадову особу місцевого самоврядування, а, через певні процедури (наприклад, таємне голосування мешканців певної місцевості), на будь-яку дієздатну особу (додатково можна було б передбачити віковий і освітній ценз та/або якийсь мінімальне навчання), то питання кваліфікації злочинів за статтями, суб'єктами яких є посадові особи місцевого самоврядування відпало б само собою. При цьому, спонукальна ознака у вигляді можливості здійснення нотаріальних функцій нікуди б не поділася, а навпаки – підтвердила б свій криміноутворюючий характер.

По суті ми виходимо на можливість здійснювати окремі нотаріальні дії за спеціальним повноваженням за аналогією зі службовими особами в світлі примітки до ст. 364 КК України: «...особи, які постійно, тимчасово **чи за спеціальним повноваженням** (курсив наш – О.Ч.) здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування...» Більше того, самі посадові особи місцевого самоврядування вчиняють нотаріальні дії за спеціальним повноваженням, передбаченим у ст. 37 ЗУ «Про нотаріат» і процедурно уточненим у Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування.

Ураховуючи вищевикладене, вважаємо, що виокремлення вказаної спонукальної ознаки як криміноутворюючої, було б логічним при подальшому розвитку кримінального законодавства в цій сфері. До того ж, така логіка й зараз проглядається в статті 365² КК України. Із одного боку, прив'язуючи в диспозиції норми діяння у вигляді зловживання повноваженнями до конкретних суб'єктів – аудитора, нотаріуса, оцінювача, уповноваженої особи або службової особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб тощо, із іншого боку законодавець у самій назві статті наголошує, що тим фактором, який є вирішальним у визначенні суспільної небезпечності вказаних діянь, є особлива діяльність певних осіб – надання ними публічних послуг. Також

даний підхід розвивається й у диспозиції, де ведеться мова про «іншу особу, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але *здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг*» (курсив наш – О.Ч.).

В актуальному тексті проекту КК України (станом на 23 жовтня 2023 року) найбільше для розміщення пропонованої нами норми підходить книга дев'ята «Кримінальні правопорушення проти держави та національної безпеки України», а саме – розділ 9.5 «Кримінальні правопорушення проти доброчесності у публічній сфері». Наразі з шести статей, запропонованих у ньому авторами проекту, немає жодної, яка б могла охопити діяння, пов'язані з порушеннями в нотаріальній сфері. Так, наприклад, у проекті найбільш наближена до реалій чинного кримінального кодексу стаття 9.5.4. «Зловживання службовими повноваженнями чи пов'язаними з ними можливостями». І вона має такий вигляд:

«Публічна службова особа, яка вчинила зловживання службовими повноваженнями чи пов'язаними з ними можливостями, тобто:

1) незаконно користувалась майном, що перебуває в державній чи комунальній власності, або надала його в користування (оренду, лізинг) іншій особі,

2) використала бюджетні кошти не за їх цільовим призначенням,

3) незаконно одержала кредит, субсидію, субвенцію, дотацію, пільгу чи сприяла іншій особі в їх одержанні,

4) незаконно визначила ціну, за якою реалізовано товари, надано послуги чи виконано роботи,

5) незаконно звільнила себе чи іншу особу від обов'язкового платежу або зменшила його,

6) незаконно встановила або збільшила собі чи іншій особі надбавку, доплату, премію, іншу заохочувальну, компенсаційну чи гарантійну виплату,

7) придбала товар, роботу чи послугу до чи без проведення встановленої законом процедури або з її порушенням, або

8) здійснила оплату товару, роботи чи послуги до чи без проведення встановленої законом процедури або з її порушенням,

якщо відповідне діяння спричинило істотну майнову шкоду, – вчинила злочин 1 ступеня».

Хоча, на наш погляд, вказана норма викликає достатньо багато питань і щодо загальної структури, і до виокремлених форм об'єктивної сторони, а також щодо інших моментів, головне, що стосується досліджуваної нами тематики, вона взагалі не охоплює можливостями кримінально-правового захисту відносини в нотаріальній сфері.

Задля вирішення вказаного пробілу, вважаємо за необхідне запропонувати включення до проєкту окремої статті в наступному формулюванні:

«Стаття 9.5. Зловживання повноваженнями при здійсненні нотаріальних дій.

Особа, яка умисно використала делеговані повноваження при вчиненні нотаріальних дій за відсутності передбачених законом підстав або за наявності підстав, які зобов'язують відмовити у вчиненні нотаріальної дії, або вчинила нотаріальну дію з умисним порушенням порядку її оформлення, –

вчинила злочин...»

До остаточного опрацювання нового Кримінального кодексу України, із метою врегулювання питань відповідальності за діяння, які аналізуються, пропонуємо доповнити чинний Кримінальний кодекс України новою статтею 365⁴ наступного змісту:

«Стаття 365⁴. Зловживання повноваженнями при здійсненні нотаріальних дій.

1. Умисне використання своїх професійних або делегованих повноважень при вчиненні нотаріальних дій за відсутності передбачених законом підстав або за наявності підстав, які зобов'язують відмовити у вчиненні нотаріальної дії, або вчинення нотаріальної дії з умисним порушенням порядку їх оформлення –

карається...»

Отже, підбиваючи підсумок проведеному вище аналізу, маємо зазначити наступне. Що стосується безпосереднього об'єкту злочину, то він по своїй суті представляє більш конкретизовані суспільні відносини, тобто – конкретизований вид родового об'єкту. По своїй суті – це ті конкретні суспільні відносини, яким завдається шкода або створюється реальна загроза її заподіяння.

Виходячи з приписів чинного кримінального законодавства, безпосереднім об'єктом службових злочинів, вчинюваних посадовими особами місцевого самоврядування під час виконання ними нотаріальних функцій необхідно визнавати суспільні відносини, зміст яких полягає в реалізації такою посадовою особою свого службового становища виключно в інтересах служби та в рамках чинного законодавства.

Обов'язковими додатковими безпосередніми об'єктами таких злочинів є, по-перше, авторитет органу місцевого самоврядування, у якому обіймає посаду особа, наділена правом здійснювати нотаріальні функції, а по-друге, це суспільні відносини в сфері нотаріальної діяльності. Факультативним додатковим об'єктом злочину тут виступають усі інші суспільні відносини, які зазнають злочинного впливу або створюється реальна загроза спричинення їм шкоди в результаті таких злочинних дій посадової особи місцевого самоврядування. Як ілюструє судова практика в цій сфері, таким факультативним безпосереднім об'єктом найчастіше є суспільні відносини, у межах яких забезпечується право власності.

Утім, підкреслюємо, висловлене вище є справедливим і коректним саме для парадигми наявних у чинному КК України приписів.

Утім, і з вищевикладеного це чітко видно, кримінально-правового захисту від суспільно небезпечних діянь, що вчиняються службовими особами місцевого самоврядування під час виконання ними нотаріальних дій, потребують саме ті конкретні суспільні відносини, які, власне, і виникають у нотаріальній сфері. Більше того, пропоновані нами напрямки розвитку

проекту вітчизняного кримінального кодексу, а також вдосконалення чинного Кримінального кодексу України, прямо вирішують це завдання, ставлячи під пріоритетну охорону саму відносину у сфері нотаріальної діяльності. У такому випадку суспільні відносини у сфері нотаріальної діяльності визнаватимуться обов'язковим додатковим безпосереднім об'єктом, а авторитет органу місцевого самоврядування разом із деякими іншими суспільними відносинами (зокрема, суспільними відносинами, у межах яких, наприклад, забезпечується право спадкування та в подальшому право власності на спадкове майно) – факультативним.

Як ми вже неодноразово наголошували вище, попри свою беззаперечну значну доктринальну роль, об'єкт злочину (об'єкт кримінального правопорушення) все ж таки має менший, порівняно із суб'єктивними ознаками та, тим більше, із об'єктивною стороною, вплив на практичне правозастосування взагалі та, зокрема, на кваліфікацію кримінальних правопорушень, скоріше орієнтуючи правозастосовника в пошуку місця розташування кримінально-правової норми в масиві статей кримінального кодексу, ніж допомагаючи виокремити юридично-значущі ознаки.

Що стосується об'єктивної сторони кримінального правопорушення, то її фундаментальною складовою без сумніву є діяння. Саме через діяння в формі дії або бездіяльності знаходить своє зовнішнє відображення суб'єктивна сторона. Якщо подивитися на Особливу частину чинного Кримінального кодексу України, а також на проект нового КК України, то побачимо, що їхні автори більшість складів як кримінальних проступків, так і злочинів формулюють саме через можливості об'єктивної сторони. Не буде перебільшенням, якщо ми скажемо, що найбільше при конструюванні використані нормотворчі ресурси такої складової об'єктивної сторони як діяння. Для матеріальних складів також широко застосовані можливості подальшого розмежування через виокремлення суспільно небезпечних наслідків, а причиновий зв'язок тут розуміється апріорі та встановлюється безпосередньо правозастосовниками.

Часто для деталізації юридично-значущих ознак складів кримінальних правопорушень нормотворець крім наслідків і, відповідно, причинового зв'язку, оперує й іншими факультативними ознаками об'єктивної сторони – місцем, часом, засобами, знаряддями, способом, обстановкою вчинення кримінального правопорушення, розміщуючи їхні описання в диспозиції кримінально-правової норми. У таких випадках вони не просто допомагають створити детальну картину можливого кримінального проступку або злочину в уяві правозастосовника, а й впливають на кваліфікацію, набуваючи обов'язкових ознак. Разом із тим, у тексті кримінального закону можемо зустріти й такі норми, у яких факультативні ознаки об'єктивної сторони вписані, але на кваліфікацію не впливають. Наприклад, це способи вчинення умисного знищення або пошкодження чужого майна в ч. 2 ст. 194: підпал і вибух, які, завдячуючи подальшому формулюванню «чи іншим загальнонебезпечним способом», виглядають не як обов'язкові ознаки для кваліфікації злочину, передбаченого вказаною нормою, а, як пара прикладів тих же загальнонебезпечних способів.

Аналогічний прийом законодавець використав також при формулюванні однієї зі статей, які найчастіше фігурують у практиці притягнення до кримінальної відповідальності посадових осіб місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії. Це ст. 366 КК України «Службове підроблення», у диспозиції якої йде мова про «складання, видачу службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, *інше підроблення офіційних документів*» (курсив наш – О.Ч.). Наведене вказує нам, що законодавець формував вказаний перелік як невичерпний, розуміючи існування інших і можливість виникнення нових способів вчинення службового підроблення.

Пропонуємо розібрати наведені положення кримінально-правової норми.

Отже, саме «підроблення». С.С. Тучков у спеціальному науковому дослідженні, присвяченому вивченню підроблення як способу вчинення

злочину, вказує, що «подібно до фізичного насильства (наприклад, при розбої, зґвалтуванні), психічного насильства (наприклад, при грабежі, вимаганні), обману (наприклад, при шахрайстві, обмані покупців або замовників), зловживання довірою (наприклад, при шахрайстві, заподіянні майнової шкоди шляхом обману або зловживанням довірою) підроблення відноситься до так званих *«наскрізних»* (курсив наш – О.Ч.) способів, тобто способів, що характерні для багатьох злочинів». На думку автора, визнання підроблення наскрізним способом тягне за собою певні наслідки. Він звертає увагу, що з'ясування обсягу та змісту вказаних способів, їх об'єктивних та суб'єктивних ознак має важливе значення як для правильного застосування кримінального закону (кваліфікації злочинів, розмежування суміжних злочинів і т. п.), так і для призначення покарання, адекватного вчиненому. Посилаючись на наукові джерела, у яких досліджувалися окремі наскрізні способи, вчений веде мову про те, що на практиці часто зустрічаються ускладнення при застосуванні окремих норм Особливої частини кримінального кодексу, які передбачають даний спосіб як одну з обов'язкових ознак складу злочину. Здобувач, зважаючи на притаманні часу написання ним роботи реалії, вважав, що такі складнощі виникають на практиці при кваліфікації підроблення, у якому підроблений документ використовується самим підроблювачем (частини 1, 2 та 3 ст. 358 КК), при розв'язанні конкуренції загальної норми (ст. 358 КК) та спеціальних норм (ст. 215 і ч. 2 ст. 223 КК), коли підроблення у спеціальних нормах вчиняється повторно або за попередньою змовою групою осіб (кваліфікувати такі дії за ч. 2 ст. 358 КК або за спеціальними нормами), при відмежуванні загального підроблення документів (ст. 358 КК) від підроблення, вчиненого службовою особою (ст. 366 КК) [187, С. 79-80].

На наш погляд, із окремими зауваженнями С.С. Тучкова можна не погоджуватися, щодо окремих – дискутувати, деякі – підтримати, але вищенаведені викладки однозначно засвідчують актуальність питань, які існують навколо підроблення як прояву кримінального правопорушення. Тут відразу окреслимо, чому ми вжили термін «прояв», а не, наприклад, «спосіб»,

як про це вказано в назві дисертації С.С. Тучкова. Справа в тому, що підроблення може бути як самостійним складом кримінального правопорушення, так і способом вчинення окремих із них. І це характерно не тільки для підроблення. Наприклад, ст. 190 КК України передбачає відповідальність за шахрайство, і шахрайство тут виступає саме самостійним злочином. Разом із тим, щодо заволодіння вогнепальною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами чи радіоактивними матеріалами (ст. 262 КК України); наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами (ст. 308 КК України); прекурсорами (ст. 312 КК України); обладнанням, призначеним для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 313 КК України); документами, штампами, печатками (ст. 357 КК України); заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами, вибуховими або іншими бойовими речовинами, засобами пересування, військовою або спеціальною технікою або іншим військовим майном (ст. 410 КК України), шахрайство є одним зі способів вчинення кримінального правопорушення.

Чим же є службове підроблення в контексті назви та змісту ст. 366 КК України: самостійним кримінальним правопорушенням чи способом його вчинення? На наш погляд, у випадку даної кримінально-правової норми мову треба вести про підроблення як самостійне правопорушення. Способами ж його скоєння будуть форми об'єктивної сторони, виписані нормотворцем у тексті статті. Із аналізу диспозиції норми видно, що найбільш типовими з них законодавець визнає:

- складання завідомо неправдивих офіційних документів;
- видачу завідомо неправдивих офіційних документів;
- внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей.

Очевидно, що названі форми об'єктивної сторони кримінального правопорушення наведені законодавцем у якості найпоширеніших, на його думку на час розробки кримінального кодексу, прикладів даного злочинного діяння. Розберемо ці терміни трохи детальніше.

Згідно тлумачного словника української мови «складання» означає дію за значенням «складати» і «складатися». Нас цікавитиме «складати» у третьому значенні цього слова: створювати літературний, музичний твір (вірш, пісню і т. ін.); *писати, створювати що-небудь, підбираючи, об'єднуючи та розташовуючи певним чином матеріали, дані і т. ін. (про ділові папери, документи і т. ін.)* (курсив наш – О.Ч.) [15, С. 1331].

Ілюстрацію вказаних діянь знаходимо у вироку Олександрівського районного суду Кіровоградської області за 24 листопада 2014 року. Так, рішенням № 3 першої сесії п'ятого скликання Голиківської сільської ради Олександрівського району від 14.04.2006 року на посаду секретаря сільської ради обрано ОСОБА_1.

Згідно з п. 5 Посадових обов'язків секретаря Голиківської сільської ради Олександрівського району, затверджених рішенням виконавчого комітету Голиківської сільської ради від 25.01.2007 року № 4, секретар сільської ради вчиняє нотаріальні дії, а саме видачу довідок в нотаріальну контору по продажу-купівлі житлових будинків, засвідчення вірності підпису, складання довіреностей, засвідчення заповітів, завірення копій. Таким чином ОСОБА_1 була службовою особою, наділеною організаційно-розпорядчими обов'язками щодо здійснення нотаріальних дій.

01.11.2008 року, тобто в суботу, що є вихідним днем, ОСОБА_1, перебуваючи на робочому місці, в приміщенні Голиківської сільської ради Олександрівського району, за адресою: Кіровоградська область, Олександрівський район, с. Голикове, вул. Леніна, 13, використовуючи своє службове становище, діючи усупереч інтересам служби, умисно, з метою одержання неправомірної вигоди для громадянки ОСОБА_3, *склала* (курсив наш – О.Ч.) завідомо неправдивий офіційний документ – заповіт від імені ОСОБА_4, де вказала, що останній заповіт належну йому земельну ділянку № НОМЕР_2, розміром 3,83 га, для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, яка знаходиться на території Голиківської сільської ради Олександрівського району Кіровоградської

області, громадянці ОСОБА_3, та підробила підпис від імені ОСОБА_4 в графі «Підпис» [32].

Із наведеного прикладу бачимо, що уповноважена на здійснення нотаріальних дій посадова особа місцевого самоврядування саме створила документ, що цілком охоплюється змістом поняття «складання».

Термін «внесення» визначається у тлумачному словнику української мови як дія за значенням «внести», що, у свою чергу, розкривається через поняття «вносити». Через призму службового підроблення, його ми використовуватимемо у другому значенні: уводити, вкладати, поміщати в щонебудь; включати в список і т. ін.; *вписувати* (курсив наш – О.Ч.) (напр., вносити поправку) [15, С. 195].

Так, наприклад, 30.01.2008 року в денний час доби, ОСОБА_2, будучи службовою особою, наділеною правом згідно Закону України «Про нотаріат» у редакції № 3538-IV від 15.03.2006 року вчиняти нотаріальні дії, перебуваючи в службовому кабінеті Мар'янівської сільської ради Михайлівського району Запорізької області, за адресою: Запорізька область, Михайлівський район, село Мар'янівка, вулиця Миру, будівля 139-а, достовірно знаючи про те, що ОСОБА_4, ІНФОРМАЦІЯ_4, перед своєю смертю 27.07.2007 року склала заповіт та заповіла все належне їй майно, де б воно не було, із чого не складалося і взагалі, все те, що їй буде належати на день смерті й на що вона за законом матиме право ОСОБА_5, ІНФОРМАЦІЯ_5, діючи з умислом, направленим на складання та видачу службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, склала, посвідчила підписом та гербовою печаткою Мар'янівської сільської ради Михайлівського району Запорізької області, а також видала ОСОБА_6, ІНФОРМАЦІЯ_6, дублікат заповіту ОСОБА_4 від 27.07.2007 року, до якого *внесла* (курсив наш – О.Ч.) завідомо неправдиві відомості, відносно того, що ОСОБА_4 27.07.2007 року склала заповіт, в якому заповіла земельну ділянку розміром 6,71 га, розташовану на території Мар'янівської сільської ради Михайлівського району Запорізької області, яка належала їй на праві приватної власності згідно Державного акту

на право приватної власності на землю серії НОМЕР_1 від 14 серпня 2001 року, ОСОБА_6, ІНФОРМАЦІЯ_6, а все інше належне їй майно, де б воно не було, із чого не складалося і взагалі, все те, що їй буде належати на день смерті і на що вона за законом матиме право, а також земельний пай ОСОБА_5, ІНФОРМАЦІЯ_5.

Також, 30.01.2008 року ОСОБА_2, продовжуючи свій злочинний умисел, направлений на складання та видачу службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, будучи службовою особою, наділеною правом вчиняти нотаріальні дії, перебуваючи в службовому кабінеті Мар'янівської сільської ради Михайлівського району Запорізької області, за адресою: Запорізька область, Михайлівський район, село Мар'янівка, вулиця Миру, будівля 139-а, склала та посвідчила підписом і гербовою печаткою Мар'янівської сільської ради Михайлівського району Запорізької області, а також видала ОСОБА_6 дублікат заповіту ОСОБА_4 від 27.07.2007 року, до якого *внесла* (курсив наш – О.Ч.) завідомо неправдиві відомості, відносно того, що ОСОБА_4 27.07.2007 року склала заповіт, в якому заповіла земельну ділянку розміром 6,71 га, яка складається з земельних ділянок: № 1 площею 0,48 га та № 2 площею 6,23 га, що розташовані на території Мар'янівської сільської ради Михайлівського району Запорізької області, які належали їй на праві приватної власності згідно Державного акту на право приватної власності на землю серії НОМЕР_1 від 14 січня 2001 року, ОСОБА_6 ІНФОРМАЦІЯ_6, а все інше належне їй майно, де б воно не було, із чого не складалося і взагалі, все те, що їй буде належати на день смерті і на що вона за законом матиме право, а також земельний пай ОСОБА_5, ІНФОРМАЦІЯ_5.

Крім того, 09.06.2008 року в денний час доби, ОСОБА_2, продовжуючи свій злочинний умисел, направлений на складання та видачу службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, будучи службовою особою, наділеною правом вчиняти нотаріальні дії, перебуваючи в службовому кабінеті Мар'янівської сільської ради Михайлівського району Запорізької області, за адресою: Запорізька область, Михайлівський район,

село Мар'янівка, вулиця Миру, будівля 139-а, склала, посвідчила підписом та гербовою печаткою Мар'янівської сільської ради Михайлівського району Запорізької області, а також видала ОСОБА_5 дублікат заповіту ОСОБА_4 від 27.07.2007 року, до якого *внесла* (курсив наш – О.Ч.) завідомо неправдиві відомості, відносно того, що ОСОБА_4 27.07.2007 року склала заповіт, в якому заповіла земельну ділянку розміром 6,71 га, розташовану на території Мар'янівської сільської ради Михайлівського району Запорізької області, яка належала їй на праві приватної власності згідно Державного акту на право приватної власності на землю серії НОМЕР_1 від 14 серпня 2001 року, ОСОБА_6, ІНФОРМАЦІЯ_6, а все інше належне їй майно, де б воно не було, із чого не складалося і взагалі, все те, що їй буде належати на день смерті і на що вона за законом матиме право, а також земельний пай ОСОБА_5, ІНФОРМАЦІЯ_5.

Отже (робить висновок суд – О.Ч.), секретар Мар'янівської сільської ради Михайлівського району Запорізької області ОСОБА_2, будучи службовою особою, вчинила службовий злочин, який виразився у складанні та видачі службовою особою офіційного документа, до якого *внесено* (курсив наш – О.Ч.) завідомо неправдиві відомості, що позбавило можливості отримати ОСОБА_5 земельні ділянки, які він мав отримати на підставі заповіту ОСОБА_4, посвідченого Мар'янівською сільською радою Михайлівського району Запорізької області 27 липня 2007 року, зареєстрованого у книзі реєстрації нотаріальних дій Мар'янівської сільської ради Михайлівського району Запорізької області за № 187.

Таким чином, дії ОСОБА_2 кваліфіковано за ч. 1 ст. 366 КК України, як складання та видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів [188].

Або, наприклад, 29.08.2012 року у першій половині дня, точного часу не встановлено, в селі Юрківці Могилів-Подільського району Вінницької області обвинувачений ОСОБА_3, маючи інформацію про персональні дані свого колишнього зятя ОСОБА_1 – серію та номер паспорта, реєстраційний номер

облікової картки платника податків, з метою заволодіння грошовими коштами останнього, звернувся до секретаря Юрковецької сільської ради ОСОБА_5 з проханням щодо виготовлення довіреності від імені ОСОБА_1 для отримання його банківської платіжної пенсійної картки та пін-коду до неї. При цьому повідомив їй, що строк дії вказаної платіжної картки закінчується і ОСОБА_1 особисто не має змоги звернутися до банківської установи для перевипуску картки, оскільки знаходиться на межах міста Могилів-Подільський та надав ОСОБА_5 власний паспорт громадянина України та копії паспорта громадянина України на ім'я ОСОБА_1 та реєстраційний номер облікової картки платника податків.

У той же день, у першій половині дня, точного часу не встановлено, у приміщенні сільської ради обвинувачена ОСОБА_5, перебуваючи на посаді секретаря Юрковецької сільської ради Могилів-Подільського району Вінницької області, будучи службовою особою органу місцевого самоврядування 10 рангу 5 категорії, яка відповідно до повноважень, визначених посадовою інструкцією секретаря сільської ради та виконавчого комітету № 2 від 03.12.2012 року, затвердженою розпорядженням Юрковецького сільського голови, а також ч. 4 ст. 1, п. 5 ч. 1 ст. 37, п. 4 ч. 2 ст. 40 Закону України «Про нотаріат» та Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 11.11.2011 року № 3306/5, наділена повноваженнями вчинення нотаріальних дій, у порушення ст. 43 Закону України «Про нотаріат», діючи умисно та усвідомлюючи, що *вносить* (курсив наш – О.Ч.) до офіційного документу завідомо неправдиві відомості щодо достовірності підпису довірителя ОСОБА_1, у його відсутність, на підставі лише поданих ОСОБА_3 копій документів довірителя, посвідчила своїм підписом та печаткою Юрковецької сільської ради довіреності, зареєстровані у реєстрі за № 118 та № 119, згідно з якими ОСОБА_1 доручає ОСОБА_3 представляти його інтереси та діяти від його імені у зв'язку з

переоформленням втраченої пластикової картки, а також отримати пластикову картку та пін-код до неї [28].

Також: ОСОБА_1, працюючи секретарем Івницької сільської ради Андрушівського району Житомирської області, будучи посадовою особою органів місцевого самоврядування та відповідальною за вчинення нотаріальних дій, вчинила зловживання службовим становищем та службове підроблення, які спричинили істотну шкоду державним інтересам, за наступних обставин: так, у 2008 році на зборах громадян села Івниця, які проводились представниками ЗАТ «Технологічна аграрна компанія» м. Київ головним адміністратором Якимчук Н.Л. та виконавчим директором ОСОБА_2, було запропоновано власникам земельних паїв надати доручення відповідним особам товариства ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5 для представлення їх інтересів в судових органах по розірванню договорів оренди з ТОВ «Агросервіс». Підсудна, діючи умисно, всупереч інтересам служби та в інтересах третіх осіб ЗАТ «Технологічна аграрна компанія», зловживаючи своїм службовим становищем, в порушення вимог ст.ст. 1, 37 п. 5, 43 Закону України «Про нотаріат», п. 14 п.п. 2 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами виконавчих комітетів сільських, селищних, міських Рад народних депутатів України, 02.04.2008 року, у приміщенні Івницької сільської ради, у відсутності ОСОБА_6 нотаріально посвідчила завідомо неправдивий офіційний документ – довіреність від імені ОСОБА_6, про те, що нібито останній уповноважує ОСОБА_3 представляти його інтереси в органах судової влади України з питань розірвання договору оренди землі, та видала представникам ЗАТ «Технологічна аграрна компанія», *внісни* (курсив наш – О.Ч.) у довіреність завідомо неправдиві данні про те, що довіреність начебто підписана ОСОБА_6 у її, ОСОБА_1 присутності, що особу ОСОБА_6 нею встановлено та дієздатність перевірено, про що в книзі реєстрації нотаріальних дій по Івницькій сільській раді зробила запис за № 291 від 02.04.2008 року, зазначивши, що дана довіреність дійсна до 31.12.2008 року.

Цього ж числа, ОСОБА_1 у приміщенні Івницької сільської ради, у відсутності ОСОБА_6 нотаріально посвідчила завідомо неправдивий офіційний документ – довіреність від імені ОСОБА_6, про те, що нібито останній уповноважує ОСОБА_2 подавати та одержувати від його імені заяви та документи, від його імені розписуватись, сплачувати збори, податки та інші платежі, та видала представникам ЗАТ «Технологічна аграрна компанія», *внісши* (курсив наш – О.Ч.) у довіреність за відомо неправдиві данні про те, що довіреність начебто підписана ОСОБА_6 у її, ОСОБА_1 присутності, що особу ОСОБА_6 нею встановлено та дієздатність перевірено, про що в книзі реєстрації нотаріальних дій по Івницькій сільській раді зробила запис за № 292 від 02.04.2008 року, зазначивши, що дана довіреність дійсна до 02.04.2009 року.

17.10.2008 року, у приміщенні Івницької сільської ради, у відсутності ОСОБА_6 нотаріально посвідчила завідомо неправдивий офіційний документ – довіреність від імені ОСОБА_6, про те, що нібито останній уповноважує ОСОБА_3, ОСОБА_4 та ОСОБА_5 представляти його інтереси в органах судової влади України з питань розірвання договору оренди землі від 31.03.2004 року, та видала представникам ЗАТ «Технологічна аграрна компанія», *внісши* (курсив наш – О.Ч.) у довіреність завідомо неправдиві данні про те, що довіреність начебто підписана ОСОБА_6 у її, ОСОБА_1 присутності, що особу ОСОБА_6 нею встановлено та дієздатність перевірено, про що в книзі реєстрації нотаріальних дій по Івницькій сільській раді зробила запис за № 1649 від 17.10.2008 року, зазначивши, що дана довіреність дійсна до 31.12.2008 року. Аналогічні дії були скоєні вказаною посадовою особою місцевого самоврядування, уповноваженою на вчинення нотаріальних дій, ще по відношенню до вісімнадцятьох потерпілих осіб [18].

Із вищенаведених прикладів, а насправді схожа ситуація простежується в абсолютній більшості судових рішень даної категорії справ, бачимо, що в ситуації вчинення службового підроблення посадовою особою місцевого самоврядування, яка виконує нотаріальні функції, внесення до офіційного

документу завідомо неправдивих відомостей є по суті частиною процесу складання завідомо неправдивого офіційного документу. Разом із тим, є випадки, коли це дві різних категорії діянь щодо різних документів. Найчастіше такі випадки суди описують у своїх рішеннях так: «складання неправдивих офіційних документів» – як створення посадовими особами місцевого самоврядування нотаріальних документів (зазвичай це заповіти або довіреності), а «внесення до офіційних документів неправдивих відомостей» – як внесення запису до книги реєстрації нотаріальних дій щодо такого складеного документу.

Для прикладу можемо навести рішення Волочиського районного суду Хмельницької області від 2013 року, в якому суд указує, що «в період з 30 липня 2008 року по 17 листопада 2010 року ОСОБА_10 та ОСОБА_9, будучи службовими особами, діючи умисно та за попередньою змовою між собою, шляхом *складання завідомо неправдивих документів* підробили заповіти від імені окремих утриманців Лонковецького будинку-інтернату і заяви про реєстрацію посвідчення заповітів та спадкових договорів, а також шляхом *внесення в офіційні документи* завідомо неправдивих відомостей підробили книги запису нотаріальних дій Холодецької сільської ради» (курсив наш – О.Ч.). Так у тексті вироку перераховано, які саме та в якій кількості примірників неправдиві офіційні документи було складено, а також, які саме завідомо недостовірні записи внесено до книги запису нотаріальних дій і на яких сторінках це зроблено [23].

Наведені приклади в цілому ілюструють ситуацію, яка склалася в правозастосуванні, оскільки схожі підходи можемо побачити в усіх судових рішеннях, де вони мають місце.

Термін «видача» в українській мові означає дію за значенням «видавати», «видати» у першому значенні цього слова згідно великого тлумачного словника, а саме: «давати, відпускати на руки що-небудь із запасів, місць зберігання і таке інше; давати що-небудь належне комусь на основі офіційного розподілу або надання» [15, С. 132]. Таким чином, спираючись на

наведене визначення, можна констатувати, що видачею службовою особою завідомо неправдивого офіційного документу є його врученням іншій особі. На жаль, вказана логіка не завжди притаманна спеціальним нормативним документам, які забезпечують правове регулювання в указаній сфері. Так, наприклад, у пункті 2.11 Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування міститься доволі суперечливе положення: «посвідчення заповітів, засвідчення вірності копій (фотокопій) документів і виписок з них, засвідчення справжності підпису на документах, **видача** (курсив наш – О.Ч.) дубліката посвідченого документа здійснюються шляхом вчинення посвідчувальних написів на відповідних документах, які підписуються посадовою особою органу місцевого самоврядування і скріплюються гербовою печаткою відповідного органу місцевого самоврядування» [157]. Тобто, виходячи з наведеного, «видача», як дія за значенням видавати – виходячи з граматичного тлумачення цього юридичного терміну, у даному випадку окреслюється нормотворцем як «вчинення посвідчувальних написів» без будь-якого натяку на передачу такого документу іншій особі. Разом із тим, якщо використовувати логічний прийом тлумачення правових норм у межах граматичного способу тлумачення права, то можна зазначити, що видача є логічним продовженням створення (складання) завідомо неправдивого офіційного документу. Дійсно, у більшості випадків немає сенсу створювати завідомо неправдивий документ, особливо в сфері діяльності нотаріуса або особи, яка уповноважена виконувати його функції, якщо він так і залишиться у свого творця та не буде переданий іншій особі для використання. Смісл у цьому є лише в тому випадку, коли дана особа розраховує сама використати такий документ у майбутньому.

Таким чином, щодо ознак службового підроблення в діяннях посадових осіб органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії, можемо зробити проміжний висновок. Так, із наведених законодавцем у диспозиції ст. 366 КК України прикладів діянь щодо вказаного виду службового підроблення найбільш характерними та обґрунтованими з огляду

на логіку вчинення даного злочину є активні дії зі складання з подальшою видачою (в більшості випадків) хоча б одного завідомо неправдивого офіційного документу з метою його подальшого використання. Комплексна логічна структура таких активних дій може бути проілюстрована так:

- «створення для себе» «використання»;
- «створення не для себе» «видача» «використання».

Сам підроблений документ у межах обраної нами концепції об'єкту злочину як суспільних відносин слід розглядати як предмет злочину. Утім слід брати до уваги, що для подальших кримінальних правопорушень, для яких вчинене службове підроблення нотаріальних документів є певним фундаментом, ці підроблені документи є засобом вчинення кримінального правопорушення.

Другим найбільш поширеним складом кримінального правопорушення, яке в сукупності зі службовим підробленням інкримінується судами посадовим особам місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні функції, є зловживання владою або службовим становищем.

Як пам'ятаємо, у ч. 1 ст. 364 КК України передбачається відповідальність за «зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб». Друга частина передбачає кваліфікуючу ознаку в вигляді тяжких наслідків.

Слід також нагадати, що раніше в цій нормі існувала також третя частина, яка містила особливо кваліфікуючу ознаку – «вчинення дій, передбачених частиною першою або другою цієї статті, працівником правоохоронного органу». Утім, вона була виключена з тексту кримінального кодексу на підставі Закону № 746-VII від 21.02.2014 р.

Передбачаючи кримінальну відповідальність за скоєння цих діянь, законодавець значно полегшив життя й науковцям, і практичним працівникам завдяки описовій диспозиції. Це пов'язано з тим, що він, по-перше, надає законодавче визначення поняттю «зловживання владою або службовим становищем», по-друге, акцентує увагу на меті скоєння цього злочину, прямо вказуючи її в тексті диспозиції, і по-третє, розшифровує в примітці до статті 364 КК України поняття «службова особа» стосовно визначених (статті 364, 368, 368⁵, 369) кримінально-правових норм.

Як видно з вищенаведеного, об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 364 КК України, містить три основоположних ознаки:

1) використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби;

2) істотна шкода охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб;

3) причиновий зв'язок між вищевказаними діянням і наслідком.

Наведене дає право констатувати, що даний склад злочину сформульовано законодавцем як матеріальний – злочинні наслідки прямо передбачені в диспозиції статті, що надає їм характер обов'язкової ознаки й потребує від правозастосовників їхнього обов'язкового встановлення для правильної кваліфікації злочинів.

Як бачимо, законодавець застосовує під час характеристики зловживання терміни «влада» і «службове становище». Виходячи з самих назв, а також того, що законодавець відділяє їх розділовим сполучником сурядності «або», маємо підстави стверджувати, що це різні за своїм змістом злочинні діяння.

В українській мові термін «влада» має кілька значень: 1) право керувати державою, політичне панування; 2) керівні державні органи, уряд; 3) право та можливість розпоряджатися, керувати кимось, чимось; 4) сила чого-небудь, могутність [15, С. 193]. Разом із тим очевидно, що в юриспруденції взагалі й

особливо в галузі кримінального права, тим більше – у світлі приписів ст. 364 КК України, поняття «влада» треба застосовувати здебільшого в першому, другому та третьому значенні.

Дане питання є доволі опрацьованим у науковій літературі. Наприклад, Р.Л. Максимович, наголошуючи на різній юридичній природі зловживання владою та зловживання службовим становищем, пропонував навіть передбачити відповідальність за їх учинення в різних кримінально-правових нормах: у ст. 364 КК України за зловживання *службовим становищем* або перевищення *службових повноважень*, а в ст. 365 КК України за зловживання *владою* або перевищення *влади* (курсив наш – О.Ч.). Поняття «влада» та «службове становище» вчений пропонує розмежовувати залежно від змісту повноважень суб'єкта [110, С. 68, 70-71].

Посилаючись на висновки вітчизняних учених (у своїй більшості зроблені більше двадцяти років тому) позицію про різний так би мовити обсяг понять «зловживання владою» та «зловживання службовим становищем» підтримує В.Г. Хашев. На його думку, «під зловживанням владою слід розуміти умисне використання службовою особою, яка має владні повноваження, всупереч інтересам служби своїх прав у відношенні пред'явлення вимог, а також прийняття рішень, обов'язкових для виконання іншими фізичними та юридичними особами. Щодо суб'єктів дослідник зазначає, що зловживати владою може як представник влади, так і службова особа, яка виконує організаційно-розпорядчі обов'язки, оскільки остання також має владні повноваження, що поширюються тільки на підлеглих їй осіб. Зловживанням службовим становищем він називає будь-яке умисне використання службовою особою всупереч інтересам служби своїх прав і можливостей, що надано їй для виконання своїх службових обов'язків. Використання службовою особою свого службового становища припускає використання тих прав і повноважень, якими службова особа наділена, займаючи посаду або здійснюючи певну службову діяльність. Іншими словами, йдеться про соціально-правовий статус службової особи, під яким

слід розуміти сукупність прав та обов'язків, що утворюють службову компетенцію винного, а також його соціальне значення, під яким розуміється службовий авторитет особи, престиж органа, у якому вона здійснює свою службову діяльність, наявність службових зв'язків і можливостей, що виникають завдяки займаній посаді, можливість здійснення впливу на діяльність інших осіб. У цьому вчений вбачає приховану тавтологію» [194, С. 33-34].

Із огляду на розвиток наукових знань, результати яких були опубліковані вже після захисту дисертації В.Г. Хашевим, його підходи щодо юридичної природи поняття «влада» зараз виглядають занадто лінійними. Визнаючи, що висловлені вченим доводи повно й логічно перекликаються з визначенням поняття «влада» в тлумачному словнику української мови, не можемо погодитися з ним щодо поширення проявів влади службовою особою, яка виконує організаційно-розпорядчі обов'язки, на підпорядкованих їй осіб. Безперечно, така службова особа має певний визначений законом вплив на своїх підлеглих, утім назвати його «владною» можна лише у вузькому розумінні й саме таке розуміння дозволяє говорити про елементи ідентичності в поняттях «влада» та «службове становище» у світлі приписів ст. 364 КК України. Разом із тим, ми вважаємо, що все ж таки законодавець мав на увазі владу в широкому розумінні, однією з основних ознак якої є незв'язаність галузевими рамками, тобто існує можливість владного впливу не лише на своїх підлеглих, так би мовити за посадою, під час здійснення організаційно-розпорядчих повноважень, а й на інших людей, коло яких значно ширше й для певних службових осіб обмежується рамками громадянської приналежності до України (наприклад, народні депутати, співробітники прокуратури, СБУ, Національної поліції).

Існує в науці й інша думка. Так, В.П. Коваленко, аналізуючи наявні точки зору щодо цього, указує, що більшість вітчизняних науковців вважає зловживання службовим становищем більш широким поняттям, яке включає й зловживання владою, оскільки використати всупереч інтересам служби

службова особа може і владні права та можливості, якщо вона ними наділена. Інші (котрих, на думку дослідника, меншість) розмежовують ці поняття за суб'єктом вчинення злочину, вважаючи, що зловживання владою вчиняє лише представник влади, тоді як аналогічні дії, вчинені службовою особою, яка не є представником влади, охоплюються поняттям зловживання службовим становищем. Сам автор пристає до другої точки зору, підкріплюючи свою позицію міркуваннями, які випливають із граматичного, системного та логічного тлумачення ст. 364 КК України [76, С. 68-69].

Наше бачення цієї проблематики, насамперед, ґрунтується на приписах чинного кримінального законодавства України, у якому насправді доволі чітко побудовано позицію нормотворця щодо «влади» та «службового становища». Зміст цих категорій, які мають відношення суто до об'єктивної сторони злочину, законодавець розкриває за допомогою нормативного формулювання визначення службової особи (суб'єкта злочину) в тексті чч. 3, 4 ст. 18 і п. 1 примітки до ст. 364 КК України.

Із цих приписів (не наводимо їх, бо предметно вони будуть проаналізовані у відповідному підрозділі роботи, присвяченому суб'єктові злочину) прямо випливає, що влада має публічно-правову природу (державна влада або влада місцевого самоврядування) і зловживання нею можливе лише з боку її представників, основними ознаками яких є, по-перше, наділення в установленому законом порядку владними повноваженнями, а по-друге, незв'язаність службової діяльності відомчими рамками. На жаль, обсяг роботи не дозволяє на сторінках даного підрозділу заглибитися в детальний аналіз точок зору з приводу того, кого ж саме визнавати представниками влади.

Ураховуючи це, відзначимо, що зловживання владою можливе як з боку представників державної влади, так і з боку представників місцевого самоврядування (тобто за своєю суттю представників влади місцевого самоврядування, що представляє інтерес в контексті нашої роботи). До перших відносяться працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення,

обов'язкові для виконання фізичними та юридичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості. А до других – обрані посадові особи місцевого самоврядування. До останніх слід відносити не лише міських, селищних, сільських голів, депутатів місцевих рад, але й також працівників апаратів органів місцевого самоврядування, із числа яких подекуди призначаються ті особи, які виконують нотаріальні функції.

Зловживання ж службовим становищем, на наш погляд, має місце лише з боку осіб, котрі в рамках своїх посадових повноважень виключно виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції, будучи не обраними, а найманими саме для цих цілей органами публічної влади (як державної, так і місцевого самоврядування), державними чи комунальними підприємствами, установами чи організаціями.

Отже, владою наділені лише її представники, що свідчить про необхідність розуміти загальне поняття «влада» в змісті ст. 364 КК України виключно як «право керувати державою, політичне панування; керівні державні органи, уряд; право та можливість розпоряджатися, керувати кимось, чимось», про що ми зазначали вище.

Вище ми говорили про розмежування в назві та тексті ст. 364 КК України понять «влада» та «службове становище» розділовим сполучником сурядності «або». Тобто законодавець умисно застосовує обидва терміни, залишивши їх в диспозиції, незважаючи на зміни й доповнення, яких ця норма зазнала дев'ять разів.

Більшість вітчизняних наукових досліджень на правову тематику вкрай часто містять критику законодавця, його роботи та її результатів. При цьому дослідники чи то забувають, чи то спеціально ігнорують той факт, що законодавство розроблюється такими ж спеціалістами, як і вони самі, результати проходять відповідні експертизи й мінімум двічі слухаються парламентом. Ми ні в якому разі не ідеалізуємо вітчизняні законодавчі процедури, утім вважаємо, що залишення наявного формулювання протягом десяти редакцій (первісна 2001 року й подальші зміни від 2008, 2009, 2010,

2011, 2013 років, дві редакції 2014 року, зміни 2015 та 2019 років) свідчить про наміри законодавця підкреслити різну природу та різне змістовне наповнення термінів «влада» та «службове становище».

Разом із тим слід розуміти, що представники влади під час скоєння злочину можуть використовувати не лише свою владу, а й службове становище, виконуючи організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції. Наприклад, секретар місцевої ради, який обирається з числа чинних депутатів місцевої ради, одночасно є представником влади місцевого самоврядування (як депутат) й особою, котра обіймає в органі місцевого самоврядування посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих функцій (як секретар відповідної ради). Під час кваліфікації злочинів необхідно чітко з'ясувати, що саме використовувала службова особа під час вчинення зловживання – владу чи ж бо службове становище.

Для ілюстрації наведеної специфіки можемо навести наступний вирок: Пирятинським районним судом Полтавської області у справі № 544/162/19 за ч. 1 ст. 366 та ч. 2 ст. 364 КК України було засуджено секретаря Березоворудської сільської ради Пирятинського району, яка мала 9 ранг посадової особи місцевого самоврядування та була вповноваженою на вчинення нотаріальних дій згідно ст. 37 ЗУ «Про нотаріат». Оцінюючи формулу кваліфікації, суд указав: «Кваліфікація дій обвинуваченої ОСОБА_1 за ч. 1 ст. 366, ч. 2 ст. 364 КК України, як складання та видача службовою особою завідомо неправдивого офіційного документу, з метою використання його третіми особами та *зловживання службовим становищем*, умисне в інтересах третіх осіб *використання службовою особою службового становища* всупереч інтересам служби, що спричинили тяжкі наслідки – правильна». В іншому місці свого рішення суд наголосив: «Своїми умисними діями ОСОБА_1 вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 364 КК України (в ред. станом на 18.10.2012), *тобто зловживання службовим становищем*, умисне в інтересах третіх осіб *використання службовою особою службового становища* всупереч інтересам служби, що

спричинили тяжкі наслідки» [33]. У наведених в даному абзаці цитатах із вироку суду курсив наш – О.Ч.

Як бачимо з вищенаведеного, суд точно встановив приналежність вищевказаної особи до категорії представників влади місцевого самоврядування, а також абсолютно коректно кваліфікує діяння цієї підсудної як зловживання службовим становищем, а не зловживання владою.

Також розмежування законодавцем «влади» та «службового становища» дозволяє зацентувати увагу правозастосовника на різних за обсягом повноваженнях. Ми говорили про це вище – повноваження представника влади мають значно ширші межі можливого застосування, ніж повноваження, окреслені службовим становищем особи, котра представником влади не є. Із цього висновок напрашується сам: ступінь суспільної небезпечності зловживання владою вище за ступінь суспільної небезпечності зловживання службовим становищем. Таким чином, наявне в чинній ст. 364 КК України формулювання, дозволяє судам правильно диференціювати покарання для службових осіб – представників влади та службових осіб, які не є представниками влади, оскільки вони мають не просто різний обсяг повноважень, а ці повноваження мають різну природу – владну та службову, а це вже вкрай цінна якість кримінально-правової норми.

Відтак, наведене дозволяє зробити певні висновки на цьому етапі висвітлення проблемних питань об'єктивної сторони зловживання владою або службовим становищем.

Зловживати владою можуть тільки представники влади. Службові особи, котрі не є представниками влади (у тому числі представниками влади місцевого самоврядування) та наділені виключно організаційно-розпорядчими (рівно як і адміністративно-господарськими) функціями, можуть скоїти лише зловживання службовим становищем.

Видається, що за своїм логічним наповненням поняття «зловживання службовим становищем» все ж таки більш широке, ніж поняття «зловживання владою». Якщо говорити мовою формальної логіки, то: «будь-яка влада є

певним службовим становищем; утім не будь-яке службове становище є владою». Разом із тим, через призму юридичної техніки під час укладання кримінального кодексу, необхідно правильно розуміти наміри законодавця підкреслити різний практичний, а не абстрактний обсяг службових повноважень представників і непередставників влади: влада розповсюджується на всіх громадян України (державна влада) або певної громади (влада місцевого самоврядування) й не обмежена галузевими рамками, службові повноваження обмежуються певної сферою застосування й фактично є звуженою владою окремої службової особи над своїми підлеглими, а не владою державною чи місцевого самоврядування. Таким чином, наявність у десяти редакціях ст. 364 КК України формулювання «зловживання владою або службовим становищем» необхідно визнати не надмірною інформованістю (тавтологією, плеоназмом тощо), а законодавчим прийомом, який дозволяє не лише розмежувати види службових осіб, а й допомагає судам вірно диференціювати покарання таким суб'єктам.

У кримінально-правовій науці час від часу актуалізується дискусія щодо співвідношення понять «використання службового становища» («зловживання службовим становищем») і «використання службових повноважень» («зловживання повноваженнями»), про їхню тотожність або різноманітність.

Дійсно, службове становище та можливості його використання може й полегшують вчинення деяких злочинів, утім вчинюються вони не кожним їх носієм і явно через інші спонукальні мотиви.

Також необхідно враховувати, що ст. 364 КК України передбачає відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, а не за використання службовою особою авторитету своєї посади або службових зв'язків. Розповсюдження дії даної норми й на такі випадки є необґрунтованим розширювальним тлумаченням і застосуванням цієї статті кримінального кодексу, що вже прямо суперечить принципу законності. На наш погляд, у випадках, коли службова особа для досягнення якоїсь своєї мети використовує

не повноваження (права й обов'язки), а службові чи особисті зв'язки, авторитет посади, склад указанного злочину відсутній. Утім, це не повинно виключати відповідальності за інші вчинені при цьому злочини (порушення правил охорони надр, шахрайство, самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи тощо).

Після доповнення Кримінального кодексу України 07 квітня 2011 року ст. 364-1 «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», питання розмежування зловживання службовим становищем і зловживання повноваженнями набули абсолютно нового наукового та практичного відтінку.

Далі пропонуємо з'ясувати, що ж таке «зловживання» в сенсі ст. 364 КК України та який зміст цього поняття.

Як ми вже вказували вище, дане завдання полегшується завдяки законодавцеві, який у тексті описової диспозиції ст. 364 КК розшифрував значення зловживання, назвавши його «умисним, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб».

Якщо в наведеному визначенні залишити ознаки діяння, маємо: «використання влади чи службового становища всупереч інтересам служби». Відразу необхідно зазначити, що дане діяння набуває суспільної небезпеки виключно через настання суспільно небезпечних наслідків (склад злочину сформульований законодавцем як матеріальний) у вигляді істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Утім, про наслідки ми скажемо дещо далі, після аналізу діяння.

У теорії кримінального права термін «усупереч інтересам служби» майже одностайно сприймається науковцями. Як правило, вони вважають, що це вчинення службовою особою таких діянь, які порушують службові обов'язки, суперечать інтересам суспільства й держави взагалі, інтересам певного органу, підприємства, установи, організації, що не суперечать і не протиставляються інтересам суспільства й держави [76, С. 73; 102, С. 725-726; 103, С. 1053-1054; 71, С. 430-431 та ін.].

У науковій літературі періоду радянської окупації іноді зустрічалася позиція про використання службового становища в інтересах служби як різновиду крайньої необхідності, який має своїх прихильників і серед сучасних вітчизняних учених – це, зокрема, П.П. Андрушко й А.А. Стрижевська [2, С. 34-43]. У цілому погоджуючись із цим підходом, вважаємо, що вчинення діянь, які мають ознаки зловживання владою або службовим становищем, у стані крайньої необхідності, психічного примусу, у разі виправданого ризику або непереборної сили, повинно зазнавати всебічної об'єктивної оцінки під час кваліфікації злочинів. Неприпустимим є сліпе необґрунтоване звільнення (непритягнення) особи до кримінальної відповідальності лише за формальною наявністю ознак вказаних інститутів.

Не зважаючи на те, що в науці питання про зміст понять «всупереч інтересам служби» та «інтереси служби» доволі розроблене, для практичних працівників установлення даних ознак об'єктивної сторони аналізованого злочину іноді викликає певні труднощі. Під час виступів на наукових конференціях від юристів-практиків можна почути думки про нібито «оціночний характер» інтересів служби; індивідуальне сприйняття цих інтересів слідчим, адвокатом, потерпілим, обвинувачуваним («у кожного своя служба та свій службовий інтерес»); про відсутність сталих критеріїв, які б дозволяли однаково розуміти зміст цієї ознаки різними сторонами процесу, тощо. На перший погляд, доволі вмотивовані зауваження. Проте, лише на перший погляд.

Будь-який представник влади чи інша службова особа повинні у своїй нормальній (тобто, як ми довели вище, законній) діяльності керуватися Конституцією України; міжнародними документами, ратифікованими Україною; Законами України; відповідними підзаконними актами, до яких входять і галузеві НПА; внутрішніми нормативними актами підприємства, установи або організації. При цьому послідовність додержання приписів цих актів повністю повинна співвідноситися із загальноприйнятою ієрархією вітчизняного законодавства: від Конституції України на верхньому щаблі до підзаконних актів на нижньому. Внутрішні нормативні акти, як пам'ятаємо, до законодавства не включаються й тому в діяльності службової особи перебувають нижче підзаконних нормативно-правових актів.

Таким чином, якщо в діяльності службової особи виникає свого роду конкуренція, колізія між приписами, що регулюють його нормальну (законну) службову діяльність, чи існують певні пробіли в деяких із них, то така ситуація розв'язується доволі просто: необхідно додержуватися приписів НПА, який стоїть на вищій сходинці в ієрархії законодавства. На жаль, на це зневажають деякі службові особи, результатом чого є вчинення ними зловживань і інших злочинів; забувають про це правило (або не знають його) і деякі практичні працівники, результатом чого стають їхні труднощі з правильною кваліфікацією, а іноді – і злочинна недбалість.

Також важливе теоретичне та практичне значення має з'ясування форм діяння, у яких знаходить вираз зловживання владою або службовим становищем.

Більшість же вчених радянської доби, котрі займали вивченням проблем кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем, наголошували на можливості вчинення цього злочину як шляхом активних дій, так і шляхом бездіяльності. Підтримується ця позиція й у абсолютній більшості сучасних вітчизняних досліджень. Що ж до вчинення зловживання шляхом активних дій, то цей аспект проблеми не викликає сумнівів, а от щодо бездіяльності – маємо певні застереження.

В.Г. Хашев, вивчаючи питання кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем, доволі детально висвітлив своє бачення можливості вчинення даного злочину шляхом бездіяльності, категорично не підтримуючи позицію, згідно з якою необхідно зі складу, який передбачений ст. 364 КК України, виділити окрему норму, яка б передбачала кримінальну відповідальність за умисну бездіяльність влади [194, С. 39-44] (як пам'ятаємо, притягнення до відповідальності за службову недбалість, яка беззаперечно може вчинятися шляхом бездіяльності у випадку невиконання службовою особою своїх службових обов'язків, можливе лише за умови необережної форми вини).

У своїх доводах учений в основному аналізує позиції інших правників, які дотримуються таких самих позицій, і посилається на чотири відсотки з вивчених ним кримінальних справ, у яких зловживання було вчинено в формі бездіяльності. У вступі до своєї дисертації він указує, що емпіричною базою дослідження стало 276 кримінальних справ, тобто близько одинадцяти з них містило матеріали про вчинення зловживання шляхом бездіяльності.

На наш погляд, В.Г. Хашев обрав наявність судової практики одним із основних доводів, який дозволив йому пристати категоричної думки про недоцільність окремої норми (про що ми сказали вище) й констатувати можливість учинення зловживання шляхом дії або бездіяльності. Із цим ми не можемо погодитися.

Тепер пригадаємо, по-перше, легальне визначення зловживання в частині регламентації діяння: «...**використання** (курсив наш – О.Ч.) службовою особою влади чи службового становища...»; і по-друге, тлумачення слова «використання» в українській мові: «**дія** (курсив наш – О.Ч.) за значенням використовувати» [15, С. 137]. Сказане повною мірою співвідноситься й із цариною юриспруденції.

Із вищенаведеного видно, що саме значення термінів, розміщених у диспозиції ст. 364 КК України, наголошує на можливості вчинення цього злочину шляхом активних дій.

На наш погляд, і граматична, і юридична природа використання влади або службового становища об'єктивно засвідчує можливість його скоєння виключно активними діями. Умисна ж бездіяльність влади або службова бездіяльність повинна бути визнана злочином окремого виду. До речі, саме ним вона й визнавалася за дореволюційним російським, а також за радянським кримінальним правом, про що доволі детально писали К.П. Задоя та Н. Кузьменко [63, С. 182-186]. Також ці вчені наголошують, що через відсутність такого складу злочину в чинному КК України, відповідні прояви бездіяльності службової особи, якщо воно спричинило істотну шкоду, кваліфікуються або як зловживання владою чи службовим становищем, або як службова недбалість, хоча такий стан речей не можна вважати задовільним, адже у випадку вчинення умисної бездіяльності службовою особою (за наявності істотної шкоди), таке діяння не можна кваліфікувати за ст. 367 КК України, оскільки службова недбалість може вчинятися лише необережно. У той же час кваліфікувати вищезазначену ситуацію як зловживання владою або службовим становищем є також не повною мірою коректним, адже використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби видається можливим у формі дії, але не бездіяльності. Тому, на думку авторів, доцільно ставити питання про доповнення чинного КК України положенням, яке б передбачало відповідальність за службову бездіяльність.

Як бачимо, здійснений нами вище аналіз також дає право зробити такі висновки. Разом із тим маємо відзначити, що в рамках даного дослідження ми не маємо ні фізичної, ні нормативної змоги (зважаючи на встановлені граничні обсяги дисертації) розв'язати його на належно обґрунтованому науковому рівні. Ця обставина свідчить про подальші перспективи даного дослідження, що може бути враховано в майбутніх роботах.

Установлення характеру можливої шкоди, спричиненої в результаті зловживання владою або службовим становищем, відіграє виключно важливу роль для правильної кваліфікації цього злочину. Це пов'язано з

формулюванням законодавцем даного складу як матеріального. Для основного складу злочину передбачено наслідки у вигляді «істотної шкоди», для кваліфікованого – у вигляді «тяжких наслідків». Обидва поняття розшифровуються в пунктах 3 і 4 відповідно примітки до ст. 364 КК України.

Істотною шкодою вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує НМДГ. Тяжкими наслідками вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують НМДГ.

Необхідно повністю погодитися з О.О. Дудоровим і Г.М. Зеленовим, які наголошують, що в результаті зазначеного легального тлумачення ознаки вищенаведених наслідків зловживання, вони частково втратили оціночний елемент і перетворились у формально-визначені поняття. Утім, навіть не зважаючи на це, вчені вбачають у цьому і певну ваду, яка залишилася, – те, що розмір шкоди не диференційовано залежно від характеру заподіяних збитків (пряма дійсна шкода та упущена вигода) [95, С. 431].

У постанові Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 15 «Про судову практику про перевищення влади або службових повноважень» наголошувалося, що істотною шкодою можуть визнаватися порушення охоронюваних Конституцією України чи іншими законами прав та свобод людини і громадянина (право на свободу й особисту недоторканність та недоторканність житла, виборчі, трудові, житлові права тощо), підрив авторитету та престижу органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, порушення громадської безпеки та громадського порядку, створення обстановки й умов, що утруднюють виконання підприємством, установою, організацією своїх функцій, приховування злочинів.

Пленум ВСУ наголошував, що при вирішенні питання про те, чи є заподіяна шкода істотною, потрібно також урахувувати кількість потерпілих громадян, розмір моральної шкоди чи упущеної вигоди тощо.

У разі ж заподіяння поряд із матеріальними збитками і шкоди нематеріального характеру, на думку пленуму, загальна шкода від злочину

може визнаватись істотною навіть у випадку, коли зазначені збитки не перевищують 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [166].

Таким чином, ураховуючи вищевикладене, закріплення законодавцем у тексті вітчизняного кримінального кодексу граничних розмірів матеріальної шкоди, характерних для істотної шкоди та тяжких наслідків, стало значним кроком у подоланні проблем із кваліфікацією зловживань, утім недостатнім.

2.2. Суб'єктивні ознаки злочинів, що вчиняються посадовими особами органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії

Місце, зміст і значення суб'єктивних ознак кримінального правопорушення як у структурі його складу, так і для визначення місця цього складу в системі норм кримінального кодексу, для відображення специфічних ознак, для кваліфікації та розмежування суміжних складів, є беззаперечним і не викликає жодних сумнівів щодо своєї значущості.

Законодавець сформулював основоположні приписи щодо суб'єкту кримінального правопорушення в ст. 18 КК України, окресливши фундамент для подальшого наукового пошуку в цій царині. А вчені також присвятили свій доробок даному питанню. Серед них: Є.Ю. Антонова, Д.В. Бараненко, Т.О. Гончар, В.М. Григор'єв, О.М. Гук, С.Є. Дідик, Ю.В. Золотухін, В.П. Коваленко, Р.Л. Максимович, О.О. Михайлов, О.С. Нікіфоров, В.Г. Павлов, В.І. Терент'єв, М.С. Туркот та інші. Аналізуючи питання кримінально-правового забезпечення нотаріальної діяльності, окремі моменти щодо суб'єктивних ознак розглядали в своїх роботах О.В. Коротюк, І.П. Фріс, М.В. Саламатова, окремі аспекти відображені також у дисертаційних роботах М.-М.С. Яциніної, Ю.І. Шиндель, Р.О. Ніколенка, М.В. Рябенко та деяких інших учених.

Зважаючи на специфічні характеристики кримінального правопорушення, аналізу якого присвячено нашу роботу, пропонуємо все ж таки детальніше зупинитися на характеристиці спеціального суб'єкта

кримінального правопорушення, яким, беззаперечно, є посадова особа органу місцевого самоврядування, яка здійснює нотаріальні функції.

У доктрині кримінального права визначають, що найбільш одіозним є маніпулювання з термінами. Це стосується також і поняття службової особи. Відмовившись від концепції так званого унітарного поняття службової особи та перейшовши до реалізації ідеї диференціації кримінальної відповідальності так званих «публічних службових осіб» (службових осіб публічного права) та «приватних службових осіб» (службових осіб приватного права), законодавець, при цьому, не втілює свої задуми у відповідну термінологію. У тому числі й через це в чинному КК України є поняття службової особи:

а) загальне, яке охоплює службових осіб як «публічних», так і «приватних»;

б) «публічної»;

в) службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми [126].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» посадова особа місцевого самоврядування – це особа, яка працює в органах місцевого самоврядування, має відповідні посадові повноваження у здійсненні організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій і отримує заробітну плату за рахунок місцевого бюджету [158; 164].

Відповідно до законодавчого визначення у примітці 1 до ст. 364 КК службовою особою, у контексті визначеної проблематики, визнаються три варіативні види, які:

1) тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції місцевого самоврядування;

2) обіймають постійно чи тимчасово в органах місцевого самоврядування посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій;

3) виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом місцевого самоврядування.

Відповідно до законодавчого визначення посадова особа місцевого самоврядування повинна працювати в органах місцевого самоврядування, мати відповідні посадові повноваження у здійсненні організаційно-розпорядчих функцій. Зауважимо, що законодавець не виокремлює серед функцій органів місцевого самоврядування здійснення адміністративно-господарських функцій. Натомість, Закон України «Про місцеве самоврядування», як спеціальний закон, який має сферою свого правового регулювання саме місцеве самоврядування, оперує терміном «консультативно-дорадчі функції».

Як зазначає Н. В. Левківська, «консультативно-дорадчими функціями, що обумовлені завданнями, обов'язками та повноваженнями, які полягають у діях консультування, аналізу, підготовки пропозицій, прогнозів, порад і рекомендацій, наділені усі особи, що перебувають на службі в органах місцевого самоврядування» [101]. Щодо безпосереднього виконання консультативно-дорадчих функцій, то вони вважаються невід'ємною складовою виконання саме функцій місцевого самоврядування. Разом із тим, вони не мають юридичного значення щодо визнання статусу «службової особи» у світлі приписів кримінального законодавства.

Організаційно-розпорядчі обов'язки, які визначені у постанові ПВСУ – це обов'язки зі здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах [154]. Відповідна дефініція узагальнена, тому потребує конкретизації. У науковій літературі організаційно-розпорядчими обов'язками посадової особи місцевого самоврядування визнаються обов'язки зі здійснення керівництва трудовим колективом, діяльністю окремих працівників. Виконання особою організаційно-розпорядчих функцій супроводжуються визначенням форм та застосуванням відповідних методів управлінської діяльності, вибором моделі впливу на підлеглих і створення умов для виконання ними службово-трудових відносин. Виконуючи свої повноваження, така посадова особа водночас реалізує компетенцію

відповідної організаційної структури та здійснює управління працівниками, впливаючи на їх поведінку за допомогою юридично-владних дій. Виконання організаційно-розпорядчих функцій є характерною ознакою лише для керівної посади [101].

Проаналізувавши судову практику, зазначимо, що функції здійснення нотаріальної діяльності делегуються секретарям сільської/селищної ради. Відповідно до ст. 50 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», секретар сільської, селищної, міської ради працює в раді на постійній основі. Секретар ради обирається радою з числа її депутатів на строк повноважень ради за пропозицією відповідного сільського, селищного, міського голови. Зі змісту вказаної статті виходить, що секретар сільської, селищної, міської ради здійснює організаційно-розпорядчі функції й це відображається в таких діях:

- координує діяльність;
- дає доручення;
- сприяє організації виконання їх рекомендацій;
- сприяє;
- організовує тощо.

Основний акцент тут маємо зробити на делегованих повноваженнях щодо здійснення нотаріальних функцій. Як ми зазначали в попередніх підрозділах роботи, посадовими особами органів місцевого самоврядування можуть вчинятися такі нотаріальні дії:

- 1) вжиття заходів щодо охорони спадкового майна;
- 2) посвідчення заповітів (крім секретних);
- 3) видача дублікатів посвідчених ними документів;
- 4) засвідчення вірності копій (фотокопій) документів і виписок з них;
- 5) засвідчення справжності підпису на документах;
- 6) видача свідоцтва про право на спадщину;
- 7) видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя.

Указані особи наділені повноваженнями, які є значно меншими за обсягом, ніж у, так би мовити, справжнього нотаріуса. Утім, це не применшує й, тим більше, не виключає важливості порушених прав потерпілих, що відбуваються в разі вчинення посадовими особами органів місцевого самоврядування порушень при недотриманні порядку здійснення нотаріальних дій.

Наприклад, у вироку Олександрівського міськрайонного суду Кіровоградської області зазначається, що ОСОБА_3, перебуваючи на посаді секретаря Бандурівської сільської ради, будучи депутатом Бандурівської сільської ради V та VI скликання, а також посадовою особою органу місцевого самоврядування та державним службовцем 5 рангу 9 категорії, в силу своїх функціональних обов'язків та п. 4 ч. 2 ст. 40 Закону України «Про нотаріат» уповноваженою на посвідчення довіреностей осіб, які проживають у населених пунктах, де немає нотаріусів, достовірно знаючи про порядок посвідчення довіреностей та їх реєстрації, вчинила нотаріальні дії за відсутності осіб їх учасників або уповноважених представників.

ОСОБА_3 посвідчила довіреність, виготовлену за невстановлених обставин, за якою ОСОБА_4 нібито уповноважив ОСОБА_5 бути його представником у відповідних установах та організаціях, незалежно від їх підпорядкування та форм власності з питань оформлення реєстрації договору оренди земельної ділянки, належної ОСОБА_4 згідно Державного акту на право власності на земельну ділянку серії Р1 № 307112 та зареєстрованого за № 11722. Підсудна внесла до посвідченої нею довіреності завідомо неправдиві відомості про те, що довіреність підписана ОСОБА_4 у її присутності, його особу встановлено, дієздатність перевірено.

Суд визнав ОСОБА_3 винною за ч. 1 ст. 366 КК України та призначив покарання у виді штрафу в розмірі 1700 грн. з позбавленням права займати посади, пов'язані зі здійсненням функцій представника влади строком на один рік [31]. Примітною в цьому судовому рішенні є констатація щодо визнання посадової особи місцевого самоврядування та про наявність делегованих

повноважень щодо здійснення нотаріальних дій, однак суд винну особу позбавляє права займати посади, пов'язані зі здійсненням *функцій представника влади*, а не, по-перше, посади в органах місцевого самоврядування, а по-друге, займатися діяльністю, пов'язаною зі здійсненням нотаріальних функцій.

Також виникає питання співвідношення понять і категорій «посадова особа місцевого самоврядування» та «службова особа, що обіймає посади в органах місцевого самоврядування». Роз'яснення щодо поставленого питання визначено у Листі Міністерства юстиції України від 18.10.2013 р. № 610-0-2-13/7.2. Так, щодо тлумачення понять «службова особа» і «посадова особа», які використовуються в чинному законодавстві України, було визначено, що при з'ясуванні підстав для віднесення осіб до категорій посадових або службових осіб слід керуватися відповідним законодавством, що регулює певні відносини. Тобто ці дві категорії осіб – «посадова» та «службова», є паралельно існуючими при визначенні підстав, якщо посадова особа органів місцевого самоврядування, що уповноважена на здійснення нотаріальних дій вчиняє протиправні дії, передбачені КК України.

У проєкті КК України також підтримана така позиція. Наприклад, у п. 19 ч. 2 ст. 1.4.1 надається визначення поняття «іноземна публічна службова особа» через категорії:

- підпункт а) «службова (*посадова*) особа іноземної держави»;
- підпункт б) «службова (*посадова*) особа органу місцевого самоврядування іноземної держави»;
- підпункт г) «службова (*посадова*) особа міжнародної організації» (курсив наш – О.Ч.).

До слова, в п. 50 вказаної норми під час визначення поняття «публічна службова особа», у п. 51 під час визначення поняття «публічна особа, яка займає особливо відповідальне становище» та в п. 57, який визначає поняття «службова особа», такої законодавчої синонімії між термінами «службова особа» та «посадова особа» немає.

Повертаючись до дефініції поняття «службова особа», слід відзначити, що законодавець побудував її на розкритті певних повноважень, тобто пов'язав із діяннями, які такою особою можуть учинитися всупереч інтересам служби й завдають істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. На перший погляд, таке прив'язування суб'єкта до діяння як складової об'єктивної сторони дещо нівелює ці елементи складу злочину, утім, це не так. Наявний законодавчий підхід дозволяє вірно ідентифікувати як саму службову особу, так і визначити зміст зловживань і перевищень із її боку.

Конструкція легального визначення поняття «службова особа» дозволяє виділити характерні ознаки цієї категорії, які підлягають обов'язковому встановленню під час кваліфікації злочинів, наряду із загальними ознаками суб'єкта злочину, передбаченими в частина 1 і 2 ст. 18 КК України:

1) загальні ознаки:

- 1.1) фізична особа;
- 1.2) осудна особа;
- 1.3) особа, якій до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років;

2) спеціальні ознаки:

2.1) особа, яка постійно, тимчасово або за спеціальним повноваженням здійснює функції представника влади чи місцевого самоврядування;

2.2) особа, яка постійно або тимчасово обіймає в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконує такі функції за спеціальним повноваженням, яким дана особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом;

2.3) посадові особи іноземних держав, тобто особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства;

2.4) іноземні третейські судді;

2.5) особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому;

2.6) посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені);

2.7) члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна;

2.8) судді і посадові особи міжнародних судів.

Дійсно, для вирішення питання чи є особа службовою, принципово важливо визначити зміст її повноважень, а саме виявити факт виконання нею організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських обов'язків чи функцій представника влади, (відповідно до примітки ст. 364 КК України також *органів місцевого самоврядування*), а не зайняття відповідної посади [1, С. 188]. У контексті визначеного питання маємо акцентувати увагу ще на одному важливому питанні. У Постанові Верховного Суду України колегія суддів сформулювала висновок, що наявність у посадовій інструкції секретаря сільради повноважень забезпечувати виконання нотаріальних дій не визначається самоїєю підставою для вчинення таких дій. Оскільки покладення зазначених обов'язків на посадову особу органу місцевого самоврядування повинне фіксуватись у протоколах засідань сесій та виконавчого комітету відповідної ради. Відповідний висновок був визначений при розгляді наступної справи: після смерті спадкодавця (Особа 3), особа звернулась із заявою про прийняття спадщини до приватного нотаріуса Оріхівського районного нотаріального округу, проте 9.10.2017 р. нотаріусом

було відмовлено у видачі свідоцтва про право на спадщину в частині вказаного об'єкта нерухомості, оскільки відповідно до поданих нею правовстановлюючих документів Особа 3 був власником саме квартири, а не будинку за цією адресою. Згідно із заповітом від 14.05.2015 р. Особа 3 заповідав зазначену квартиру, проте при посвідченні заповіту від 14.05.2015 р. секретарем Щасливської сільської ради Оріхівського району Запорізької області зазначалося, що заповідалася не квартира, а житловий будинок.

Ураховуючи наведене, Особа 1 просила суд ухвалити рішення про тлумачення заповіту Особи 3 від 14.05.2015 р., зареєстрованого у реєстрі, посвідченого секретарем Щасливської сільради, а саме: уважати волю заповідача такою, що полягала в розпорядженні належною йому на праві власності квартирою в 4-квартирному будинку за Адресою 1, яку він заповідав Особі 1.

Задовольняючи зустрічний позов Особи 2, районний суд, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, вважав, що в секретаря Щасливської сільради Курдельчук К.В. були відсутні повноваження на посвідчення оспорюваного заповіту, оскільки в протоколах засідань сесій та виконкому сільради за 2013-2015 роки відсутні відомості про покладення на посадових осіб ради обов'язків посвідчувати нотаріальні дії. Тому, посвідчивши заповіт від 14.05.2015 р., секретар сільради Курдельчук К.В. вчинила дію, яка не входила до її посадових обов'язків. Отже, покладання делегованих повноважень на посадову особу органу місцевого самоврядування щодо здійснення нотаріальних дій повинне фіксуватись у протоколах засідань сесій та виконавчого комітету відповідної ради. За своєю суттю не службове становище посадової особи місцевого самоврядування, а функціональне наповнення її діяльності створює організаційні можливості для можливих протиправних діянь. А визначальним фактором для суспільно небезпечної поведінки є не службове становище посадової особи місцевого самоврядування, а вповноваженість на вчинення нотаріальних дій.

О.В. Коротюк стверджувала, що повноцінне врегулювання будь-якої сфери суспільного життя, в тому числі професійної діяльності нотаріусів, повинно спиратися на загально визнаний принцип співрозмірності прав, обов'язків та юридичної відповідальності. У свою чергу, юридична відповідальність безпосередньо пов'язана й впливає з обсягу правомочностей особи. Із цього виходить, що об'єкт правової охорони визначається в залежності від змісту та обсягу повноважень осіб суб'єктів відповідної сфери суспільних відносин [89, С. 27]. Погоджуємося з думкою Є.Л. Стрельцова, що посада, яку займає відповідна особа, та повноваження, які вона отримує, займаючи таку посаду, непотрібно розділяти, оцінюючи при цьому, яка з цих ознак є більш вагомою або основною при визначенні спеціального суб'єкту [183]. Разом із тим, маємо підтвердити обґрунтований у попередніх підрозділах роботи підхід, що саме ці повноваження, якими наділена особа (у тому числі й у силу займаної посади), впливають на визначення правової та організаційної природи кримінального правопорушення. Так, сам юридичний факт, що конкретна посадова особа органу місцевого самоврядування вповноважена саме на вчинення нотаріальних дій, є фундаментом відповідного протиправного прояву. Кримінальне правопорушення з'являється не через те, що є посадова особа місцевого самоврядування, а через те, що є особа, наділена правом вчиняти нотаріальні дії. Якщо б цим правом (звичайно, з передбаченням відповідної процедури та подальшим її дотриманням) наділялася, наприклад, будь-яка особа в сільському населеному пункті – мешканець цього населеного пункту, де немає нотаріусів, то вона була б, у разі вчинення кримінального правопорушення в сфері нотаріальної діяльності, його суб'єктом без ознак, так би мовити, «спеціальності».

У п. 50 ст. 1.4.1 проєкту КК України надана дефініція «публічна службова особа»:

а) особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, – службова особа, яка обіймає посаду, пов'язану з виконанням владних, організаційно-розпорядчих, адміністративно-

господарських, контрольно-ревізійних чи реєстраційних обов'язків, в органі державної влади чи органі місцевого самоврядування, зазначена у пункті 1 частини першої ст. 3 ЗУ «Про запобігання корупції»;

б) службова особа, яка виконує такі обов'язки в юридичній особі публічного права;

в) особа, яка здійснює професійну діяльність з надання публічних послуг, тобто відповідно до закону та на підставі ліцензії, включення до реєстру чи укладення публічного договору надає публічні послуги, що створюють правові наслідки для інших осіб (зокрема нотаріус, приватний виконавець, оцінювач, незалежний посередник, член трудового арбітражу, суб'єкт державної реєстрації прав, третейський суддя, судовий експерт, спеціаліст);

г) військова публічна службова особа;

д) іноземна публічна службова особа.

З одного боку, відповідне рішення (відображене в наведеному підпункті «в») запровадить однаковий кримінально-правовий захист в контексті досліджуваної проблематики, а саме – суспільних відносин, що забезпечують здійснення нотаріальної діяльності (якщо суб'єктом є як посадова особа органів місцевого самоврядування, яка здійснює нотаріальні дії, так і нотаріус). Із іншого боку, дефініція «публічна службова особа» у проєкті КК розширює межі, оскільки охоплює виконанням владних, організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських чи контрольно-ревізійних обов'язків, прирівнює до них здійснення професійної діяльності з надання публічних послуг. Відповідно ж до чинного законодавства у листі Мінюста надається роз'яснення, що у нотаріуса відсутні ознаки службової особи, оскільки нотаріус при здійсненні нотаріальних дій не виконує функції представників влади, організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських функцій [211].

Підводячи підсумок щодо суб'єкту кримінальних правопорушень, які вчиняються посадовими особами місцевого самоврядування в сфері нотаріальної діяльності, маємо відзначити такі ознаки даного суб'єкту:

1) обіймання постійно чи тимчасово в органах місцевого самоврядування посади та вповноваження на здійснення організаційно-розпорядчих функцій;

2) здійснення нотаріальних дій за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом місцевого самоврядування.

Аналіз суб'єктивних ознак кримінального правопорушення потребує послідовного розгляду як суб'єкта, так і суб'єктивної сторони, яка є психічним ставленням особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного протиправного діяння та характеризується певними юридичними ознаками. Даний елемент складу кримінального правопорушення включає інтелектуальний і вольовий момент, ставлення особи безпосередньо до вчинюваного діяння або його наслідків, у окремих випадках – мету та мотиви такої діяльності, емоційний стан, який характеризує психіку правопорушника в момент скоєння діяння.

Значення суб'єктивної сторони кримінального правопорушення беззаперечне. Установлення всіх її ознак у вітчизняній правозастосовчій практиці є аксіоматичним завершальним етапом у констатації складу кримінального правопорушення, як єдиної підстави кримінальної відповідальності, що визнається й ученими-правниками [98, С. 142-143; 60, С. 112]. Вагомою також є роль суб'єктивної сторони в обґрунтуванні кримінальної відповідальності, звільненні від неї, правильній кваліфікації протиправних діянь, призначенні покарання, звільненні від його відбування або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким [99, С. 364].

Конструкція суб'єктивної сторони кримінального правопорушення (а рівно і злочину) у вітчизняній традиційній доктрині передбачає, що обов'язковою ознакою будь-якої законодавчої конструкції, яка оформлює кримінальне правопорушення в словесній побудові кримінально-правової

норми, є вина. Вона поділяється на умисну й необережну (в деяких окремих випадках – змішану, що гармонійно поєднує в собі ознаки як умислу, так і необережності), та фактично констатує наявність самої суб'єктивної сторони кримінального правопорушення. Відсутність вини виключає суб'єктивну сторону й, тим самим, склад кримінального правопорушення загалом.

До числа факультативних ознак прийнято відносити мету й мотив, утім, деякі вчені відносять сюди також емоційний стан [102, С. 95], а дехто з них зауважує, що «більшість емоцій перебуває за межами суб'єктивної сторони саме тому, що зовсім не впливають на формування її ознак або вплив їх настільки малий, що не має істотного значення при формуванні у свідомості особи мотиву вчинення кримінального правопорушення; однак деяким із них закон надає значення ознаки суб'єктивної сторони (наприклад, стан сильного душевного хвилювання відіграє істотну роль у формуванні мотиву вчинення окремих злочинів проти життя та здоров'я і входить до змісту суб'єктивної сторони кримінального правопорушення)» [98, С. 142].

Дійсно, емоції, як певні психічні переживання, можуть мати місце й до вчинення кримінального правопорушення, і під час його скоєння, і після закінчення. Частіше за все вони не мають значення для кваліфікації, особливо ті емоції, які особа переживає після закінчення кримінального правопорушення. Ураховуючи велике значення емоцій для створення мотиву, законодавець надає їм значення фактору, що пом'якшує покарання.

Емоції характеризують особливості психічного стану особи, а не її психічного ставлення до вчинюваного суспільно небезпечного діяння. У кримінально-правових приписах не завжди охоплюються додаткові ознаки суб'єктивної сторони, тому їх наявність не є обов'язковою для констатації в діяннях особи складу кримінального правопорушення. Утім, якщо ці ознаки безпосередньо прописані нормотворцем у тексті диспозиції статті кримінального кодексу, вони набувають значення обов'язкових, а отже – впливають на кваліфікацію та підлягають обов'язковому встановленню під час досудового розслідування.

Щодо суб'єктивної сторони зловживання владою або службовим становищем, яке найчастіше інкримінується посадовим особам місцевого самоврядування, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані зі здійсненням делегованих повноважень у сфері нотаріальної діяльності, то це питання завжди перебувало під доволі пильною увагою науковців. Окремі його аспекти аналізувалися в дисертаційних дослідженнях М.С. Туркота [186], В.Г. Хашева [194], В.П. Коваленка [76], О.А. Мороза [124] та інших учених.

Взагалі, вивчення суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 КК України, значно полегшується, завдячуючи законодавчому формулюванню диспозиції цієї норми, яка містить основний склад кримінального правопорушення: *«...умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи* (курсив наш – О.Ч.) використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб».

Як бачимо з наведеного, закон прямо передбачає саме умисну форму вини у разі злочинного використання службовою особою влади чи службового становища. Бачимо доволі зрозуміле формулювання, яке дозволяє уникнути помилок під час кваліфікації кримінальних правопорушень. Натомість, В.Г. Хашев, спираючись на результати своїх досліджень, зазначає, що для 53 % анкетованих працівників правоохоронних органів при розслідуванні кримінальних справ за ст. 364 КК України (на час написання ним дисертації) труднощі виникли при доведенні саме умислу на вчинення даного злочину, а для 44 % респондентів ця проблема була першочерговою або єдиною. Серед проаналізованих ученим матеріалів кримінальних проваджень близько 10 % склали справи, діяння в яких слідчими була дана кваліфікація кримінальних правопорушень як зловживання владою або службовим становищем. Разом із тим, після судового розгляду, за недоведеністю умислу особи, такі дії були

кваліфіковані вже судами як службова недбалість. А в ряді окремих випадків – було констатовано, що в діяннях посадових осіб відсутній склад кримінального правопорушення взагалі. Проблему вчений вбачає в тому, що службова особа, виправдовуючись за вчинене діяння, як правило, посилається на те, що неумисно порушила свої службові обов'язки, а також тим, що не передбачала настання суспільно небезпечних наслідків [194, С. 123].

На наш погляд, названі проблеми в царині правозастосування, скоріше, мають причиною не законодавчі пробіли, а недостатній рівень теоретичної підготовки деяких слідчих працівників, нестачу часу для якісного застосування слідчих тактик або методик розслідування. Разом із тим, вважаємо за можливе підтримати доводи В.Г. Хашева про те, що використовуючи свою посаду всупереч інтересам служби, службова особа не може не усвідомлювати того факту, що цій посаді відповідають певні права та обов'язки, які вона зобов'язана знати і не порушувати [194, С. 124].

На додаток до цього маємо зазначити, що на практиці такі знання засвідчені власним підписом співробітника під переліком функціональних обов'язків. Для службових осіб, крім указанного, така обізнаність додатково підтверджується результатами навчання, підвищення кваліфікації та відповідних атестацій або перевірок. Таким чином, зловживання владою або службовим становищем у жодному разі не може бути скоєне у формі необережності. У разі порушення службових обов'язків, яке сталося внаслідок злочинної необережності службової особи і заподіяло істотну шкоду правоохоронюваним інтересам, мова може йти про таке кримінальне правопорушення, як службова недбалість.

Особливостями кримінально-правової конструкції пояснює зміст вини у складі злочину, передбаченому ст. 364 КК України, Р.В. Вереша. Зазначаючи, що з суб'єктивної сторони цей злочин вчинюється лише з прямим умислом, він наголошує, що по відношенню до наслідків психічне ставлення службової особи може бути як у формі умислу, так і необережності [16, С. 156-157]. Таку

ж позицію щодо цього займають П.П. Андрушко й А.А. Стрижевська [2, С. 64, 132].

На неоднозначності суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 364 КК України, і її складності для оцінки під час правозастосування говорить і В.П. Коваленко. На його думку, суттєво ускладнюють питання чіткого визначення суб'єктивної сторони суперечки в наукових колах щодо подвійної (складної, змішаної) форми вини, а також різнопланові тлумачення понять «корисливі мотиви», «особисті інтереси», «інтереси третіх осіб» [76, С. 112-113].

Як пам'ятаємо, склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 364 КК України, сформульований законодавцем як матеріальний. Наслідками в ньому вказується істотна шкода охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Щодо внутрішнього ставлення особи до цих наслідків у вітчизняній науці превалює позиція, оформлена в рамках концепції кримінальних правопорушень із двома формами вини: умисел по відношенню до діяння – використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, і необережність щодо вищенаведених наслідків. Дана позиція достатньо проілюстрована в літературі й до прийняття нового КК України (після набуття ним чинності (на рівні науково-практичних коментарів: П.С. Матишевський [128, С. 726], М.І. Мельник [129, С. 1054], і на рівні дисертаційних досліджень: В.П. Коваленко [76, С. 118], В.Г. Хашев [194, С. 127-128])). Знаходить вона й практичне підтвердження в діяльності правозастосовчих органів.

Ураховуючи вищенаведене, маємо зазначити, що в разі вчинення посадовою особою місцевого самоврядування порушень у сфері нотаріальної діяльності, цілком можлива ситуація, коли така особа вчиняє саме діяння умисно, а до наслідків може мати як умисну форму вини, так і необережну, що не повинно впливати на кримінально-правову оцінку вчиненого.

Залежно від часу виникнення умисел може бути заздалегідь обдуманим або таким, що виник раптово. Заздалегідь обдуманий умисел реалізовується через значний проміжок часу після його виникнення. Протягом цього часу службова особа обмірковує деталі вчинення кримінального правопорушення, може збирати й аналізувати певну інформацію, розробляти плани як вчинення самого діяння, так і заходів із приховування протиправного результату, окреслює коло можливих співучасників і осіб, котрі навпаки, можуть завадити вчиненню правопорушення тощо. Такі характеристики заздалегідь обдуманого умислу свідчать про злочинну заповзятливість особи, про її стійке бажання порушити закон, що характеризує її підвищену суспільну небезпечність.

Разом із тим, значний проміжок часу між виникненням умислу та моментом його реалізації може мати причиною боязливість службової особи, її невпевненість у необхідності порушити закон, у тому числі й побоювання відповідальності. У такому випадку є підстави для визнання даної особи менш небезпечною для суспільства порівняно з першим прикладом.

Умисел, що виник раптово, також може мати місце в разі вчинення злочину, що аналізується. Він реалізується особою відразу або через незначний проміжок часу після виникнення злочинного наміру. Як правило, це випадки, коли службова особа зловживає владою або своїм становищем у відповідь на певну пропозицію іншої людини, що відбувається в абсолютній більшості випадків здійснення нотаріальних дій.

Щодо визначеності умислу посадової особи органу місцевого самоврядування, яка вповноважена на виконання нотаріальних дій, однозначно відповісти важко. Із огляду на вчинюване діяння – особа має чітку уяву про його характеристики, знає, що саме необхідно скоїти, і розуміє, що робить це всупереч установленому порядку (а в її посадовій ситуації – по суті всупереч інтересам служби). Тобто тут умисел є конкретизованим.

Проте, щодо наслідків, то тут умисел може бути й неконкретизованим: особа розуміє, що в результаті її діянь настануть суспільно небезпечні

наслідки (або свідомо припускає їхнє настання), утім, має лише загальне уявлення про них. Наприклад, Дунаєвецьким районним судом Хмельницької області за ч. 1 ст. 364 і ч. 1 ст. 366 КК України було засуджено сільського голову Голозубинецької сільської ради Дунаєвецького району, котрий будучи наділеним повноваженнями вчиняти нотаріальні дії, зловживаючи службовим становищем всупереч інтересам служби та діючи в інтересах медсестри Дунаєвецької районної лікарні, яка підбурила його на вчинення злочину, в порушення вимог ст. 1247 ЦК України, ст.ст. 43, 44 Закону України «Про нотаріат», п.п. 10, 13 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад, затвердженої наказом Мініюсту України від 25.08.1994 року № 22/5, у приміщенні Голозубинецької сільради, від імені місцевої пенсіонерки без її відома та за її відсутності, склав та видав завідомо неправдивий заповіт про те, що у разі смерті цієї пенсіонерки усе належне їй майно вона заповідає вищезгаданій медсестрі. У результаті цього шкода була завдана не лише авторитетові органу місцевого самоврядування, а й створено загрозу її спричинення доньці пенсіонерки, яка після смерті останньої набула статусу спадкоємниці за законом. Розмір цієї шкоди визначається з урахуванням вартості спадкового майна, яка в цьому випадку склала 124373 грн. [24].

На той час вартість спадкового майна визначалася після відкриття спадщини під час оформлення права власності на ім'я спадкоємця. Тобто сільський голова на момент вчинення злочинів об'єктивно не знав розмір грошової оцінки майна пенсіонерки, заповіт якої він підроблював. Більше того, вона в той час була ще живою й інформації про час її можливої смерті у правопорушників не було. Вартість же майна з часом постійно змінюється: або у бік збільшення – у разі загального подорожчання нерухомості й земельної ділянки чи їхнього покращання, наприклад, капітального ремонту будинку, його газифікації, підключення до центральної каналізації, вирівнювання земельної ділянки, її здобрювання мінеральними добривами; або у бік зниження – у разі загального зниження цін у цьому сегменті чи як результат

негативних змін у характеристиці майна, наприклад, у випадку руйнування будинку або його частини під впливом часу або погодних умов, розмивання ґрунтового шару під впливом паводку тощо. Із наведеного зрозуміло, що суб'єкт під час вчинення злочинних діянь міг мати лише загальне неконкретизоване уявлення про розмір матеріальної шкоди.

Крім наведеного вище, маємо відзначити ще один із критеріїв визначеності умислу такої посадової особи. Так, у відповіді Міністерства юстиції України на листи Нотаріальної палати України від 20.05.2023 р. № 63152/160168-33-22/37.1 надається, серед іншого, роз'яснення щодо надходження до нотаріусів підроблених, дефективних, оформлених з порушенням законодавства документів. Мінюст указує, що «нотаріус або посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, не приймає для вчинення нотаріальних дій документи, якщо вони не відповідають вимогам, встановленим у статті 47 цього Закону, або містять відомості, передбачені частиною третьою статті 47 цього Закону (стаття 49 Закону).

Нотаріус або посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, у разі виявлення під час вчинення нотаріальних дій порушення законодавства негайно повідомляє про це відповідні правоохоронні органи для вжиття необхідних заходів. Якщо справжність поданого документа викликає сумнів, нотаріус або посадова особа, які вчиняють нотаріальні дії, вправі залишити цей документ і надіслати його до експертної установи (експерта) для проведення експертизи, оплата якої здійснюється в установленому законом порядку (стаття 51 Закону)» [163]. Під скороченням «Закон» тут мається на увазі Закон України «Про нотаріат».

Виходячи з наведеного, можна зрозуміти, що ні Міністерство юстиції України, ні Нотаріальна палата України не ставлять під сумнів той факт, що посадові особи органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, є достатніми фахівцями у цій справі, щоб ідентифікувати підроблений, дефектний або оформлений із порушенням законодавства документ. Відповідно, якщо вони цього не роблять, то є підстави допускати умисне

ігнорування ними відповідних ознак і, відповідно, умисне вчинення зловживання, яке спричиняє шкоду відносинам у сфері нотаріальної діяльності.

І формулювання диспозиції ч. 1 ст. 364 КК України, і аналіз судової практики, дозволяє вести мову про корисливий мотив вчинення зловживань посадовими особами органу місцевого самоврядування, які вповноважені на здійснення нотаріальних дій, а також про наявність інших особистих інтересів або фактичним відстоюванням інтересів третіх осіб. Як уже наголошувалося нами вище, мотив – факультативна ознака суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, утім, завдяки своєму закріпленню в тексті кримінально-правової норми, ця ознака набуває обов'язкового характеру через свій вплив на кваліфікацію та підлягає беззаперечному встановленню під час досудового розслідування.

У кримінальному праві питання мотиву вчинення злочину по суті зводиться до визначення внутрішніх спонукальних причин, результатом яких і стала реалізація об'єктивної сторони злочину. За своєю суттю, мотив – це зумовлене певними потребами і інтересами підштовхування, яке спонукає особу до рішучості скоїти діяння, яке може бути інтерпретоване як злочин, і відображається в ньому. Хоча мотив та мета мають певну схожість, вони не збігаються абсолютно. Мета завжди має свою власну незалежність і може бути пов'язана з різними мотивами. Мотиви людської діяльності поєднують потреби та інтереси з одного боку, і цілі – з іншого.

Називаючи мотив підвалинами для кожного суспільно небезпечного діяння, А.В. Савченко визначає його, як інтегральний психічний утвір, який спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою [172, С. 14]. Наведена дефініція, сформульована автором через призму кримінологічної науки, підтверджує наявність мотиву вчинення злочину в будь-якому злочині. Саме його вчинення неможливе без цієї так званої «спонукальної» причини.

На думку О.М. Подільчак, варто розрізнити поняття «мотив злочину» і «злочинний мотив». Відмінність мотивів злочину від мотивів правомірного поведіння полягає не в характері мотивів як таких, а в присутності їх у ланцюгу інших елементів злочинної діяльності та її наслідків для оточуючих. Поняття злочинного мотиву пов'язане з не схвалюваними мораллю, соціумом потребами і відповідними їм спонуканнями. Поняття мотиву злочину, окрім того, вимагає юридичної кваліфікації вчиненого діяння як злочину за чинним кримінальним законом. Низинні потреби й мотиви не обов'язково ведуть до вчинення злочину. Вони можуть задовольнятися соціально прийнятними шляхами, і навпаки, злочин може бути скоєно з цілком просоціальних мотивів – допомога другу, самозахист тощо [150, С. 63].

Отже, підбиваючи підсумок наведеному, можемо виділити три групи мотивів учинення кримінального правопорушення, яке аналізується:

- 1) корисливі мотиви (про які нам сигналізує мета одержати неправомірну вигоду для себе);
- 2) інші особисті інтереси;
- 3) інтереси третіх осіб.

До речі, спонукати до зловживання в інтересах третіх осіб можуть різні причини: як низькі (бажання задобрити іншу особу, вислужитись перед нею, страх, підлабузництво), так і псевдо-позитивні (бажання надати допомогу, жалість, навіть повага тощо). Багато останнім часом справ у яких службові особи зловживають владою або службовим становищем у інтересах третіх осіб для задоволення їхнього (третіх осіб) корисливого мотиву.

Висновки до розділу 2

Підбиваючи підсумок викладеному в розділі, маємо зазначити, що одним із небагатьох положень, яке не заперечується прибічниками різних концепцій об'єкту кримінального правопорушення, є загальне визнання ним того, на що це правопорушення спрямоване – чому воно завдає шкоди або створює загрозу її спричинення.

Не викликає сумнівів, що змістом професійної діяльності суб'єктів кримінальних правопорушень, передбачених статтями розділу XVII Особливої частини КК України, є беззаперечне виконання приписів, які містяться в законах та інших нормативних актах, і адресовані ним. Таким чином, необхідно визнати, що для таких осіб нормальною (тобто такою, що є правилом і взірцем) є діяльність, унормована та здійснювана в повній відповідності до законодавчих та інших правових приписів. Іншими словами – законна діяльність.

Родовим об'єктом кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності взагалі та зловживання владою або службовим становищем зокрема є однорідна група суспільних відносин (охоронюваних сукупністю кримінально-правових норм, розміщених у розділі XVII Особливої частини КК України), зміст яких полягає в нормальній, тобто законній діяльності державного та / або суспільного апарату.

Безпосередній об'єкт кримінального правопорушення є більш конкретизованими суспільними відносинами, тобто – конкретизований вид родового об'єкту. По своїй суті – це ті конкретні суспільні відносини, яким завдається шкода або створюється реальна загроза її заподіяння.

Виходячи з приписів чинного кримінального законодавства, безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, вчинюваних посадовими особами місцевого самоврядування під час виконання ними нотаріальних функцій, є суспільні відносини, зміст яких полягає в реалізації такою посадовою особою свого службового становища виключно в інтересах служби та в рамках чинного законодавства.

Обов'язковими додатковими безпосередніми об'єктами таких кримінальних правопорушень є, по-перше, авторитет органу місцевого самоврядування, у якому обіймає посаду особа, наділена правом здійснювати нотаріальні функції, а по-друге, це суспільні відносини в сфері нотаріальної діяльності.

Факультативним додатковим об'єктом кримінального правопорушення тут виступають усі інші суспільні відносини, які зазнають злочинного впливу або створюється реальна загроза спричинення їм шкоди в результаті таких злочинних дій посадової особи місцевого самоврядування. Дослідженням встановлено, що таким факультативним безпосереднім об'єктом найчастіше є суспільні відносини, у межах яких забезпечується право власності.

По своїй суті не службове становище посадової особи місцевого самоврядування, а функціональне наповнення її діяльності створює організаційні можливості для можливих протиправних діянь. А визначальним фактором для суспільно небезпечної поведінки є не службове становище посадової особи місцевого самоврядування, а вповноваженість на вчинення нотаріальних дій.

Наразі з шести статей, запропонованих авторами проєкту нового Кримінального кодексу України, немає жодної, яка б могла охопити діяння, пов'язані з порушеннями в нотаріальній сфері.

Задля вирішення вказаного пробілу, вважаємо за необхідне запропонувати включення до проєкту окремої статті в наступному формулюванні:

«Стаття 9.5. Зловживання повноваженнями при здійсненні нотаріальних дій.

Особа, яка умисно використала делеговані повноваження при вчиненні нотаріальних дій за відсутності передбачених законом підстав або за наявності підстав, які зобов'язують відмовити у вчиненні нотаріальної дії, або вчинила нотаріальну дію з умисним порушенням порядку її оформлення, –

вчинила злочин...»

До остаточного опрацювання нового Кримінального кодексу України, із метою врегулювання питань відповідальності за діяння, які аналізуються, пропонуємо доповнити чинний Кримінальний кодекс України новою статтею 365⁴ наступного змісту:

«Стаття 365⁴. Зловживання повноваженнями при здійсненні нотаріальних дій.

1. Умисне використання своїх професійних або делегованих повноважень при вчиненні нотаріальних дій за відсутності передбачених законом підстав або за наявності підстав, які зобов'язують відмовити у вчиненні нотаріальної дії, або вчинення нотаріальної дії з умисним порушенням порядку їх оформлення –

карається...»

Пропоновані нами напрямки розвитку проєкту вітчизняного кримінального кодексу, а також вдосконалення чинного Кримінального кодексу України, прямо вирішують це завдання, ставлячи під пріоритетну охорону саму відносини у сфері нотаріальної діяльності. У такому випадку суспільні відносини у сфері нотаріальної діяльності визнаватимуться обов'язковим додатковим безпосереднім об'єктом, а авторитет органу місцевого самоврядування разом із деякими іншими суспільними відносинами (зокрема, суспільними відносинами, у межах яких, наприклад, забезпечується право спадкування та в подальшому право власності на спадкове майно) – факультативним.

Підводячи підсумок у аналізі кримінально-правових норм, за якими правозастосовчі органи найчастіше притягують до відповідальності посадових осіб органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії, необхідно наголосити, що об'єктивною основою для цих кримінальних правопорушень взагалі й, особливо для акцентів у їхніх діяннях, як основі об'єктивної сторони, є саме ті нотаріальні дії, які ці особи вповноважені вчиняти.

Підводячи підсумок щодо суб'єкту кримінальних правопорушень, які вчиняються посадовими особами місцевого самоврядування в сфері нотаріальної діяльності, маємо відзначити такі ознаки даного суб'єкту:

1) обіймання постійно чи тимчасово в органах місцевого самоврядування посади та уповноваження на здійснення організаційно-розпорядчих функцій;

2) здійснення нотаріальних дій за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом місцевого самоврядування.

У разі вчинення посадовою особою місцевого самоврядування порушень у сфері нотаріальної діяльності, цілком можлива ситуація, коли така особа вчиняє саме діяння умисно, а до наслідків може мати як умисну форму вини, так і необережну, що не повинно впливати на кримінально-правову оцінку вчиненого.

РОЗДІЛ 3

СПЕЦІАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПОСАДОВИХ ОСІБ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ НОТАРІАЛЬНІ ДІЇ

3.1. Покарання як форма реалізації кримінальної відповідальності, що застосовується до посадових осіб органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії

Сутність кримінального права полягає насамперед у визначенні та закріпленні заборонених моделей людської поведінки, вчинення яких дає змогу державі застосувати певні санкції – примусові заходи карального характеру, метою яких є не тільки покарання відповідної особи, а й створення умов для запобігання у майбутньому вчинення таких дій цією або іншими особами [184, С. 296]. В.В. Ярош зазначав, що стосовно злочинів у сфері службової діяльності вимога оптимальності буде дотримана, якщо застосоване покарання, або інша форма реалізації кримінальної відповідальності, буде містити обсяг кари, що забезпечує передусім досягнення мети спеціальної та загальної превенції [215, С. 50].

Кримінальною відповідальністю визнається обмеження прав особи або покладення на неї обов'язків, що застосовуються судом у разі вчинення кримінального правопорушення чи іншого передбаченого КК протиправного діяння.

У статті 3.1.2. проекту КК «Види кримінально-правових засобів»:
1. Видами кримінально-правових засобів є: 1) покарання; 2) пробація; 3) засоби безпеки; 4) реституція чи компенсація; 5) конфіскація майна чи вилучення речі; 6) судимість; 7) кримінально-правові засоби щодо юридичної особи [167].

Види покарань у санкції за зловживання владою та службовим становищем у редакції статті з моменту прийняття кодифікованого акту мали

ряд змін та певну нелогічну послідовність у визначенні видів покарання. Так, у ч. 1 ст. 364 КК України було передбачено чотири основних видів покарання, серед яких виправні роботи ! Тобто особа вчиняла суспільно небезпечне діяння всупереч інтересам служби, яке містило склад злочину, після державного осуду у вигляді обвинувального вироку суду продовжувала працювати за місцем роботи на попередній посаді. Однак, за умови, що до особи не застосовувалося додаткової міри покарання позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Каральні властивості покарання фактично полягали у тому, що протягом строку відбування виправних робіт із суми заробітку засудженого провадилися відрахування в доход держави в межах від 10% до 20%. Також час відбування засудженим покарання у виді виправних робіт зараховувався в загальний стаж роботи (ч. 3 ст. 42 Кримінально-виконавчого кодексу України). Доцільним вважаємо зміни, які відбулися щодо перегляду видів покарань у санкції, передбаченої ч. 1 ст. 364 КК з метою заміни найменш суворого покарання у виді виправних робіт. Оскільки, трудовий колектив (переважно це підлеглі особи) не може здійснювати дієвий вплив на службову особу, яка виконує організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції. Повернення такої особи, після визнання її вини у вчиненні зловживання владою чи службових обов'язків, всупереч інтересам служби, на раніше займану посаду, свідчить про порушення принципу справедливості [175, С. 274]. І лише через 13 років чинного КК України при прийнятті «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» було внесені зміни і у ч. 1 ст. 364 КК викладена санкція не визначала виправні роботи, цей вид покарання був виключений у санкції аналізованої кримінально-правової норми. На наш погляд, це засвідчує, що законодавець системно та ретельно не проводив аналіз питань караності злочинів у сфері службової діяльності. І пошуки напрямків удосконалення кримінально-правових санкцій відбувалися

лише згодом, і часто під впливом внесення змін до інших кримінально-правових норм.

Однак, однастайності думок серед науковців у цьому питанні, немає. Так, В.В. Ярош висловлює думку щодо доцільності застосування виправних робіт, однак визнає недостатню ефективність виправних робіт для злочинів у сфері службової діяльності. Водночас констатується, що виправні роботи як вид покарання є прийнятним видом покарання за злочин у сфері службової діяльності, хоча законодавець має передбачити громадський контроль за такими засудженими [215, С. 60]. На наш погляд, такий висновок свідчить про відсутність альтернатив інших видів покарань з урахуванням сучасних викликів, потреби їх пошуку та необхідності реформування системи покарань у ст. 51 КК України. З огляду на зазначене, вважаємо, що ретроспективний аналіз питання караності за зловживання владою та службовим становищем має історію спроб пошуку співрозмірного покарання, яке відповідало б суспільній небезпечності діяння.

Доречно зазначити, що у ст. 3.2.1 проєкту КК у системі покарань не вважають доцільним визначати виправні роботи як вид покарання. За вчинення злочину встановлюються як основні такі види покарань: 1) штраф; 2) ув'язнення на певний строк; 3) довічне ув'язнення. Штраф також може призначатися як додаткове покарання разом з ув'язненням на певний строк.

За вчинення проступку у проєкті КК України встановлюються як основні такі види покарань: 1) безоплатні роботи; 2) грошове стягнення; 3) обмеження свободи пересування; 4) арешт. Грошове стягнення також може призначатися як додаткове покарання разом з обмеженням свободи пересування або арештом [167]. У науковій літературі вважають, що виправні роботи у сучасних умовах суттєво втратили свій карально-виховний вплив і набуло суто монетарного характеру [195, С. 7]. Тому погоджуємося з думкою дослідників, що актуальними на сьогодні залишаються науковий аналіз проблем категоризації злочинів із формулюванням моделей типових санкцій для кожної із категорій, що виділені за ступенем тяжкості, а також

дослідження санкцій окремих злочинів у межах їх кримінально-правової характеристики [215, С. 79].

Питання караності за зловживання владою та службовим становищем були досліджені у роботі М.М. Яциніної, В.В. Яроша. Особливістю дослідження є вивчення питання призначення покарань посадовим особам місцевого самоврядування, які уповноважені здійснювати нотаріальні дії у випадку вчинення кримінального правопорушення. При висвітленні цього питання вважаємо доцільним визначити також особливості призначення покарань для нотаріусів при зловживанні повноваженнями особами, які здійснюють публічні послуги. Це обумовлено наявністю єдиної сфери суспільних відносин, на яку здійснюється злочинний вплив. Оскільки, завдається шкода суспільним відносинам, що забезпечують порядок здійснення нотаріальної діяльності.

Конструювання санкції статті як альтернативної, має визначатися з урахуванням особливостей складу кримінального правопорушення. Зловживання владою або службовим становищем може здійснюватися представниками влади, представниками органів місцевого самоврядування, особами, яка займає посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих функцій, адміністративно-господарських функцій, як на державних, так і комунальних підприємствах, установах, організаціях. Тому визначення у санкціях статті альтернативних видів основного покарання надає можливість здійснювати індивідуалізацію покарання у межах санкції статті Особливої частини КК у відповідності до загальних засад призначення покарання.

У альтернативній санкції, передбаченої ч. 1 ст. 364 КК вказані три відносно визначені види покарання:

- арешт на строк до шести місяців;
- обмеження волі на строк до трьох років;
- позбавлення волі на строк до трьох років.

Функція додаткових покарань полягає в обтяженні основного покарання з урахуванням характеру суспільної небезпеки злочину, а також особи, яка його вчинила, а також функція додаткового покарання у виді «позбавлення права» полягає в спеціальній превенції [210, С. 136]. Визначена санкція є кумулятивною, яка містить обов'язкові для застосування додаткові види покарання:

1) позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років;

2) штраф від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

Санкція статті ч. 1 ст. 365² КК передбачена також як альтернативна, однак види покарання містять від найменш суворого 1) штрафу, що визначено як основний вид покарання (від двох до чотирьох тисяч н.м.д.г.); 2) обмеження волі на строк трьох років 3) позбавлення волі на строк до трьох років та додаткове покарання – з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Зміни, як вносяться до ст. 364, 365² засвідчують, що законодавець змінює кримінально-правову політику щодо питань караності за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Однак це не сприяє реалізації мети покарання – загальної та спеціальної превенції, є стримуючим фактором у формуванні єдності правозастосовної практики відповідної категорії кримінальних правопорушень та засвідчує відсутність сталої, чіткої позиції кримінально-правової політики у протидії кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Моніторинг санкцій засвідчує, що потребує свого вдосконалення на предмет приведення передбаченого в них покарання у відповідність до ступеня суспільної небезпечності злочину шляхом забезпечення їх співрозмірності, а також на предмет узгодження з іншими санкціями,

насамперед тими, що встановлюють покарання за суміжні злочини [41, С. 149].

Відповідно до класифікації кримінальних правопорушень (ст. 12 КК України) :

№	Назва крим. пр.	Вид крим.пр. ст. 364 КК	Назва кр. пр.	Вид кр.пр. ст.365-2 КК
1.	Зловживання владою або службовим становищем (основний склад злочину)	Нетяжкий злочин (позбавлення волі – до трьох років)	Зловживання повноваженням особами, які надають публічні послуги (основний склад злочину)	Нетяжкий (позбавлення волі – до трьох років)
2.	Діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки (кваліфікований склад)	Тяжкий (позбавлення волі- від 3 до 6 р.)	Те саме діяння вчинене стосовно неповнолітньої чи недієздатної особи, особи похилого віку або повторно (кваліфікований склад)	Нетяжкий (позбавлення волі від трьох до п'яти років)
3	--	---	Дії, якщо вони спричинили тяжкі наслідки)	Тяжкий (позбавлення волі від 5 до 8 р.)

Щодо аналізу двох кримінально-правових норм, передбачених ст. 364 та ст. 365² КК доцільно зазначити про законодавчі суперечності та непослідовність регламентованих положень формування складів правопорушень, що стосуються зловживання у межах ст. 364, 364¹, 365²:

1) у ст. 364 та ст. 364¹ законодавець констатує про діяння, що охоплює і дію та бездіяльність (це буквально визначено у ч. 2 ст. 364 та ч. 2 ст. 364¹ КК, ч. 2 ст. 365²), тоді як у ч. 3 ст. 365² КК зазначено, що спричинити тяжкі наслідки внаслідок зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги можуть тільки діями, виключаючи бездіяльність;

2) формування кваліфікованого складу у ч. 2 ст. 365² КК «Те саме діяння вчинене стосовно неповнолітньої чи недієздатної особи, особи похилого віку або повторно», що підвищує ступінь суспільної небезпечності, не виокремлюються у ст. 364 та ст. 364¹ КК. Очевидно, що вчинення службовою особою зловживання владою та службовим становищем значно підвищує ступінь суспільної небезпечності злочинного діяння. Однак, для уніфікації законодавчих приписів, було б логічно враховувати відповідні обставини при призначенні покарання, при застосуванні положень ст. 67 КК України «Обставини, які обтяжують покарання»

3) аналізуючи санкції статті, за діяння (дії – у ч. 3 ст. 365² КК), що спричинили тяжкі наслідки визначили, що найбільш суворою є санкція передбачена ч. 3 зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги «караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, з конфіскацією майна або без такої».

Так, строки позбавлення волі мінімальна та максимальна межа збільшено на два роки кожний, також передбачено конфіскацію майна, як додатковий, безстроковий, факультативний вид покарання. Тоді у ч. 2 ст. 364 передбачено «карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, зі штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (станом на 2023 р . в межах 8500 грн. до 17000 грн.).

Це свідчить про непослідовність кримінально-правової політики. Досить поширеною позицією серед науковців вважається, що представник влади і державний службовець повинні нести підвищену відповідальність за зловживання порівняно зі службовими особами юридичних осіб приватного права, які вчинили тотожні за виконавчим змістом діяння, через те, що представляють державу [59, С. 184]. Інші дослідники аргументовано доводять у своєму дослідженні, що ці склади (*364 та 364-1 КК* – курсив наш О.Ч.)

злочинів мають однакові характер та ступінь суспільної небезпеки, тому доцільно за такі діяння встановити однакову кримінальну відповідальність. Натомість зловживання владою має вищий ступінь суспільної небезпеки, тому за зловживання владою слід встановити суворішу кримінальну відповідальність, ніж за зловживання службовим становищем [216, С. 171]. Представники влади у контексті ст. 364 КК є представником влади або місцевого самоврядування. Однак потрібно брати до уваги, що посадові особи органів місцевого самоврядування згідно до глави 2 Закону про «Про місцеве самоврядування» виконують власні (самоврядні) та делеговані повноваження, останні мають досить широкий перелік публічних послуг, серед яких вчинення нотаріальних дій з питань, віднесених законом до їх відання (пп. 5 пункту «б» ч. 1 ст. 38 зазначеного Закону). Наприклад, у сільських населених пунктах нотаріальні дії, передбачені ст. 37 Закону «Про нотаріат», вчиняються уповноваженими на це посадовими особами органів місцевого самоврядування. Вчинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, – на дипломатичні представництва України.

Відповідно до ст. 40 Закону України «Про нотаріат» заповіти (крім секретних) довіреності можуть посвідчуватися:

- головними лікарями, їх заступниками з медичної частини або черговими лікарям цих лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, а також начальниками госпіталів, директорами або головними лікарями будинків для осіб похилого віку та осіб з інвалідністю;
- капітанами суден під прапором України;
- начальниками пошукових та інших експедицій;
- посвідчені командирами (начальниками) військових частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів;
- начальниками установ виконання покарань щодо заповітів осіб, тримаються у відповідних установах;

– начальниками слідчих ізоляторів щодо посвідчення довіреностей, також осіб, що утримуються у слідчих ізоляторах.

Отже, зазначений перелік осіб можуть виконувати делеговані ним повноваження, крім власне своїх професійних функцій, адміністративно-господарських та організаційно-розпорядчих функцій. У випадку вчинення умисних протиправних дій уповноваженими особами щодо здійснення нотаріальних дій можуть бути різні кваліфікації, а отже і інші заходи кримінально-правового характеру. Свідченням цього є ряд прикладів у судовій практиці.

Так, ОСОБА_2, працюючи на посаді завідувачої 2-й Білоцерківської державної нотаріальної контори, виконуючи організаційно-розпорядчі функції і, у відповідності з Законом України «Про нотаріат», на неї покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності. ОСОБА_2 в приміщенні 2-й Білоцерківської державної нотаріальної контори отримала від ОСОБА_3 документи про внесення змін до статуту ППФ „Іділія”. Останній мав намір на заволодіння майном ППФ „Іділія”, однак для доведення його злочинного умислу до кінця необхідно було нотаріально посвідчити відповідну заяву.

Після отримання вказаних документів ОСОБА_2, неналежно виконуючи свої службові обов'язки, при відсутності співвласника ППФ „Іділія” ОСОБА_4 надала бланк № 532767 ОСОБА_3, який скориставшись необачливістю ОСОБА_2 поставив в ньому підпис від імені ОСОБА_4 про вихід із складу засновників ППФ „Іділія”.

Після чого ОСОБА_2 видала ОСОБА_3 оформлену заяву, в якій засвідчила справжність підпису ОСОБА_4 та вказала, що підпис зроблено в її присутності. Крім того, ОСОБА_2 зареєструвала дану нотаріальну дію в реєстрації нотаріальних дій 2-й Білоцерківської державної нотаріальної контори, де вказала ОСОБА_4, як особу, для якої вчинено нотаріальну дію, а також вписала ОСОБА_4 в тарифну відомість як особу, яка внесла кошти за

вчинення нотаріальної дії. Підписи у вказаних документах від імені ОСОБА_4 виконав ОСОБА_3. Суд, при вирішенні кримінального провадження вважає недоведеною вину ОСОБА_2 у вчиненні інкримінованого їй злочину, передбаченого ч.2 ст. 367 КК (Службова недбалість). Підстав для перекваліфікації її дій на будь-яку іншу статтю, що передбачає відповідальність за злочини в сфері службової діяльності, суд не знаходить, тому ОСОБА_2 підлягає виправданню [20]. Відповідне рішення по справі вважаємо суперечливим, це є яскравим прикладом формалізованого викладення приписів у вироку щодо питання обґрунтування кримінально-правової кваліфікації.

В іншому кримінальному провадженні, пов'язаному з незаконними діями у сфері нотаріальної діяльності, який здійснює помічник нотаріуса, проілюстровано інший підхід до кримінально-правової кваліфікації. На наш погляд, це кримінальне провадження має бути ілюстрацією заборонених діянь на тренінгах для помічників нотаріусів.

Помічник приватного нотаріуса Івано-Франківського міського нотаріального округу ОСОБА_6 ОСОБА_5 у періоди часу з 06.09.2014 по 14.09.2014 та з 19.07.2015 по 07.08.2015, діючи умисно, достовірно знаючи про перебування приватного нотаріуса ОСОБА_6 за межами України, не маючи, передбаченого Законом дозволу власника (Держателя), «Положення про Єдиний реєстр довіреностей» *дев'яносто сім разів* (курсив наш – О.Ч.) здійснила не санкціоноване втручання в роботу автоматизованих систем (електронних баз даних), державного підприємства «Національні інформаційні системи» (далі ДП «НІС»), що призвело до підробки інформації. Суд вважає, що дії обвинуваченої ОСОБА_5 вірно кваліфіковано за ст.ст.361 ч.1, 361 ч.2, 358 ч.1, 358 ч.3 КК України, а узгоджене остаточне покарання обвинуваченій, з застосуванням ст.69 КК України, у виді штрафу в розмірі 4118 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, з позбавленням права обіймати посади пов'язані з виконанням адміністративно-господарських та організаційно-розпорядчих обов'язків на підприємствах, установах,

організаціях усіх форм власності на строк один рік [26]. Хоча кримінальні провадження мають різні види вироків: виправдувальний та обвинувальний, різну кримінально-правову кваліфікацію, однак об'єднанні вони тим, що спрямовані на завданню шкоди нотаріальним відносинам.

Відповідні приклади кримінального провадження є підтвердженням думки М.М. Яциніної, що диференціація кримінальної відповідальності за зловживання службовими особами здійснена за критерієм суб'єкта кримінального правопорушення шляхом його поділу на службових осіб, які здійснюють свої функції у сфері публічного права, та службових осіб приватного права є необґрунтованою [216, С. 136].

Наукова гіпотеза про те, що відповідальність представників влади та місцевого самоврядування має бути суворішою, ніж відповідальність осіб, які здійснюють організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції [216, С. 136] не знаходить підтвердження у контексті нашого дослідження. Саме на прикладі розгляду повноважень посадових осіб органів місцевого самоврядування, крім власне самоврядних повноважень, відповідно до розділу 2 Закону «Про органи місцевого самоврядування», уповноважені здійснювати делеговані повноваження. Призначення позбавлення волі ще не є свідченням того, що особа буде відбувати реальний строк [215, С. 63].

Вагомим фактором у цьому питанні є аналіз судової статистики про призначення покарань, оскільки судова дискреція відображає оцінку суспільної небезпечності винного діяння у спектрі всіх протиправних злочинних діянь через призму особливостей обставин вчинення кримінального правопорушення та особи винного.

Відповідно до звітності судового розгляду корупційних правопорушень, яка оприлюднена на сайті НАЗК зазначено, що кількість розглянутих проваджень за ст.364 КК України у розрізі років є такою:

– за 2020 р. – 114 кримінальних проваджень: із них постановлено вироків- 31 (27,2%), закрито кримінальних проваджень – 62 (54,4%), повернуто прокурору чи для визначення питань підсудності-21 проваджень.

– за 2021 р.-140 – кримінальних проваджень: із них постановлено вироків- 34 (24,3%), закрито кримінальних проваджень – 84 (60,0%), повернуто прокурору чи для визначення питань підсудності-22 проваджень.

– за 2022 р. – 126 кримінальних проваджень: із них постановлено вироків- 25 (19,8%), закрито кримінальних проваджень – 81 (64,3%), повернуто прокурору чи для визначення питань підсудності-20 [72].

Щодо кількості осіб засуджених за ст.364 КК України, то їх показник корелюється в межах таких одиниць:

- у 2020 р. засуджено за ст.364 КК- 6 осіб, а виправдано-3;
- у 2021 р. засуджено за ст.364 КК – 4 особи, виправдано 5;
- у 2022 р. засуджено за ст.364 КК – 3 особи, а виправдано 4 [72].

Статистична звітність свідчить про наявність іманентних проблем щодо розкриття та розслідування кримінальних проваджень, передбачених ст.364 КК України. Оскільки основний відсоток проваджень 86,6-89 % закрито, а кількість осіб виправданих перевищує кількість засуджених осіб.

Відповідно до форми №6 «Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання» за 2019 р. за ч.1 ст. 364 КК 13% осіб засуджено фактично 2 особи, кількість осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили становить 15 особи, стосовно 90,4% (13) осіб: 12 осіб матеріали кримінального провадження було закрито, 1 особи- виправдані. Призначено покарання одній особі у виді арешту, що є найменш суворим покаранням у санкції статті, до іншої – застосовано звільнення від відбування покарання з випробуванням. Додаткові покарання застосовувалися у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю застосовувалися до всіх засуджених [64].

Відповідно до визначеної форми звітності за 2020 р. кількість осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили у звітному періоді за ч. 1 ст. 364 КК становить 13 осіб, однак стосовно 92 % з них (12 осіб) матеріали кримінального провадження було закрито, щодо єдиного засудженого було прийняте рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Також як додаткові покарання застосовано штраф та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Фактично ідентична ситуація відображається що до застосування ч.2 ст. 364 КК: кількість осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили становить 52 особи, серед них засуджено – 5 осіб, що становить 9,6 %, а стосовно 90,4% осіб: 44 осіб матеріали кримінального провадження було закрито, 3 особи- виправдані [65].

Суд вирішив доцільним чотирьом із п'яти засуджених прийняте рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням і лише одному засудженому призначено покарання у виді позбавлення волі строком від 3 до 5 років. Навіть, зважаючи на те, що у кваліфікованому складі передбачено спричинення тяжких наслідків. Щодо застосування додаткового покарання двом із п'яти особам призначено штраф, кожному засудженому призначене додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Відповідно до форми №6 «Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання» за 2021 р. за ст. 364 КК щодо 57 нараховано судових вироків, які набрали законної сили, серед них 4 осіб засуджено та 5 осіб виправдано, відносно 48 осіб матеріали кримінального провадження закрито. Серед осіб, яким призначалося покарання за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 КК лише 2 особам було призначено арешт, а до 2 осіб застосовувалося звільнення від покарання з випробуванням. Серед додаткових видів покарання застосовувалося до засуджених осіб штраф та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

У 2022 році відносно 64 осіб судові рішення яких набрали законної сили, однак із них лише 3 особи були засуджені, виправдані 4 особи, матеріали кримінальних проваджень закрито щодо 57 осіб. Серед засуджених осіб, лише одній особі призначено покарання у виді позбавлення волі на певний строк (від 3 до 5 років), призначено 2 особам – арешт. Як додаткові види покарання

призначалися: до трьох осіб – штраф та позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю □ 3 особам [66].

При аналізі звітності визначається тенденція, що засвідчує, що суди не вважають доцільним призначати види покарання визначені у санкції, застосовуючи звільнення від відбування покарання з випробуванням. Однак визнають доцільним призначити штраф та позбавлення певні права обіймати посади чи займатися певною діяльністю як додаткове покарання. На підставі зазначеного, вважаємо передбачати у санкції статті штраф як основний вид покарання (за обов'язкової умови зміни підходу до визначення н.м.д.г) і визначення розмірів штрафів у санкції статті.

М.С. Яциніна, у своєму дослідженні, у запропонованій авторській редакції ст. 364. Зловживання повноваженнями або перевищення повноважень передбачає доцільним визначати у санкції статті покарання у виді штрафу (від однієї до чотирьох тисяч н.м.д.г), арешту та обмеження волі. Формує висновок, що зловживання владою є більш суспільно небезпечним, тому доцільно встановити за таке зловживання суворішу кримінальну відповідальність. У той же час у запропонованій стаття 364-1. Зловживання владою або перевищення влади, санкцію статті залишає у редакції, яка є чинною сьогодні [216, С. 176]. Однак, відсутність єдиного підходу до визначення одиниці неоподаткованого мінімуму доходу громадян нівелює, нажаль, відповідну пропозицію. Оскільки, при визначені сума істотної шкоди у 2023 році становить від 134 200 грн, а тяжкі наслідки розраховуються – від 335 500 грн. Тоді як розмір штрафу як додаткового виду покарання за ч.1 ст.364 КК України становить 4250 до 12750 грн., за ч.2 ст. 364- від 8500 до 17000 грн.

Тоді як штраф як основний вид покарання за ч.1 ст. 365-2 КК – від 34 000 грн. до 68 000 грн.

Співвідношення розміру мінімальної істотної шкоди до суми штрафу за ч.1 ст. 365-2 КК складає 4:1, саме на стільки істотна шкода перевищувати розмір призначеного мінімального штрафу. На наш погляд, доцільність призначення штрафу як основного покарання буде визнаватися за ряду умов:

1) єдиний розмір розрахункової одиниці при визначенні матеріальної шкоди та суми штрафу; 2) призначення суми штрафу, що перевищуватиме завдану матеріальну шкоду.

Також вважаємо, що максимальний розмір штрафу пов'язаний з рішенням, яке приймає законодавець щодо співвідношення між штрафом та терміном ув'язнення, а також можливістю їх взаємозаміни. Очевидно, не всі терміни ув'язнення можуть бути еквівалентними штрафу, але максимальний термін ув'язнення, який законодавець вважатиме за прийнятний для заміни штрафу, через визначену пропорцію їх відношення, має наближено вказувати на максимально можливий розмір штрафу. Оскільки суб'єкти окремих кримінальних порушень (наприклад, у сфері службової діяльності, господарювання, ІТ) зазвичай мають вищий рівень доходу, ніж загальна популяція, то різниця між мінімальним та максимальним розміром штрафу повинна бути достатньо великою, щоб покрити кримінальні порушення, які вчиняються у цих сферах.

Як слушно зазначає Д.Г. Михайленко, деколи законодавець порушує логіку диференціації. Так, учений зазначає, що суперечливим є співвідношення санкцій ст. 364 КК України і ст. 365² КК України. Зокрема, санкція при основному складі зловживання владою або службовим становищем найбільш суворим передбачає позбавлення волі до 3 років, а санкція такого самого складу зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ч. 1 ст. 365² КК України), – лише обмеженням волі на строк до трьох років. Проте за наявності тяжких наслідків зазначених зловживань суворість кримінально-правових наслідків кардинально змінюється. Така кваліфікуюча ознака, як тяжкі наслідки у зловживанні владою або службовим становищем збільшує медіану найсупорішого основного покарання порівняно з основним складом цього злочину на коефіцієнт 2, 25, а у зловживанні повноваженнями особами, які надають публічні послуги на коефіцієнт 4, 875, що є нелогічним, оскільки, на думку вченого, правопорушення в публічному секторі управління становлять вищу

суспільну небезпеку, ніж такі самі правопорушення у сфері надання публічних послуг [121, С. 103-104].

На наше переконання, дослідження питання караності окремого злочину слід проводити спектрально. Наприклад, залежно від сфери суспільних відносин, на які посягає суб'єкт при вчиненні суспільно небезпечного посягання. Ознакою, яка по суті є критерієм відбору кримінальних проваджень у емпіричному масиві судової практики є саме протиправне здійснення нотаріальних дій з порушенням положень чинного законодавства суб'єктами, що уповноважені державою на здійснення нотаріальної діяльності як професійних функцій □ нотаріусів. А також щодо делегованих повноважень, вчинення нотаріальних дій, що належать до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад.

Це надає можливість визначити оцінку суспільної небезпечності кримінального правопорушення, яка надається судами в масиві всіх кримінальних правопорушень, з'ясувати, чи вважає суд доцільним застосовувати покарання, яке визначене у санкції статті, або застосування інших форм реалізації кримінальної відповідальності.

Проведено суцільне дослідження вироків, які стосувалися порушення порядку здійснення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування, під час якого було виявлено 31 кримінальне провадження у період з 2008 до 2023 роки. На перший погляд, це здається малочисельною кількістю, але відповідна емпірична база надала можливість виявити ряд тенденцій. Отже, нами було проаналізовано 54 суддівських рішення про призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 364 та ст. 366 КК та справи, які суд кваліфікував за ст. 366 (як першою, так і другою частиною) КК України.

Особливістю конструювання санкції, передбаченої ч. 1 ст. 364 КК, є те, що містить альтернативні три відносно визначені види покарання: арешт до шести місяців (22 %); обмеження волі до трьох років (66,7 %); позбавлення волі до трьох років (11 %). Арешт призначався на момент постановлення

вироку 22 % посадових осіб органів місцевого самоврядування. У переважній більшості суди дотримуються медіани визначеного строку в санкції для конкретного покарання, призначаючи строк арешту в 3-4 місяці. Найчастіше з трьох основних видів покарань за ч. 1 ст. 364 КК посадовим особам органів місцевого самоврядування призначалося покарання у вигляді обмеження волі, що складає 66,7 %. Суттєво відрізняється ситуація щодо призначення покарання у вигляді позбавлення волі, при постановленні вироку за ч. 1 ст. 364 КК, яке складає 11 %, тоді як у випадку вчинення зловживання владою чи службовим становищем, що спричинило тяжкі наслідки, позбавлення волі призначалося щодо кожної особи, визнаної винною за ч. 2 ст. 364 КК. Це обумовлено конструюванням санкції статті, яка є відносно визначеною з одним основним покаранням у виді позбавлення волі. Однак у 90 % постановлених вироків із призначенням покарання у виді позбавлення волі, посадові особи органів місцевого самоврядування були звільненні від відбування покарання з випробуванням. Реальне відбування призначеного покарання у виді позбавлення волі призначалося лише у разі сукупності вироків.

Також зазначена санкція визнається кумулятивною, яка містить обов'язкові для застосування додаткові види покарання: 1) позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років (61 % осіб було призначено додаткове покарання, у переважній більшості на 2 роки); 2) штраф від двохсот п'ятдесяти до семисот п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян (11 %). Отже, додаткове покарання у виді штрафу до посадових осіб органів місцевого самоврядування застосовується як виняток. У судовому правозастосуванні поширеною була практика застосування ст. 69 КК (до внесення змін до переліку корупційних діянь), на підставі чого не застосовувалося додаткове покарання. З урахуванням змін, призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, не дозволяється до випадків засудження за корупційне кримінальне правопорушення, до якого відноситься зловживання владою або службовим

становищем. Разом з тим, призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю щодо відповідної категорії осіб у порівнянні зі штрафом, судами визначалося більш доцільним.

Узагальнюючи вищезазначене, що за ч. 1 ст. 364 КК посадовим особам органів місцевого самоврядування за порушення порядку здійснення нотаріальних дій судами призначалося альтернативні види покарання, що не пов'язані з ізоляцією від суспільства, переважно обмеження волі зі звільненням від відбування покарання з випробуванням з позбавленням права обирати певні посади або займатися певною діяльністю, у середньому строком на два роки.

Закон України від 22.11.2018 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» вносив зміни щодо видів та розмірів покарання у санкції ч.1 ст.365-2 КК України у такому вигляді: карається штрафом від двох тисяч до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю *на строк до десяти років*» [155] (курсив наш – О.Ч.) Через 5 років чинності видозміненої санкції вносяться нові зміни до аналізованої санкції Законом України від 13.07.2023 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» в абзаці другому частини першої статті 365-2 слова «на строк до десяти років» замінити словами «на строк до трьох років» [156].

Науковці аргументували необхідність внесення змін наступним: згідно ч. 1 ст. 55 КК України, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначене як основне покарання на строк від двох до п'яти років або як додаткове покарання на строк від одного до трьох років, у той час, як санкцією ч. 1 ст. 365² передбачене додаткове

покарання позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до десяти років [216, С. 170; 106, С. 143]. Кваліфікований та особливо кваліфікований склад кримінального правопорушення, передбачений у ч.2 та ч.3 відповідно відрізняються за ступенем суспільної небезпечності тому логічно мають передбачати більш суворіші санкції щодо видів та строків покарань. Однак, винятком із цього правила (так би мовити зворотнім правилом) був передбачений додатковий вид покарання позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю: у ч. 1 – на строк до десяти років; у ч. 2 – на строк до *трьох* років; у ч. 3 – на строк *до трьох років* (курсив наш – О.Ч.). У той же час санкції ч. 1 ст. 364¹ КК у якій визначається кримінальна відповідальність за зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до трьох місяців, або обмеженням волі на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю *на строк до двох років* (курсив наш – О.Ч.).

З внесенням змін до ст. 365² КК України, здавалося б, питання унормоване, однак не вирішене у кримінальному праві. Оскільки відповідно до змісту ст. 55 КК України позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначене як основне покарання на строк від двох до п'яти років або як додаткове покарання на строк від одного до трьох років.

До ст. 55 КК України постійно вносяться зміни що передбачають винятки щодо призначення покарання залежно від виду вчинених кримінальних правопорушень (тільки починаючи лише з 2020 р. було внесено 4 зміни).

Позбавлення права обіймати певні посади як додаткове покарання у справах, передбачених Законом України «Про очищення влади», призначається на строк п'ять років. На такий же строк призначається

додаткове покарання позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як за вчинення кримінального правопорушення проти виборчих прав і свобод громадянина, передбачених (ст. 157-160 КК України).

Що стосується позбавлення права керувати транспортними засобами як додаткове покарання призначається на строк до десяти років. Тоді як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як *основне або додаткове покарання* (курсив наш – О.Ч.) за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених (ст.111¹, 111² КК України), призначається на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Відсутність уніфікованого підходу законодавця до строку покарання та надмірна диференціація свідчать про відсутність належного виваженого рішення щодо встановлення строків покарання даного виду. З огляду на спроби вносити коригування строків ст. 55 КК України, розуміємо, що існує практична необхідність збільшення строків покарання позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, які вимагає судова практика. Однак, конструювання законодавчих положень з позиції законодавчої техніки ст. 55 є суперечливим, оскільки диференціюються строки покарання залежності від його виду як основного та додаткового виду. Тому не доцільно узагальнювати строк покарання за *основне або додаткове покарання* за ст. 111¹, 111² КК України – на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Слід враховувати позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове покарання може бути призначене й у випадках, коли воно не передбачене в санкції статті (санкції частини статті) КК України за умови, що з урахуванням характеру кримінального правопорушення, вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю, особи засудженого та інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

М.В. В'юник досліджуючи питання спеціальних видів покарання провів цікаве опитування на предмет того: «Чи є доцільним встановлення більш значного строку покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю?». Зазначив про такі результати: половина респондентів, а саме 381 суддя (50,07 %) вважають, що встановлені в ст. 51 КК України строки позбавлення права як основного, так і додаткового покарання є оптимальними (зазначимо що опитування було проведене до 2020 р., а отже до змін в ст. 55 КК України). Інша половина (380 суддів 49,93 %) визнали за необхідне зміну строків позбавлення права як основного виду покарання на такі: 1) від 1 до 10 років – 226 опитаних; 2) від 5 до 15 років – 114. Строки як додаткового виду цього покарання пропонувалося змінити на наступні: 1) від 1 до 5 років – 201 опитаний; 2) від 5 до 10 років – 103; 3) від 5 до 15 років – 45. 22 суддів (з числа останніх 34,38%) запропонували більш значні строки позбавлення права – від 5 до 25 років як основного, так і додаткового покарання. Також 31 респондентом (48,43 %) було вказано, що для зазначеного виду покарання найдоцільніше не встановлювати конкретних строків, а залишити на розсуд суду право їх визначення, виходячи із конкретних обставин вчиненого злочину із урахуванням займаної посади, тяжкості вчиненого злочину, розміру заподіяної шкоди і т.п. [13, С. 45-46].

Дискусії полягають і щодо інших положень: одні вчені вважають, що «позбавлення права» належить до покарань, не пов'язаних з обмеженнями майнового характеру [96, С. 258]. «Позбавлення права» безпосередньо не пов'язано з обмеженнями майнового характеру, а лише у певних випадках певні майнові наслідки (зменшення заробітної платні, доходу тощо) є похідними результатами застосування цього виду покарання, а тому «позбавлення права» не завжди зачіпає майнові інтереси винного [210, С. 138]. На наш погляд, це зумовлено тим, що позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю має не прямий, а опосередкований зв'язок з позбавленням майнових прав, оскільки цей вид покарання стосується подальшої трудової діяльності винної особи. Суди як додатковий вид

покарання призначають його переважно на короткий строк, тому його вплив суттєво мінімізовано. Тому вважаємо у ст.55 КК України уніфікувати строки зазначеного покарання до таких: за позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначене як основне покарання на строк від двох до десяти років або як додаткове покарання на строк від одного до п'яти років.

Зміни, внесені Законом № 1698-VII від 14.10.2014 р. [159] до ст. 75 КК та Законом № 1261-VII від 13.05.2014 р. [156] до ст. 364 КК, відобразилися на кримінально-правовій кваліфікації у судовій практиці: переважно спостерігаємо зміну кваліфікації за вчинення протиправних діянь посадовими особами органів місцевого самоврядування, які уповноважені здійснювати нотаріальні дії. Раніше під час досудового розслідування та розгляду кримінального провадження кримінально-правова оцінка визначалася у кваліфікації за сукупністю статей 364 та 366 КК України. Після законодавчих змін у 2014 р. відповідні діяння кваліфікуються як службове підроблення. Тому суд активно застосовує положення ст. 69 та ст. 75 КК України, оскільки кримінальне правопорушення, що передбачене ст. 366 КК, не відноситься до корупційних.

У переважній більшості за ч. 1 ст. 366 КК призначається покарання у виді штрафу (66,6 %). Суд, застосовуючи штраф, призначав суми від 30 неоподаткованих мінімумів доходів громадян (далі – н.м.д.г.) до 250 н.м.д.г. Досить поширеною суму штрафу, яку призначали суди за аналізоване діяння становить 100 н.м.д.г. Санкція за ч. 1 ст. 366 КК передбачає розмір цього виду покарання від двох до чотирьох тисяч це розмір від 34 000 до 68 000 гривень.

У 59,4 % досліджених вироків було призначене додаткове покарання за ст. 366 КК у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. У судовій практиці при призначенні цього виду покарання відсутній єдиний підхід у формулюванні позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. У межах судової дискреції

визначаються такі формулювання позбавлення права, що можна виокремити у наступні групи:

1) позбавлення права обіймати певні посади з позбавленням права обіймати виборчу посаду (8,1 %);

2) займати посади, пов'язані зі здійсненням функцій представника влади; займати посади, пов'язані з виконанням функцій представника влади чи органів місцевого самоврядування (5,4 %);

3) позбавлення права обіймати посади в органах місцевого самоврядування з позбавленням права обіймати керівні посади в органах місцевого самоврядування (16,2 %);

4) позбавлення права займати посади, пов'язані з адміністративно-господарськими і організаційно-розпорядчими функціями. Відповідне формулювання, що застосовується при визначенні додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, зазначається найчастіше. До цієї категорії можна віднести позбавлення права, де лише виокремлюють та конкретизують окремі функції. У інших вироків навпаки зазначають про позбавлення права обіймати посади представника влади, а також посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій (62 %);

5) у інших вироків, які виносилися посадовим особам органів місцевого самоврядування, акцентувалася увага на позбавленні права обіймати посади, що пов'язані з виконанням повноважень щодо вчинення нотаріальних дій (8,1 %) [178, С. 84-85].

Суд у жодному з досліджених вироків взагалі не мотивував різні формулювання при призначенні додаткового покарання. Хоча у п. 2 постанови Пленуму ВСУ № 37 від 24.10.2003 р. «Про практику призначення судами кримінального покарання» [162] визначено, що суди повинні з усіх питань, пов'язаних із призначенням покарання, належним чином мотивувати у вирокі.

М.-М. Яциніною щодо формулювання покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю була

висловлена наступна пропозиція: позбавленням права обіймати посади, пов'язані із виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності та способу створення [216, С. 169]. Ми підтримуємо позицію щодо потреби уніфікованого підходу у судовій практиці щодо визначення відповідного виду покарання. Оскільки суди на свій розсуд використовують у одних випадках розширене, а в інших – звужене формулювання цього виду додаткового покарання.

Позбавлення права займати взагалі певні наприклад, виборчі посади є загальним формулюванням і, наш погляд, досить невдалим варіантом, оскільки може обмежувати інші права особи, не пов'язані з попередньою діяльністю. Узагальнений варіант, що стосується позбавлення права займати посади, пов'язані з виконанням функцій представника влади чи органів місцевого самоврядування, ймовірно визначене формулювання пов'язане з дефініцією службової особи зазначеній у примітці до ст. 364 КК – «Службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування...» У зв'язку з чим зустрічається у вироках при призначенні додаткового покарання словосполучення «функції представників влади чи місцевого самоврядування».

Суди власне у вироках притримуються позиції, що посадова особа органів місцевого самоврядування, яка наділена делегованими повноваженнями на здійснення нотаріальних дій (у 95 % це секретар сільської ради), виконує функції органів місцевого самоврядування та виконує організаційно-розпорядчі функції. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» посадова особа місцевого самоврядування – це особа, яка працює в органах місцевого самоврядування, має відповідні посадові повноваження у здійсненні організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій. З метою реалізації обґрунтованості та індивідуалізації покарання доцільно позбавляти права обіймати ті посади,

пов'язані з виконанням функцій, які попередньо виконувалися винною особою. Отже, якщо посадова особа місцевого самоврядування має відповідні посадові повноваження у здійсненні організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій, то логічно позбавляти саме цих функцій, а не адміністративно-господарських функцій якими відповідно закону особа і не була уповноважена.

Не вважаємо обґрунтованим формулювання «позбавлення права обіймати посади, що пов'язані з виконанням повноважень щодо вчинення нотаріальних дій», що зустрічаються у вироках суду. У контексті нашого питання, здійснення нотаріальних дій є делегованими повноваженнями посадовим особам місцевого самоврядування, тому не виправдано звужувати формулювання позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю до одного із чисельної кількості самоврядних та делегованих повноважень визначених у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Проте, вважаємо доцільним позбавляти права обіймати посади, пов'язані з тими функціями (організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції), які були неналежно виконані винною особою при вчиненні зловживання владою чи службовим становищем на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності. На нашу думку саме такий підхід узгоджується з принципами призначення покарання.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю застосовується як додаткове покарання лише в тих випадках, коли вчинення кримінального правопорушення було пов'язане з посадою підсудного або із заняттям ним певною діяльністю. Так, ОСОБА_1, до службових обов'язків якої входило посвідчення нотаріальних дій, відповідно до вимог Закону України «Про нотаріат» у період із 14 до 16 години, перебуваючи в приміщенні Небелицької сільської ради, діючи в інтересах та на прохання місцевої жительки ОСОБА_2, зловживаючи своїм службовим становищем, надала ОСОБА_2 власноручно попередньо надруковані два

примірника заповітів від імені ОСОБА_3, (яка перебувала в тяжкому стані в реанімаційному відділенні лікарні), за яким остання все своє домоволодіння вартістю 21222 гривень, заповіла ОСОБА_2. ОСОБА_2 з відома ОСОБА_1, в її присутності, підбила підписи в обох примірниках заповітів від імені ОСОБА_3. Дії ОСОБИ 2 були кваліфіковані за ч. 4 ст. 27 ч. 1 ст. 364, ч. 4 ст. 27 ч. 1 ст. 366, ч. 2, ч. 3 ст. 358 КК України, особа яка не обіймала посади пов'язаної зі здійсненням організаційно-розпорядчих функцій, була позбавлена права обіймати посади з зазначеними функціями [27]. Схоже за обставинами провадження розглядалася в іншому суді, у якій особі, яка не займала посади в органах місцевого самоврядування, було призначено додаткове покарання – позбавлення права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків строком на два роки (за ч. 4 ст. 27 ч. 2 ст. 364 КК України) та на один рік за ч. 4 ст. 27, ч. 2 ст. 366 КК України [19].

З огляду на обставини проаналізованих кримінальних проваджень особи не обіймали посад, які наділяли їх виконанням відповідних функцій, але суд з порушенням положення п. 17 Постанови ПВСУ від 2003 р. [162] призначав додаткове покарання до особи, що не пов'язане з її посадою та заняттям певної діяльності.

Суди при застосуванні звільнення від відбування основного покарання з випробуванням дослідженої категорії справ не використовують можливості призначення додаткових покарань у виді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у порядку ст. 77 КК. При аналізі судової практики визначили вирок у якому суд взагалі не конкретизував строку додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в жодному із призначених покарань за сукупністю злочинів. Так, за ч. 1 ст. 364 КК України призначено покарання у виді 2 років обмеження волі *з позбавленням права займати посади пов'язані з виконанням функцій представника влади чи органу місцевого самоврядування* із штрафом у 300 н.м.д.г., що становить

5100 гривень. За ч. 1 ст. 366 КК України призначено покарання у виді 1 року обмеження волі з *позбавленням права займати посади пов'язані з виконанням функцій представника влади чи органу місцевого самоврядування*. Після застосування ст. 70 КК України призначено остаточне покарання, шляхом поглинання менш суворого покарання більш суворим, у виді 2 років обмеження волі, з *позбавленням права займати посади пов'язані з виконанням функцій представника влади чи органу місцевого самоврядування* зі штрафом у 300 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що становить 5100 гривень. Після застосування положень, передбачених ст. 75 КК України, ОСОБА_1 звільнена від відбування покарання, з випробуванням, встановивши іспитовий строк тривалістю в один рік [32] (курсив наш – О.Ч). Хоча рішення про позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю має бути чітко сформульоване в резолютивній частині вироку, для того щоб не виникало жодних сумнівів під час виконання останнього.

Позбавлення рангу як додатковий вид покарання у даній категорії справ переважно не застосовується. Обумовлено це тим, що даний вид додаткового покарання призначається за тяжкий чи особливо тяжкий злочин особа, яка має військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, може бути позбавлена за вироком суду цього звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Посадовим особам органів місцевого самоврядування присвоюються ранг державного службовця (ст. 15 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» [165]. Відповідно до ст. 12 КК до категорії нетяжких злочинів відносяться кримінальні правопорушення, передбачені ч. 1 ст. 366, ч. 2 ст. 366, ч. 1 ст. 364 КК. До категорії тяжких злочинів відносяться злочин, передбачений ч. 2 ст. 364 КК, однак практика позбавлення рангів посадових осіб органів місцевого самоврядування відсутня. Хоча даний вид покарання може призначатися й тоді, коли немає прямої вказівки у санкції статті. У такому разі рішення про призначення додаткового покарання зазначається в резолютивній частині вироку з посиланням ст. 54 КК України.

3.2. Проблемні питання звільнення від кримінальної відповідальності як альтернативного кримінально-правового наслідку вчинення злочинів посадовими особами органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії.

Система законодавства спрямована на регулювання суспільних відносин, разом з тим передбачає систему обмежень задля виключення ризиків зловживань, наділеними повноваженнями та нейтралізації конфлікту інтересів. Так, наприклад, у ст. 9 Законом України «Про нотаріат» визначені обмеження у праві вчинення нотаріальних дій. Нотаріус та посадова особа органу місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, не вправі вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка чи своєї дружини, його (її) та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також на ім'я і від імені працівників даної нотаріальної контори, працівників, що перебувають у трудових відносинах з приватним нотаріусом, або працівників даного виконавчого комітету. Посадові особи органу місцевого самоврядування не вправі вчиняти нотаріальні дії також на ім'я і від імені даного виконавчого комітету. У зазначених випадках нотаріальні дії вчиняються в будь-якій іншій державній нотаріальній конторі, у приватного нотаріуса чи у виконавчому комітеті іншого органу місцевого самоврядування [160]. Це законодавче положення спрямоване на виключення ризиків щодо зловживань при вчиненні нотаріальних дій. Система обмежень з метою усунення умов, що сприяють вчиненню суспільно-небезпечних діянь теж застосовується до суб'єкта, який вчинив суспільно небезпечне діяння, що має назву «інші заходи кримінально-правового характеру», які визначаються як передбачені кримінальним законом примусові заходи, що застосовуються судом до фізичної або юридичної особи з метою усунення умов, що сприяють вчиненню суспільно-небезпечних діянь. Більш детальну дефініцію пропонує А.М. Яценко, який визначає «інші заходи кримінально-правового характеру» як передбачені кримінальним законом

відмінні від покарання примусові, заохочувальні або такі, що застосовані на гуманістичних засадах і недоцільності здійснення подальшого провадження засоби впливу, що застосовуються судом до особи в разі вчинення злочину або суспільно небезпечного діяння, а також для запобігання скоєнню нових злочинів чи діянь, зовні схожих на них, з метою відновлення доконфліктного стану порушених правовідносин, захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню нових злочинів або суспільно небезпечних діянь через виправлення в окремих випадках порушників закону [217, С. 143-148].

Альтернативним кримінально-правовим наслідком вчинення злочинів посадовими особами органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії, крім покарання, є також звільнення від кримінального покарання з випробуванням. М.І. Хаврюнюк визначаючи юридичну природу звільнення від відбування покарання з випробуванням, зазначив, що це є певним проміжним кримінально-правовим заходом між покаранням і звільненням від покарання. З одного боку, воно має ознаки покарання (зокрема, це примусовий захід, який застосовується від імені держави за вироком суду й полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого). З іншого боку, воно не є власне покаранням, оскільки як покарання не передбачене в списку видів покарань, визначеному, наприклад, у ст. 51 КК України, й прямо віднесене КК України (ст. ст. 75–78 КК України) до видів звільнення від покарання [191, С. 344].

Звільнення від відбування покарання з випробуванням полягає в тому, що суд виносить обвинувальний вирок у справі, призначає засудженому конкретний вид покарання та визначає його розмір, але доходить висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, тобто не приводить вирок у виконання, за умови виконання засудженим упродовж іспитового строку певних обов'язків, які покладаються судом на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням. Тому ця форма реалізація кримінальної відповідальності передбачає засудження особи, осуд

вчиненого нею діяння з боку держави й суспільства, водночас звільнення особи від реального відбування покарання. У разі недотримання засудженим вимог поведінки під час іспитового терміну, несумлінне виконання покладених обов'язків тягне скасування звільнення від відбування покарання та спрямовування засудженого для реального відбування призначеного покарання [168].

У судовій практиці висновок про можливість виправлення засудженого без відбування покарання здійснюється формально, зачасти неаргументовано у обвинувальних вироках. Тому зі змісту деяких кримінальних проваджень, складно зрозуміти на яких підставах робиться висновок про доцільність застосування звільнення від покарання з випробуванням. Так, 8 червня 2005 року, секретар Іванковецької сільської ради Знам'янського району Кіровоградської області особа 1, на яку покладені функції щодо вчинення нотаріальних дій, достовірно знаючи про те, що мешканець с. Іванківці Знам'янського району особа 3, знаходиться в результаті хвороби – інсульту, прикутим до ліжка, що викликало в свою чергу ускладнення у вигляді паралічу та нестабільно тяжкого (критичного) стану здоров'я, і що він не може самостійно і свідомо керувати своїми діями і виражати свою волю, внаслідок сильного викликаного хворобою фізичного болю, порушуючи положення чинного законодавства України, а саме ч. 3 ст. 1, ч. 1 ст. 37, п. 1 ч. 2 ст. 37 Закону України „Про нотаріат”, відповідно до яких, у населених пунктах, де немає нотаріусів, нотаріальні дії, зловживаючи наданою їй владою, надала сусідці ОСОБА_3 – ОСОБА_4, на усне прохання останньої, яка в свою чергу діяла на прохання ОСОБА_5, співмешканки ОСОБА_3, надруковані від імені ОСОБА_3 бланки заповітів, з метою завірення їх посвідчувальним написом заповідача. Грубо порушуючи також імперативні вимоги ч. 4 ст. 207 ЦК України, ч. 3 ст. 45 Закону України „Про нотаріат”, відповідно до якої, якщо громадянин внаслідок фізичної вади, хвороби або з інших поважних причин не може власноручно підписати угоду, заяву чи інший документ, за його дорученням і в його присутності та в присутності посадової особи, яка вчиняє

нотаріальні дії, угоду, заяву чи інший документ може підписати інший громадянин, при цьому про причини, з яких громадянин, заінтересований у вчиненні нотаріальної дії, не міг підписати документ, зазначається у посвідчувальному написі, секретар Іванковецької сільської ради ОСОБА_1, працююча на посаді з 01.04.1989 року, мотивувала свою відмову бути присутньою при виконанні своїх службових обов'язків – посвідченні заповіту, великою завантаженістю в роботі.

ОСОБА_1 визнати винною в скоєнні злочинів, передбачених ч.1 ст.364 та ч.1 ст.366 КК України і призначити покарання: за ч.1 ст.364 КК України у виді 3 місяців арешту, за ч.1 ст.366 КК України в виді штрафу в сумі 510 грн. У відповідності з ч.1ст.70 КК України, шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим, остаточно призначити ОСОБА_1 покарання у виді 3 місяців арешту. У відповідності зі ст.75 КК України, ОСОБА_1 звільнити від відбуття призначеного покарання з іспитовим строком на 1 рік. Відповідно до ст.76 КК України, покласти на ОСОБА_1 обов'язок повідомляти органи кримінально-виконавчої системи про зміну місця проживання [25].

У ч. 1 ст. 75 КК України зазначається, що якщо суд при призначенні покарання у виді виправних робіт (1), службового обмеження для військовослужбовців (2), обмеження волі (3), а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років (4), враховуючи тяжкість кримінального правопорушення, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Однак, є сукупність винятків, які виключають можливість застосування інституту звільнення від кримінального покарання з випробуванням, а саме:

- засудження за корупційне кримінальне правопорушення, кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією,
- кримінальне правопорушення, передбачене статтями 403, 405, 407, 408, 429 цього Кодексу, вчинене в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці;

– порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції;

– катування, передбачене частиною третьою статті 127 КК України.

Відповідно до примітки ст. 45 КК України корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями 210, 354, 364, 364¹, 365², 368 – 369² цього Кодексу.

Здавалося, що пряма вказівка на заборону застосування ст. 75 КК у випадку вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 364 КК України вичерпує це питання. Однак, суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини, якщо сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням. Відповідне законодавче формулювання у ч. 2 ст. 75 КК України створює не лише дискусії серед науковців, але й колізію між нормами викладеними у ч. 1 та ч. 2 ст. 75 КК України, яка є дискусійним питанням під час правозастосування.

Застосування різних видів тлумачення кримінально-правового положення призводить до різного правозастосування відповідної форми реалізації кримінальної відповідальності. Так, одні науковці впевнені, що звільняти корупціонерів від відбування покарання з випробуванням законом заборонено [144, С. 236; 116; 12 С. 241]. Інші науковці дотримуються думки, що заборона не поширюється на випадки, коли звільнення від відбування

покарання застосовується в результаті укладення угоди [120, С. 26-37; 187, С. 78-79].

Слушною є пропозиція науковців щодо порівняння ч. 1 ст. 75 КК та ч. 2 ст. 75 КК та вирішення цього питання. Згідно з ч. 1 ст. 75 КК передумовою звільнення від відбування покарання є призначення засудженому певного виду покарання, а згідно із ч. 2 ст. 75 КК – покарання, узгодженого сторонами угоди про примирення або про визнання вини. На відміну від ч. 1 ст. 75 КК, у ч. 2 ст. 75 КК підставою звільнення від відбування покарання є затвердження угоди (про примирення або про визнання вини), якою узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням. Зміст ч. 2 ст. 75 КК має прихований бланкетний характер, оскільки вона відсилає до Кримінального процесуального кодексу України. Слід звернути увагу й на те, що в ч. 1 ст. 75 КК ідеться про право суду («суд... може прийняти рішення») звільнити особу від відбування покарання за наявності наявних у ній передумов і підстав, а в ч. 2 ст. 75 КК – про його обов'язок («суд приймає рішення...») застосувати таке звільнення. Отже, й повноваження держави мають у цих приписах різну форму (відповідно, диспозитивну й імперативну). На підставі проаналізованих положень, авторами зроблено висновок, що дві зазначені вище норми кримінального закону є самостійними нормативними приписами, які вміщують не пов'язані між собою передумови і підстави звільнення від відбування покарання з випробуванням [61, С. 111-114].

Однак, суд займає протилежну позицію у судових рішеннях та визначає, що вчинення особою корупційного кримінального правопорушення унеможлиблює звільнення її від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України), навіть, у разі призначення остаточного покарання за сукупністю кримінальних правопорушень, одне з яких є некорупційним. Тому звільнення особи від відбування остаточного покарання, визначеного за сукупністю кримінальних правопорушень, до якої входило як некорупційне, так і корупційне кримінальне правопорушення, на підставі ст. 75 КК України є неправильним застосуванням закону України про кримінальну

відповідальність [152]. У постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, який, розглянувши касаційну скаргу прокурора наголошується, що звільняючи особу, котру визнано винуватою у вчиненні корупційного злочину, від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України, суд апеляційної інстанції неправильно застосував закон України про кримінальну відповідальність.

Вплив колізій кримінально-правових норм на правозастосовчу практику після внесення змін до ст.75 КК України є малодослідженим. Під час вивчення судової практики спостерігається зміна кримінально-правової кваліфікації щодо кримінально-правових діянь, що вчиняються посадовими особами органів місцевого самоврядування, які уповноважені здійснювати нотаріальні дії. Спірність питання щодо застосування положень звільнення від кримінальної відповідальності з випробуванням призвела до того, що суди більше не вбачають зловживання влади чи службового становища у незаконних діяннях посадових осіб органів місцевого самоврядування, яка здійснює нотаріальні дії, а здійснюють кваліфікацію у таких провадженнях за ст. 366 КК України. І така тенденція є загальною, вона не має одиничного випадку чи фрагментарного характеру. Для переконання у наших висновках, наведемо приклади кримінальних проваджень цієї категорії різних років.

У вирозі винесеному Великолепетиським районним судом Херсонської області у 2010 р. зазначено: дії підсудної ОСОБА_2 необхідно кваліфікувати за ч. 2 ст. 364 КК України, а саме, зловживання службовим становищем, тобто умисне, в інтересах третіх осіб, використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, що спричинило тяжкі наслідки, а також за ч. 2 ст. 366 КК України, а саме службове підроблення, тобто складання і видача службовою особою завідомо неправдивих документів, якщо воно спричинило тяжкі наслідки, оскільки ОСОБА_2, займаючи посаду секретаря Рубанівської сільської ради Великолепетиського району Херсонської області та при цьому являючись секретарем виконавчого комітету зазначеного органу місцевого самоврядування, а також являючись

державним службовцем дев'ятого рангу п'ятої категорії, будучи службовою особою у функціональні обов'язки якої входить виконання організаційно-розпорядчих обов'язків, зловживала своїми службовими обов'язками та вчинила службові підроблення, що спричинило тяжкі наслідки. А саме ОСОБА_2 14.05.2008 р. знаходячись в приміщенні Рубанівської сільської ради Великолепетиського району Херсонської області, діючи всупереч інтересам служби та своїх посадових обов'язків, умисно, діючи в інтересах третьої особи (ОСОБА_3) та на прохання останньої, вчинила зловживання службовим становищем та службове підроблення, а саме: склала, посвідчила та видала завідомо неправдивий документ – довіреність від 14.05.2008 р. від імені ОСОБА_4, який згідно із актовим записом про смерть від 13.12.2007 р. помер 11.12.2007 р. Відповідно до вказаної довіреності ОСОБА_4 довіряє ОСОБА_3 одержати у Великолепетиському районному реєстраційно-виробничому відділі державні акти на землю. Відповідно до довідки Рубанівської сільської ради у реєстрі для реєстрації нотаріальних дій виконавчого комітету Рубанівської сільської ради у травні місяці 2008 р. відсутній запис про посвідчення довіреності від імені ОСОБА_4. У результаті чого ОСОБА_2 незаконно надала ОСОБА_3 право на отримання державного акту на право власності на земельну ділянку (серія ЯБ № 884265), що потягло за собою виведення з державної власності у приватну власність земельної ділянки розміром 6,6 га вартістю 87 262 гривні 24 копійки, що спричинили тяжкі наслідки у вигляді збитків державі на вказану суму, а також подальше неправомірне використання вказаної земельної ділянки ОСОБА_3, та підірвала престиж органів місцевого самоврядування [21]. Винну особу засуджено за ч. 2 ст. 364 КК України на три роки позбавлення волі, з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно – розпорядчих та адміністративно – господарських обов'язків строком на один рік шість місяців, за ч. 2 ст. 366 КК України на два роки позбавлення волі, з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно – розпорядчих та адміністративно – господарських обов'язків строком на 1 рік.

На підставі ст. 70 КК України визначене остаточне покарання за сукупністю злочинів три роки позбавлення волі, з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно – розпорядчих та адміністративно – господарських обов'язків строком на один рік шість місяців. Застосувавши ст. 75 КК України звільнити ОСОБА_2 від відбування основного покарання у кримінально – виконавчій установі з випробуванням з іспитовим строком один рік. На підставі п.п. 3, ч. 1 ст. 76 КК України зобов'язати ОСОБА_2 повідомляти органи кримінально-виконавчої системи про зміну місця проживання, роботи [21].

У 2018 році Новоселицький районний суд Чернівецької області приходить до висновку про те, що дії підозрюваної ОСОБА_1 вірно кваліфіковано за ч. 1 ст. 366 КК України за наступних обставин: працюючи на посаді секретаря Рингацької сільської ради та виконуючи обов'язки секретаря виконавчого комітету Рингацької сільської ради, будучи у відповідності до ст. 2 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» посадовою особою місцевого самоврядування, якій присвоєно 9 ранг посадової особи місцевого самоврядування 5 категорії посад, будучи у відповідності до ст. 1 Закону України «Про нотаріат» уповноваженою на вчинення нотаріальних дій, передбачених ст. 37 цього ж закону, 26 жовтня 2017 року у невстановлений час, перебуваючи у своєму службовому кабінеті, діючи умисно, в результаті підбурення її до вчинення злочину іншою особою, в порушення вимог ст. 43, 45, 48 Закону України «Про нотаріат», п.п. 2.3, 2.4 Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування, у відсутності ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_4, склала від її імені довіреність на представлення інтересів ОСОБА_4, після чого підписала її від імені та у відсутності ОСОБА_3, нотаріально посвідчила її та зареєструвала у реєстрі вчинення нотаріальних дій, чим надала вказаному документу юридичної сили. призначити їй за ч. 1 ст. 366 КК України узгоджене сторонами покарання у виді штрафу, в розмірі ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 1700 (одна тисяча сімсот гривень) з позбавленням

права обіймати посади, пов'язані з виконанням функцій представників влади або місцевого самоврядування строком на 1 (один) рік [29].

Така тенденція зміни кримінально-правової кваліфікації з'являється у 2014 р., свідченням цього є наступний вирок цієї категорії справ. Секретар Березівської сільської ради Гребінківського району ОСОБА_1, діючи умисно з власної користі, у службовому кабінеті в порушення вимог п.2.3 «Посадових та функціональних обов'язків», ст.43 Закону України «Про нотаріат» та п.2.3 «Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування», без наявності та фактичної присутності особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, на прохання не встановленої особи на ім'я ОСОБА_9, склав та видав завідомо неправдивий офіційний документ – заповіт від імені вже померлої ОСОБА_3, згідно якого все майно заповідача переходило ОСОБА_4. Одразу після цього за посвідчення фіктивного заповіту ОСОБА_1 одержав від невстановленої особи на ім'я ОСОБА_9 незаконну вигоду у вигляді 100 доларів США (що становило 799 гривень 30 копійок).

Особу_1 визнано винною за обвинуваченням у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 368, ч.1 ст. 366 КК України, і призначено таке покарання:

– за ч. 3 ст. 368 КК України у виді позбавлення волі на строк 5 (п'ять) років з позбавленням права обіймати посади представника влади, а також пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій на строк 3 (три) роки;

– за ч.1 ст. 366 КК України – у виді штрафу в розмір 250 (двісті п'ятдесят) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 4250 (чотири тисячі двісті п'ятдесят) гривень, з позбавленням права обіймати посади представника влади, а також пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій на строк 2 роки.

На підставі ст. 75 КК України звільнити ОСОБА_1 від відбування основного покарання у виді позбавлення волі з випробуванням, встановивши іспитовий строк 2 (два) роки. Відповідно до ст. 76 КК України зобов'язати

ОСОБА_1 повідомляти кримінально-виконавчу інспекцію про зміну місця проживання та роботи [30].

Отже, узагальнення судової практики свідчить, що суди не вбачають доцільним кваліфікувати незаконні дії посадової особи органів місцевого самоврядування, що здійснюють нотаріальні дії як зловживання владою та службовим становищем, оскільки це унеможлиблює застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності з випробуванням. Відповідно вважаються недоцільним призначати реальним строк покарання у межах визначеної санкції. На наш погляд, це також є додатковим аргументом у необхідності формування окремої норми щодо кримінально-правової охорони нотаріальних відносин.

Відповідно до результатів нашого дослідження за ч. 2 ст. 366 КК передбачено відносно визначену санкцію, тому судами призначалися строки позбавлення волі, переважно, на два роки. Однак, у 95 % застосовувалося положення ст. 75 КК, іспитовий строк призначався у переважній більшості на один рік.

Суди покладають обов'язки на особу, яка звільнена від відбування покарання з випробуванням відповідно до ст. 76 КК, серед них:

- періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації (п. 1 ч. 1 ст. 76 КК);
- повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання (п. 2 ч. 1 ст. 76 КК);
- не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації (п. 2 ч. 3 ст. 76 КК). Серед трьох видів обов'язків найчастіше суди зобов'язують повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання.

Враховуючи вищезазначене прийшли до таких висновків:

Посадові особи органів місцевого самоврядування відповідно до глави 2 Закону про «Про місцеве самоврядування» виконують власні (самоврядні) та делеговані повноваження, останні мають досить широкий перелік публічних

послуг, серед яких вчинення нотаріальних дій з питань, віднесених законом до їх відання. У випадку вчинення зловживання делегованими повноваженнями при здійсненні нотаріальних дій, кримінальні правопорушення будуть мати різну кримінально-правову кваліфікацію залежно від суб'єкта, а отже до них застосовуватимуть різні заходи кримінально-правового характеру.

Наукова гіпотеза про те, що відповідальність представників влади та місцевого самоврядування має бути суворішою, ніж відповідальність осіб, які здійснюють організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції не знаходить підтвердження у контексті нашого дослідження.

Суди при призначенні зазначеній категорії осіб покарання, вважають, що досягнення мети покарання – кари, виправлення особи, загальної та спеціальної превенції можливе без реального відбування покарання, застосовуючи одну із форм реалізації кримінальної відповідальності □ призначення виду покарання зі звільненням від реального відбування (найчастіше застосування ст. 75 КК України);

Найбільш поширеним є застосування додаткового покарання у виді позбавленням права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю. Формулювання даного виду покарання, суд визначає у межах судового розсуду, що потребує упорядкування відповідного питання. Вбачаємо доцільним акцентувати увагу, що при призначенні додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати посади з якими пов'язано вчинення кримінального правопорушення, особу має бути позбавлена тих функцій, які особа була уповноважена здійснювати у зв'язку з займаною посадою.

При аналізі звітності визначається тенденція, що засвідчує, що суди не вважають доцільним призначати види покарання визначені у санкції, застосовуючи звільнення від відбування покарання з випробуванням. Однак визнають доцільним призначити штраф та позбавлення певні права обіймати посади чи займатися певною діяльністю як додаткове покарання. На підставі зазначеного, вважаємо передбачати у санкції запропонованої кримінально-правової норми штраф як основний вид покарання за ряду умов: 1)

встановлення єдиного розміру розрахункової одиниці при визначенні матеріальної шкоди та суми штрафу; 2) призначення суми штрафу, що перевищуватиме завдану матеріальну шкоду.

Висновки до розділу 3

1. Обґрунтовано використання покарань як форму реалізації кримінальної відповідальності, що застосовується до посадових осіб органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії. На наш погляд, доцільність призначення штрафу як основного покарання буде визнаватися за ряду умов: 1) єдиний розмір розрахункової одиниці при визначенні матеріальної шкоди та суми штрафу; 2) призначення суми штрафу, що перевищуватиме завдану матеріальну шкоду. Також доведено, що максимальний розмір штрафу пов'язаний з рішенням, яке приймає законодавець щодо співвідношення між штрафом та терміном ув'язнення, а також можливістю їх взаємозаміни. Очевидно, не всі терміни ув'язнення можуть бути еквівалентними штрафу, але максимальний термін ув'язнення, який законодавець вважатиме за прийнятний для заміни штрафу, через визначену пропорцію їх відношення, має наближено вказувати на максимально можливий розмір штрафу. Оскільки суб'єкти окремих кримінальних порушень (наприклад, у сфері службової діяльності, господарювання, ІТ) зазвичай мають вищий рівень доходу, ніж загальна популяція, то різниця між мінімальним та максимальним розміром штрафу повинна бути достатньо великою, щоб покрити кримінальні порушення, які вчиняються у цих сферах. Запропоновано дослідження питання караності окремого злочину проводити спектрально. Наприклад, залежно від сфери суспільних відносин, на які посягає суб'єкт при вчиненні суспільно небезпечного посягання. Ознакою, яка по суті є критерієм відбору кримінальних проваджень у емпіричному масиві судової практики є саме протиправне здійснення нотаріальних дій з порушенням положень чинного

законодавства суб'єктами, що уповноважені державою на здійснення нотаріальної діяльності як професійних функцій – нотаріусів. А також щодо делегованих повноважень, вчинення нотаріальних дій, що належать до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад. Це надає можливість визначити оцінку суспільної небезпечності кримінального правопорушення, яка надається судами в масиві всіх кримінальних правопорушень, з'ясувати, чи вважає суд доцільним застосовувати покарання, яке визначене у санкції статті, або застосування інших форм реалізації кримінальної відповідальності. Рекомендовано вважати доцільним позбавляти права обіймати посади, пов'язані з тими функціями (організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції), які були неналежно виконані винною особою при вчиненні зловживання владою чи службовим становищем на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності. На нашу думку саме такий підхід узгоджується з принципами призначення покарання.

2. Обгрунтовано звільнення від кримінальної відповідальності як альтернативного кримінально-правового наслідку вчинення злочинів посадовими особами органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії. Узагальнення судової практики свідчить, що суди не вбачають доцільним кваліфікувати незаконні дії посадової особи органів місцевого самоврядування, що здійснюють нотаріальні дії як зловживання владою та службовим становищем, оскільки це унеможливило застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності з випробуванням. Відповідно вважаються недоцільним призначати реальним строк покарання у межах визначеної санкції. На наш погляд, це також є додатковим аргументом у необхідності формування окремої норми щодо кримінально-правової охорони нотаріальних відносин. Наукова гіпотеза про те, що відповідальність представників влади та місцевого самоврядування має бути суворішою, ніж відповідальність осіб, які здійснюють організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції не знаходить підтвердження у контексті нашого дослідження. Найбільш поширеним є застосування додаткового

покарання у виді позбавленням права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю. Формулювання даного виду покарання, суд визначає у межах судового розсуду, що потребує упорядкування відповідного питання. Вбачаємо доцільним акцентувати увагу, що при призначенні додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати посади з якими пов'язано вчинення кримінального правопорушення, особу має бути позбавлена тих функцій, які особа була уповноважена здійснювати у зв'язку з займаною посадою. При аналізі звітності визначається тенденція, що засвідчує, що суди не вважають доцільним призначати види покарання визначені у санкції, застосовуючи звільнення від відбування покарання з випробуванням. Однак визнають доцільним призначити штраф та позбавлення певні права обіймати посади чи займатися певною діяльністю як додаткове покарання. На підставі зазначеного, вважаємо передбачати у санкції запропонованої кримінально-правової норми штраф як основний вид покарання за ряду умов: 1) встановлення єдиного розміру розрахункової одиниці при визначенні матеріальної шкоди та суми штрафу; 2) призначення суми штрафу, що перевищуватиме завдану матеріальну шкоду.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації узагальнено нові науково обґрунтовані результати проведеного здобувачем дослідження, які розв'язують конкретне наукове завдання, що стосується розробки проблематики що спрямовані на протидію корупції. Постійне внесення змін до правових приписів Розділу XVII КК України не сприяє реалізації мети покарання – загальної та спеціальної превенції, є стримуючим фактором у формуванні єдності правозастосовної практики.

1. Досліджено сутність та історико-правовий розвиток регламентації кримінальної відповідальності осіб, що здійснювали нотаріальні дії. Під кримінальною відповідальністю осіб, що здійснювали нотаріальні дії запропоновано розуміти систему правових норм та процедур, які визначають їхню відповідальність за порушення кримінального законодавства під час виконання їхніх обов'язків у цій сфері, що охоплює визначення конкретних порушень, процедури їхнього визначення, а також передбачені законом наслідки таких порушень, включаючи можливі санкції та покарання. Серед спеціальних суб'єктів кримінально-правових відносин, що забезпечують здійснення нотаріальної діяльності доцільно виокремлювати дві категорії, залежно від комплексу делегованих повноважень: 1) особи, що на професійній основі здійснюють нотаріальну діяльність; 2) особи, яким делеговано здійснення окремих нотаріальних дій. Кожен з зазначених категорій осіб, є суб'єктами нотаріальних відносин.. Історичний аналіз надав можливість виділити наступні погляди виникнення нотаріальної діяльності: 1) до виникнення держави; 2) нотаріальна діяльність виникає з появою держави та писемності, яка в свою чергу поділяється на наступні етапи: етап формування, коли ставиться вимога обов'язковості засвідчення певних приватноправових відносин третьою особою; етап становлення нотаріальної діяльності як окремої організаційної структури публічно-правового характеру; етап розвитку нотаріальних відносин, що пов'язаний з ростом економічних та

політичних відносин і зміцненням ролі держави та її інституцій у житті країни; сучасний етап, що характеризується постійним удосконаленням та реформуванням нотаріальної діяльності з урахуванням прав і свобод людини і громадянина.

2. З'ясовано стан наукової розробки кримінально-правової охорони нотаріальної діяльності у доктрині кримінального права та виявлено, що у сучасній юридичній літературі можна виокремити три дотичні напрями здійснених наукових досліджень, які стосуються предмету нашого дослідження. Перший напрямок визначений щодо кримінально-правового забезпечення охорони нотаріальної діяльності. Другий напрямок дослідження, у якому присвячувалися питання кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем. Третій напрямок – кримінальна відповідальність за зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги.

3. Визначено об'єктивні ознаки злочинів, що вчиняються посадовими особами органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії. З'ясовано, що родовим об'єктом злочинів у сфері службової діяльності взагалі та зловживання владою або службовим становищем, зокрема, є однорідна група суспільних відносин (охоронюваних сукупністю кримінально-правових норм, розміщених у розділі XVII Особливої частини КК України), зміст яких полягає в нормальній, тобто законній діяльності державного та / або суспільного апарату. Виходячи з приписів чинного кримінального законодавства, безпосереднім об'єктом службових злочинів, вчинюваних посадовими особами місцевого самоврядування під час виконання ними нотаріальних функцій необхідно визнавати суспільні відносини, зміст яких полягає в реалізації такою посадовою особою свого службового становища виключно в інтересах служби та в рамках чинного законодавства. Обов'язковими додатковими безпосередніми об'єктами таких злочинів є, по-перше, авторитет органу місцевого самоврядування, у якому обіймає посаду особа, наділена правом здійснювати нотаріальні функції, а по-друге, це

суспільні відносини в сфері нотаріальної діяльності. Факультативним додатковим об'єктом злочину тут виступають усі інші суспільні відносини, які зазнають злочинного впливу або створюється реальна загроза спричинення їм шкоди в результаті таких злочинних дій посадової особи місцевого самоврядування. Як ілюструє судова практика в цій сфері, таким факультативним безпосереднім об'єктом найчастіше є суспільні відносини, у межах яких забезпечується право власності.

Кримінально-правового захисту від суспільно небезпечних діянь, що вчиняються службовими особами місцевого самоврядування під час виконання ними нотаріальних дій, потребують саме ті конкретні суспільні відносини, які, власне, і виникають у нотаріальній сфері. Більше того, пропоновані нами напрямки розвитку проєкту вітчизняного кримінального кодексу, а також вдосконалення чинного Кримінального кодексу України, прямо вирішують це завдання, ставлячи під пріоритетну охорону саму відносини у сфері нотаріальної діяльності. У такому випадку суспільні відносини у сфері нотаріальної діяльності визнаватимуться обов'язковим додатковим безпосереднім об'єктом, а авторитет органу місцевого самоврядування разом із деякими іншими суспільними відносинами (зокрема, суспільними відносинами, у межах яких, наприклад, забезпечується право спадкування та в подальшому право власності на спадкове майно) – факультативним.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення охоплює саме ті нотаріальні дії, які ці особи вповноважені вчиняти, але вони мають бути незаконними, тобто вчиненні з порушенням законодавчих приписів:

- 1) вжиття заходів щодо охорони спадкового майна;
- 2) посвідчення заповітів (крім секретних);
- 3) видача дублікатів посвідчених ними документів;
- 4) засвідчення вірності копій (фотокопій) документів і виписок з них;
- 5) засвідчення справжності підпису на документах;
- 6) видача свідоцтв про право на спадщину;

7) видача свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя. Для службового підроблення найбільш характерними та обґрунтованими з огляду на логіку вчинення даного злочину є активні дії зі складання з подальшою видачою (в більшості випадків) хоча б одного завідомо неправдивого офіційного документу з метою його подальшого використання. Комплексна логічна структура таких активних дій може бути проілюстрована так:

- «створення для себе» —> «використання»;
- «створення не для себе» —> «видача» —> «використання».

Сам підроблений документ у межах обраної нами концепції об'єкту злочину як суспільних відносин слід розглядати як предмет злочину. Утім слід брати до уваги, що для подальших кримінальних правопорушень, для яких вчинене службове підроблення нотаріальних документів є певним фундаментом, ці підроблені документи є засобом вчинення кримінального правопорушення.

4. Проаналізовано суб'єктивні ознаки злочинів, що вчиняються посадовими особами органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії. Суб'єктом кримінальних правопорушень є посадові особами місцевого самоврядування в сфері нотаріальної діяльності, що має такі ознаки:

- 1) обіймання постійно чи тимчасово в органах місцевого самоврядування посади та уповноваження на здійснення організаційно-розпорядчих функцій;
- 2) здійснення нотаріальних дій за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом місцевого самоврядування.

Ураховуючи вищенаведене, маємо зазначити, що в разі вчинення посадовою особою місцевого самоврядування порушень у сфері нотаріальної діяльності, цілком можлива ситуація, коли така особа вчиняє саме діяння умисно, а до наслідків може мати як умисну форму вини, так і необережну, що не повинно впливати на кримінально-правову оцінку вчиненого.

Серед спеціальних суб'єктів кримінально-правових відносин, що забезпечують здійснення нотаріальної діяльності доцільно виокремлювати дві категорії, залежно від комплексу делегованих повноважень: 1) особи, що на професійній основі здійснюють нотаріальну діяльність; 2) особи, яким делеговано здійснення окремих нотаріальних дій. Кожен з зазначених категорій осіб, є суб'єктами нотаріальних відносин. Тому, на наш погляд, недоцільно визначати кримінально-правовий захист залежно від класифікації професій, кримінально-правова охорона має здійснюватися залежно від сфери суспільних відносин, які потребують захисту.

Порушення норм нотаріального процесу у вигляді зловживання повноваженнями суб'єктами, які наділені такими повноваженнями відповідно до Закону України «Про нотаріат» призводить до різної кримінально-правової кваліфікації та дискусій у теорії кримінального права. Оскільки використовується подвійна класифікація службових осіб у положеннях кримінального права; необґрунтованої диференціації підстав кримінальної відповідальності залежно від належності суб'єкта кримінального правопорушення, який здійснює «публічні» чи «непублічні» послуги; у положеннях КК використовуються терміни «надання публічних послуг», які не мають чітко визначеної дефініції і суперечать положенням іншим нормативно-правовим актам.

5. Охарактеризовано покарання як форму реалізації кримінальної відповідальності, що застосовується до посадових осіб органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії. Визнаємо доцільним формувати у обвинувальних вироках при застосуванні позбавлення права обіймати певні посади як покарання, з зазначенням саме тих функцій (організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функцій), які були неналежно виконані винною особою при вчиненні зловживання владою чи службовим становищем на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності. На нашу думку саме такий підхід узгоджується з принципами призначення покарання.

Заходами кримінально-правового характеру, що застосовуються до посадових осіб органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії є: 1) призначення передбаченого у санкції статті покарання; 2) у звільненні винної особи від кримінального покарання з випробуванням.

З метою унормування кримінальної відповідальності та уніфікації практики застосування заходів кримінально-правового характеру за вчинення суспільно-небезпечних посягань на нотаріальні відносини запропоновано нову редакцію статті «Зловживання повноваженнями при здійсненні нотаріальних дій» у такому вигляді:

«Стаття 9.5. Зловживання повноваженнями при здійсненні нотаріальних дій.

Особа, яка умисно використала делеговані повноваження при вчиненні нотаріальних дій за відсутності передбачених законом підстав або за наявності підстав, які зобов'язують відмовити у вчиненні нотаріальної дії, або вчинила нотаріальну дію з умисним порушенням порядку її оформлення, –

вчинила злочин...»

До остаточного опрацювання нового Кримінального кодексу України, із метою врегулювання питань відповідальності за діяння, які аналізуються, пропонуємо доповнити чинний Кримінальний кодекс України новою статтею 365⁴ наступного змісту:

«Стаття 365⁴. Зловживання повноваженнями при здійсненні нотаріальних дій.

1. Умисне використання своїх професійних або делегованих повноважень при вчиненні нотаріальних дій за відсутності передбачених законом підстав або за наявності підстав, які зобов'язують відмовити у вчиненні нотаріальної дії, або вчинення нотаріальної дії з умисним порушенням порядку їх оформлення –

карається...»

6. Визначено проблемні питання звільнення від кримінальної відповідальності як альтернативного кримінально-правового наслідку

вчинення злочинів посадовими особами органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії. Узагальнення судової практики свідчить, що суди не вбачають доцільним кваліфікувати незаконні дії посадової особи органів місцевого самоврядування, що здійснюють нотаріальні дії як зловживання владою та службовим становищем, оскільки це унеможливило застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності з випробуванням. Відповідно вважаються недоцільним призначати реальним строк покарання у межах визначеної санкції. На наш погляд, це також є додатковим аргументом у необхідності формування окремої норми щодо кримінально-правової охорони нотаріальних відносин. Наукова гіпотеза про те, що відповідальність представників влади та місцевого самоврядування має бути суворішою, ніж відповідальність осіб, які здійснюють організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції не знаходить підтвердження у контексті нашого дослідження. Вбачаємо доцільним акцентувати увагу, що при призначенні додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати посади з якими пов'язано вчинення кримінального правопорушення, особу має бути позбавлена тих функцій, які особа була уповноважена здійснювати у зв'язку з займаною посадою. При аналізі звітності визначається тенденція, що засвідчує, що суди не вважають доцільним призначати види покарання визначені у санкції, застосовуючи звільнення від відбування покарання з випробуванням. Однак визнають доцільним призначити штраф та позбавлення певні права обіймати посади чи займатися певною діяльністю як додаткове покарання. На підставі зазначеного, вважаємо передбачати у санкції запропонованої кримінально-правової норми штраф як основний вид покарання за ряду умов: 1) встановлення єдиного розміру розрахункової одиниці при визначенні матеріальної шкоди та суми штрафу; 2) призначення суми штрафу, що перевищуватиме завдану матеріальну шкоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко П. П., Стрижевська А. А. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика. Київ : Юристконсульт, 2006, 342 с.
2. Андрушко П. П., Стрижевська А. А. Окремі питання відповідальності за злочини у сфері службової діяльності. Київ : Юристконсульт, 2006. С. 34-43.
3. Баранкова В. В. Нотаріус як суб`єкт нотаріального процесу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2023. Вип. 76(1). С. 127-134.
4. Баранкова В. В. Принцип обґрунтованості нотаріальних актів. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2021. Вип. 51. С. 88-91.
5. Берзін П. С. Незаконне використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів та послуг: аналіз складів злочину, передбаченого ст. 229 КК України : Монографія. Київ : Атіка, 2005. 736 с.
6. Бисага Ю. Ю. Історико-правові аспекти виникнення сучасного українського нотаріату. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2014. Вип. 1. С. 18-22.
7. Білоскурська О. В. Юридична відповідальність нотаріуса за порушення нотаріальної таємниці в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2023. Вип. 77(2). С. 264-269.
8. Білоус Т. Й. Генеза нотаріальної діяльності у законодавстві та правовій доктрині. Митна справа. 2014. № Спец. вип.. С. 152-158.
9. Богатирьов І. Кримінальна відповідальність як сучасна проблема кримінального права України. І. Богатирьов, А. Савченко. Кримінальне право. 2016. № 2. С. 133-137.
10. Бондарева М.В. Гарантії нотаріальної діяльності. Університетські наукові записки. 2010. № 2 (34). С. 80. иКБ: http://nbuv.gov.ua/UJRN/и^ар_2010_2_11.

11. Борденюк В. Деякі аспекти співвідношення місцевого самоврядування, держави і громадянського суспільства в Україні. Право України. 2001. № 12. С. 24-27.

12. Бурдін В. М. Звільнення від відбування покарання із випробуванням за корупційні злочини. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 3. С. 233–244.

13. В'юник М. В. Спеціальні види покарань за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08./ Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2020. 238с.

14. Василенко М. Є. Незалежність нотаріуса під час учинення нотаріальних дій. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2023. № 2(2). С. 269-274.

15. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

16. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08/ Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ. 2004, С. 156-157.

17. Веселов М. Ю. Юридична відповідальність нотаріусів за правом України в контексті його приналежності до нотаріальної системи латинського типу. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2022. Вип. 3. С. 26-40.

18. Вирок Андрушівського районного суду Житомирської області у справі № 1-70/10 від 25 травня 2010 року.

19. Вирок Білопільського районного суду Сумської області. Справа № 1-98/2008 р.

20. Вирок Білоцерківського міськрайонного суду Київської області Справа № 1-20/2008 р.

21. Вирок Великопетиського районного суду Херсонської області. Справа №1-17/2010 р.

22. Вирок Вінницького районного суду Вінницької області від 12.05.2021 р. у справі № 128/242/21.
23. Вирок Волочиського районного суду Хмельницької області у справі № 2203/1849/2012 від 29 липня 2013 року.
24. Вирок Дунаєвецького районного суду Хмельницької області. Справа № 1-180/12 за 2012 рік.
25. Вирок Знам'янського міськрайонного суду Кіровоградської області справа №1-42/2008.
26. Вирок Івано-Франківського міського суду від 23 серпня 2017 р. Справа № 344/9746/17.
27. Вирок Макарівського районного суду Київської області. Справа №1-10/ 2010 р.
28. Вирок Могилів-Подільського міськрайонного суду Вінницької області у справі № 138/1931/14-к від 22.12.2014 р.
29. Вирок Новоселицький районний суд Чернівецької області. Справа №720/132/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72218506>.
30. Вирок Октябрського районного суду м.Полтави. Справа № 554/10089/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/40509199>
31. Вирок Олександрівський місьрайонний суд Кіровоградської області. Справа №: 398/632/13- к
32. Вирок Олександрівського районного суду Кіровоградської області у справі № 397/1148/14-к від 24.11.2014 р.
33. Вирок Пирятинського районного суду Полтавської області у справі № 544/162/19 за 2019 рік.
34. Вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 13.05.2019 р. у справі № 748/187/16-к.
35. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального застосування. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002. 634 с.

36. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальна діяльність: проблеми визначення поняття. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 64. С. 461-468.
37. Гнетнев М. К. Кримінальна відповідальність за сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності : Монографія. Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2009. 310 с.
38. Головін А.С. Кримінальна відповідальність в контексті сучасних тенденцій відправлення правосуддя. Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 11-12 жовтня 2012 р.) / редкол. : В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2012. С. 14-25.
39. Гончар Д. В. Виконання нотаріусом своїх функцій як спосіб надання правової допомоги. *Альманах права*. 2016. Вип. 7. С. 276-279.
40. Гончарова А. С. До питання кримінальної відповідальності нотаріуса *Young Scientist*. № 10 (62). October, 2018. 227-231.
41. Гора Р. М. Кримінальна відповідальність за зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми : дис. ... кандидата юрид. наук (доктора філософії) : 12.00.08 / Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса. Харків, 2019. 208 с.
42. Готін О. М. Кримінальна відповідальність за випуск або реалізацію недоброякісної продукції в умовах ринкової економіки (проблеми теорії та практики): дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08. Луганськ / Луганська академія внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. Луганськ, 2003. 214 с.
43. Гришук В.К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини : монографія. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2012. 736 с.

44. Гураль П. Територіальна громада в Україні : історико-правове дослідження. Львів : Край, 2008. 468 с.
45. Денисенко Г. В. Особливості допиту нотаріуса як свідка в кримінальному провадженні. Web of science and Academic Researcher. 2019. № 1. С. 99-103.
46. Дергільова О. Г. Інститути нотаріальної діяльності в сучасному праві: порівняльно-правове дослідження. Держава та регіони. Серія : Право. 2016. № 3. С. 4-11.
47. Дерій О. О. Виникнення нотаріальних процесуальних правовідносин: актуальні питання. Право України. 2020. № 9. С. 107-122.
48. Джуга М. В. Оскарження нотаріальних дій або відмови в їх вчиненні до суду в Україні: історико-правовий аспект дослідження (сер. XIV – сер. XVII ст.). Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 6. С. 29-33.
49. Дзюрбель А. Д. Окремі питання профілактичної діяльності у кримінальному судочинстві. Актуальні проблеми правознавства. 2023. Вип. 1. С. 187-193.
50. Діденко Л. В. Нотаріальний процес як один із видів юридичного процесу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2023. Вип. 79(1). С. 187-191.
51. Долинська М. Гарантії нотаріального процесу як складові гарантій нотаріальної діяльності в Україні. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. 2018. № 894. С. 68-74.
52. Долинська М. Порівняльний аналіз повноважень нотаріальних органів Грузії та України. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. 2020. Т. 7, № 3. С. 188-193.
53. Долинська М. С. Медіація як одна із функцій українського нотаріального процесу. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 2. С. 74-78.
54. Долинська М. С. Особливості провадження нотаріальної діяльності на українських землях під час Другої світової війни. Науковий вісник

Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. 2017. Вип. 4. С. 118-127.

55. Долинська М. С. Особливості реалізації нотаріальної діяльності в незалежній Україні. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. 2015. Вип. 3. С. 75-84.

56. Долинська М. С. Становлення та розвиток законодавства про нотаріальну діяльність в Україні: дис. ... докт. юрид. наук 12.00.01./ Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2017. 447 с.

57. Дякович М. М. Особливості правового статусу нотаріуса в Україні: теоретичні та практичні аспекти. Право України. 2020. № 9. С. 97-106.

58. Дякович М.М. Нотаріальне право України: Навч. посіб. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. 686 с.

59. Дячкін О. П. Зловживання службовими повноваженнями: суспільна небезпечність і кримінальна відповідальність. Право і суспільство. 2012. № 3. С. 179-185.

60. Єфремова Н. В. Проблеми кодифікації у Великому князівстві Литовському кінця XVI ст. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2008. Вип. 39. С. 139-147.

61. Житний О. О., Ключко А. М. Деякі проблеми звільнення від відбування покарання з випробуванням особи, яка засуджується за корупційний злочин. Вісник Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Серія «Право». Випуск 24. 2017. С. 111-114.

62. Задоя К. П. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ. 2009. 17 с.

63. Задоя К., Кузьменко Н. Службова бездіяльність (бездіяльність влади) як злочин окремого виду за дореволюційним російським та радянським кримінальним правом. Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 19-20 квітня 2012 р. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. С. 182-186.

64. Звіт судової статистики № 6 Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2019 р. https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2019

65. Звіт судової статистики № 6 Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2020 р. https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020

66. Звіт судової статистики № 6 Звіт про осіб притягнутих до кримінальної відповідальності та види кримінального покарання за 2021 р. [p.https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21](https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21)

67. Ільєва Н. В. Міжнародний досвід здійснення нотаріальної діяльності. Правова держава. 2020. № 38. С. 47-54.

68. Ільєва Н. В. Основні функції нотаріальної таємниці в Україні. Правова держава. 2021. № 42. С. 63-70.

69. Ільєва Н. В. Правове регулювання нотаріальної діяльності в Україні: адміністративно-правові засади: дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2011. 196 с.

70. Ільєва Н. В. Принципи нотаріальної діяльності в Україні. Вісник Одеського національного університету. Серія : Правознавство. 2014. Т. 19, Вип. 1. С. 116-122.

71. Ільєва Н. В. Публічно-правовий статус нотаріуса та інших суб'єктів нотаріального процесу в Україні. Правова держава. 2016. № 23. С. 35-39.

72. Інтерактивна графіка: Судовий розгляд корупційних кримінальних правопорушень (2016-2022 роки) <https://nazk.gov.ua/uk/sudovyj-rozglyad-koruptsijnyh-kryminalnyh-pravoporushen-1-instantsiya-2016-2021-roky/>

73. Кармаза О. О. Модифікація процесуальних прав в нотаріальному процесі України в умовах дії воєнного стану. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія : Право. 2022. № 13. С. 165-171.

74. Кармаза О. О. Проблеми застосування в нотаріальному процесі норм іноземного права. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. 2015. Вип. 4(1). С. 110-114.

75. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Харків : Право, 2013. 424 с.

76. Коваленко В. П. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2009. 233 с.

77. Коваленко В. П., (митрополит) Августин. Службові зловживання (мздоїмство) – гріх і злочин проти Бога, ближнього, держави і самого себе (погляд правознавця і священнослужителя). Наука і правоохорона. 2016. № 1. С. 356-365. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nip_2016_1_53.

78. Ковальчук С. П. Адміністративно-правове регулювання нотаріальної діяльності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Київ, 2019. 221 с.

79. Когутич І. І. Сутність і зміст адміністративно-правових гарантій нотаріальної діяльності. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. Вип. 6(3). С. 102-107.

80. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

81. Козаченко О.В. Дефініція кримінальної відповідальності. Новітні кримінально-правові дослідження. Миколаїв : Іліон, 2016. 420 с.

82. Колос С. С. Об'єкт злочину у науці кримінального права. Підприємство, господарство і право. 2018. Вип. 11. С. 196-199.

83. Комісарчук Р. Діяльність із виявлення, розслідування та попередження злочинів як об'єкт криміналістичної технології. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 2. С. 332-337.

84. Конверський А. Є. Логіка (традиційна та сучасна) : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 536 с.

85. Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади від 15 лютого 2006 р. N 90-р: Розпорядження Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/90-2006-%D1%80#Text>

86. Коржанський М. Й. Предмет і об'єкт злочину. Дніпропетровськ : Юридична академія МВС; Ліра ЛТД, 2005. 252 с.

87. Коротюк О. В. Конституційно-правовий статус нотаріуса: порівняльно-правове дослідження. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 4. С. 66-72.

88. Коротюк О. В. Кримінально-правова характеристика нотаріуса як спеціального суб'єкта злочину. Вісник Академії адвокатури України. 2012. Число 2. С. 114-118.

89. Коротюк О. В. Нотаріус як спеціальний суб'єкт злочину: монографія. Київ : ОВК, 2015. 224 с.

90. Крижевська О. О. Загальні положення про передумови виникнення нотаріальних процесуальних правовідносин. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2022. Вип. 69. С. 108-113.

91. Крижевська О. О. Нотаріальні процесуальні правовідносини в системі інших правовідносин: проблеми співвідношення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2021. Вип. 66. С. 88-95.

92. Крижевська О. О. Особи, які беруть участь у нотаріальному провадженні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2021. Вип. 64. С. 133-140.

93. Крижевська О. О. Особи, які сприяють нотаріусу у вчиненні нотаріального провадження. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2022. Вип. 68. С. 58-66.

94. Крижевська О. О. Посадові особи органів місцевого самоврядування як суб'єкти нотаріального процесуального правовідношення. Науковий вісник

Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2023. Вип. 75(1). С. 181-186.

95. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Луганськ : Видавництво «Елтон-2», 2012. Том II. 2012. 872 с.

96. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю. В. Александров та ін.; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 4-те вид., переробл. та допов. Київ : Атіка, 2008. 376 с.

97. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник/ В. Я. Тацій та ін. Харків : Право, 2020. 584 с.

98. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін та ін. Київ- Харків : Юрінком-Інтер. Право, 2002. 480 с.

99. Кримінальне право. Загальна частина : Підручник / А. С. Беніцький та ін. Київ : Істина, 2011. 1111 с.

100. Крістева Е. А. Класифікація принципів нотаріальної діяльності в Україні. Правова держава. 2017. № 25. С. 243-246.

101. Левківська Н. В. Поняття «посадова особа місцевого самоврядування»: проблемні питання правового регулювання в Україні. http://academy.gov.ua/ej/ej9/doc_pdf/Levkivska_NV.pdf

102. Лизогуб Я. Г. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини : Монографія. Луганськ : РВВ ЛАВС, 2003. 206 с.

103. Лист Міністерства юстиції України : Про розгляд листів Нотаріальної палати України URL : <https://npu.ua/wp-content/uploads/2023/05/mu-oms.pdf>.

104. Лист Нотаріальної палати України від 13.01.2023 № 3/5 (вх. № 6542-33-23 від 14.01.2023) URL://finap.com.ua/osoblyvosti-vchynennya-notarialnyh-dij-posadovumu-osobamy-oms-vidpovid-min-yustu-na-lysty-npu/

105. Лист Нотаріальної палати України від 23.12.2022 № 58/5 URL: <https://finap.com.ua/osoblyvosti-vchynennya-notarialnyh-dij-posadovymy-osobamy-oms-vidpovid-min-yustu-na-lysty-npu/>

106. Лист Нотаріальної палати України від від 13.01.2023 № 3/6 (вх. № 6543-33-23 від 14.01.2023) URL: <https://finap.com.ua/osoblyvosti-vchynennya-notarialnyh-dij-posadovymy-osobamy-oms-vidpovid-min-yustu-na-lysty-npu/>

107. Лист Нотаріальної палати України від від 23.12.2022 № 58/5 URL: (вх. № 160168-33-22 від 23.12.2022) URL: <https://finap.com.ua/osoblyvosti-vchynennya-notarialnyh-dij-posadovymy-osobamy-oms-vidpovid-min-yustu-na-lysty-npu/>

108. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України) : Монографія. Київ, 2006. 573 с.

109. Луцька Г. В. Теоретична модель нотаріального процесу, ускладненого дією правового режиму тимчасово окупованих територій України. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2020. Вип. 47(1). С. 9-13.

110. Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. 304 с.

111. Манойло Н. Г. Філософський світогляд і метаграничне буття особистості нотаріуса. "Перспективи". Соціально-політичний журнал. 2021. № 4. С. 25-31.

112. Манойло Н. Г. Філософський світогляд як умова формування граничного рівня буття особистості нотаріуса. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2021. Вип. 33. С. 37-43.

113. Манойло Н. Родові ознаки людини-нотаріуса. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2021. Вип. 38. С. 73-82.

114. Маржина А. А. Складові механізми нотаріальної діяльності: теоретико-правовий вимір. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 4. С. 49-54.
115. Маржина А. А. Сучасний стан правового забезпечення нотаріальної діяльності в Україні: теоретико-правовий вимір. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2021. Вип. 66. С. 261-265.
116. Марін О. Антикорупційні новели кримінального законодавства. URL: <http://www.gromada.lviv.ua/analytic/936>.
117. Матюшик О. В. Особливості кримінальної відповідальності нотаріуса в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. 2015. Вип. 2(1). С. 145-148..
118. Меркулов П. Ю. Зміст єдності правового регулювання праці нотаріусів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2023. Вип. 75(3). С. 60-65.
119. Меркулов П. Ю. Нотаріус як суб'єкт трудового права. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 1. С. 264-269.
120. Михайленко Д. Г. Звільнення від відбування покарання з випробуванням при засудженні за корупційний злочин у випадку затвердження угоди про визнання вини. Вісник прокуратури. 2016. № 1. С. 26–37.
121. Михайленко Д. Г. Протидія корупційним злочинам засобами кримінального права: концептуальні основи: монографія. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2017. 582 с.
122. Миць О. Є. Джерела страхування професійної відповідальності нотаріуса. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Юридичні науки. 2023. № 6. С. 100-106.
123. Мілевська А. О. Слідчі ситуації на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з підробленням нотаріальних документів. Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових

праць Національного університету державної податкової служби України. 2016. Вип. 2. С. 30-37.

124. Мороз О. А. Запобігання злочинам у сфері службової діяльності серед працівників податкової міліції України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08/ Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ України, Київ, 2011. 21 с.

125. Мягков М. О. Перешкоджання здійсненню виборчого права: проблеми кримінальної відповідальності : дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08. / Луганський державний університет внутрішніх справ. Луганськ, 2006. 196 с.

126. Навроцький В. О. Наскрізні та відособлені поняття кримінального права України. URL: newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/21/v-navrotskyj-naskrizni-ta-vidosobleni-ponyattya-kryminalnogo-prava-ukrayiny.pdf

127. Настільна книга детектива, прокурора, судді: коментар антикорупційного законодавства. За ред. М. І. Хавронюка. Київ: Дакор, 2017. 496 с.

128. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл. та доповн. / за ред. С. С. Яценка. Київ : АСК, 2006. 848 с.

129. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 9-те вид., переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Юридична думка, 2012. 1313 с.

130. Нелін О. І. Модернізація нотаріату і конкуренція в нотаріальній діяльності в Україні: проблема, гіпотеза, закон. Юридична Україна. 2017. № 2-3. С. 65-69.

131. Нелін О. І. Нотаріальна діяльність в Україні в умовах зближення правових систем і глобалізації права: виклики часу. Юридична Україна. 2019. № 8. С. 43-48.

132. Нелін О. Правовий звичай як джерело українського права (ІХ–ХІХ ст.) : становлення і розвиток. Юридична Україна. 2014. Вип. 5. С. 4-8.

133. Нелін О. Суб'єкти нотаріального процесу в Україні: окремі дискусійні питання. Юридична Україна. 2013. № 2.

134. Ніколенко Р. О. Кримінально-правова протидія зловживанню повноваженнями особами, які надають публічні послуги: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Київ, 2018. 209 с.

135. Німак М. Співвідношення понять "нотаріальна діяльність" та "реєстраційна діяльність нотаріуса". Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. 2017. № 865. С. 413-420.

136. Опанащук Ю. Ю. Сучасні детермінанти нотаріальної діяльності: цивілістичний аспект. Юридична Україна. 2020. № 8. С. 51-59.

137. Орзіх В. М. Нотаріус як суб'єкт застосування аналогії. Право і суспільство. 2017. № 5(2). С. 87-90.

138. Орзіх Ю. Г. Нотаріальна таємниця і проблеми її правозастосування: міфи та реальність. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2019. Вип. 59(1). С. 162-166.

139. Орловський Р.С. Інститут співучасті в кримінальному праві України: дис. ... докт. наук: спец. 12.00.08/ Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого Х., 2019. 512 с.

140. Остапенко О. Є. Деякі гарантії охорони нотаріальної таємниці в кримінальному провадженні. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 12. С. 153-158.

141. Остапенко О. Є. Забезпечення охорони нотаріальної таємниці у кримінальному процесі. Вісник Академії адвокатури України. 2011. Число 2. С. 127-133.

142. Остапенко О. Особливості тимчасового доступу до нотаріальних документів та їх вилучення: кримінально-процесуальний аспект. Юридична Україна. 2014. № 2. С. 74-79.

143. Павліченко Є.В., Бобошко О.М. Сутність кримінальної відповідальності та її специфічні ознаки. Нове українське право, 2023. Вип. 1. С. 188-193.

144. Павлова Т. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням як примусовий захід кримінально-правового характеру. Правова держава. 2016. № 1. С. 234–239.

145. Панькевич В. М. Криміналістичні знання як складова особистісної компетенції нотаріуса. Університетські наукові записки. 2013. № 1. С. 288-292.

146. Пастух І. Д. Правове регулювання обмеження у праві вчинення нотаріальних дій. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 2. С. 164-171.

147. Пастух І. Д. Правове регулювання припинення нотаріальної діяльності у зв'язку із вчиненням адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія : Право. 2023. Вип. 15(2). С. 112-118.

148. Петрова С. М. Правовий статус нотаріуса: деякі проблеми визначення. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2012. № 6. С. 86-89.

149. Плеханова О. П. Нормативно-правове регулювання нотаріальної діяльності в системі взаємодії держави та суспільства в Україні. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія : Державне управління. 2017. Т. 290, Вип. 278. С. 102-107.

150. Подільчак О. М. Мотиви та мотивація злочинів, учинених жінками: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08. / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, Харків, 2004. 261 с.

151. Постанова Верховного Суду України № №323/3359/17 <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=86435405&red=1000030fcf7dd5605e66abe5485e9f4f888010&d=5>

152. Постанова ККС ВС у справі № 234/1940/20 (провадження № 51-1866км21).

153. Постанова ККС ВС у справі № 734/631/19 (провадження № 51-2243км20). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/90872661>.

154. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text>

155. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n459>

156. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції: Законом № 1261-VII від 13.05.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/746-18#n7>

157. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування: Наказ Міністерства юстиції України від 11.11.2011 р. № 3306/5.

158. Про місцеве самоврядування: Закон України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

159. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України № 1698-VII від 14.10.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#n336>

160. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#n430>

161. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

162. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного Суду України 24.10.2003 р. N 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text>

163. Про розгляд листів : лист Міністерства юстиції України від 20.05.2023 р. № 63152/160168-33-22/37.1.

164. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 07.06.2001 № 2493-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14?find=1&text=%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B3#w1_2

165. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>

166. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03#Text>.

167. Проект Кримінального кодексу України URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf>

168. Резніченко Г. С., Мурадян Г. Р. Правова природа звільнення від відбування покарання з випробуванням. Правова система: теорія і практика. 2020. №4 URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/4/28.pdf>

169. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. : Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>

170. Розсоха С. С. Нормативне забезпечення адміністративно-правового регулювання права на зайняття нотаріальною діяльністю в Україні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. Вип. 6(3). С. 152-155.

171. Рябенко М. В. Кримінально-правова охорона професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К., 2016. 267 с.

172. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину. Київ : Атіка, 2002. 144 с.

173. Саламатова М. В. Соціальна обумовленість криміналізації суспільно небезпечних діянь у сфері нотаріальної діяльності. Право і Безпека. 2014. № 1. С. 126-131.

174. Саламатова М. В. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у сфері нотаріальної діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Запоріжжя, 2015. 241 с.

175. Сингаївська І. В. Призначення виправних робіт за зловживання владою або службовим становищем 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13-14 жовт. 2011р. /В.Я. Тацій, В.І. Борисов. Х., Право, 2011. С. 271-274

176. Сисоєв Д. О. Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми: кримінально-правова характеристика : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2015. 247 с.

177. Слуцька Т. І. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.08 / Державний науково-дослідний інститут МВС України. К., 2010. 21 с.

178. Солошенко Ю. В. Кваліфікаційно-професійні вимоги до нотаріусів в Україні та США. Прикарпатський юридичний вісник. 2018. Вип. 2(3). С. 62-66.

179. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 1. Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2002. 464 с.

180. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 2. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2003. 560 с.

181. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 3. Статут Великого князівства Литовського 1588 року : у 2 кн. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2004. Кн. 1. 672 с.

182. Стоматов Е. Г. Призначення покарання на підставі угод у провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності. Держава та регіони. Серія : Право. 2021. № 1. С. 136-143.

183. Стрельцов Є. Л. «Нові» категорії спеціального суб'єкту та традиційні оцінки їх ознак. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. 2012. Вип.3. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/article/streltsov-ye-l-novi-kategoriyi-spetsialnogo-sub-yecktu-ta-tradytsijni-otsinky-yih-oznak-i96>

184. Стрельцов Є. Л. Універсальні визначення у кримінальному праві: додаткові аргументи. Вісник Асоціації кримінального права України. 2017. № 2(9) С. 295-299.

185. Строкач І. І. Підготовка до вчинення нотаріального провадження. Часопис Київського університету права. 2016. № 3. С. 253-258.

186. Туркот М. С. Кримінальна відповідальність за зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем : дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2007. 201 с.

187. Тучков С. С. Підроблення як спосіб вчинення злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Гуманітарний університет «Запорізький інститут державного та муніципального управління». Запоріжжя, 2005. 215 с.

188. Ухвала Михайлівського районного суду Запорізької області у справі № 321/1473/15-к від 23.11.2015 року. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/53670260>.

189. Фріс І. П. Кримінально-правове забезпечення охорони нотаріальної діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2015. 231 с.

190. Фурса Є. Є. Транснаціональний нотаріальний процес: становлення нового напрямку науки про нотаріат. Право України. 2021. № 1. С. 246-260.

191. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія. Київ : Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

192. Харченко В. Б. Здійснення професійної нотаріальної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, як підстава кримінальної відповідальності. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право. 2015. № 1151, Вип. 19. С. 120-125.

193. Харченко В. Б. Підстави кримінальної відповідальності осіб, уповноважених на здійснення нотаріальних дій. Вісник кримінологічної асоціації України. 2015. № 1 (9). С. 135 – 148.

194. Хашев В. Г. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2007. 259 с.

195. Черкасов С. В. Кримінологічна концепція альтернативних мір покарання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2005. 21 с.

196. Черниш В., Нелін О. До питання про реформування органів нотаріату в Україні. Юридична Україна. 2012. № 9. С. 10-14.

197. Чижиков О.О. Вплив об'єкту злочину на правотворчу діяльність. Кримінально-правова правотворчість: визначення та значення: міжнародна науково-практична конференція. м. Одеса, 28 травня 2021 р. Відповідальний редактор Є.Л. Стрельцов. Укладачі: Є.Л. Стрельцов, В.П. Кедик. Одеса, НУ «ОЮА», ПРЦ НАПрН України, 2021. С. 153-155.

198. Чижиков О.О. Дослідницька структура об'єкту злочинів, що вчиняються посадовими особами органів місцевого самоврядування при здійсненні нотаріальних дій. Current trends of modern scientific research : collection of abstracts of International scientific-practical conference, Kunovice, Czech Republic, July 30-31, 2021. Kunovice : Akademie HUSPOL, 2021. p. 51-57.

199. Чижиков О.О. Історико-правовий аспект розвитку законодавства про прототипи органів, що здійснювали нотаріальну діяльність на землях Русі і в Московії. Вісник пенітенціарної асоціації України. 2020. №4(14)/2020. С. 98-106.

200. Чижиков О.О. Литовсько-руський фундамент відповідальності за порушення в сфері здійснення нотаріальних дій. Актуальні проблеми кримінального права: Матеріали XI Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, присвячена пам'яті проф. П. П. Михайленка. м. Київ, 20 листопада 2020 р. [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ: Нац. акад. внутр. Справ, 2020. С. 279-282.

201. Чижиков О.О. Особливості визначення «службової особи» у правозастосовній діяльності: деякі аспекти. Пам'яті професорів П.С. Матишевського та С.С. Яценка: 1. Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу “Особлива частина кримінального права України: наукова спадщина професора П.С. Матишевського та сучасність” (23 грудня 2021 року) / упоряд. А.А. Стрижевська, К.П. Задоя. К., 2021. С.48-50.

202. Чижиков О.О. Особливості форм реалізації кримінальної відповідальності щодо посадових осіб органів місцевого самоврядування за порушення порядку здійснення нотаріальних дій. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія: юридичні науки. 2021. Том 32 (71) № 4. 2021. С. 82-87.

203. Чижиков О.О. Про теоретико-прикладні особливості безпосереднього об'єкту злочинів посадових осіб місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, Серія: Юриспруденція. 2021. Випуск 53. С. 120-125

204. Чижиков О.О. Способи службового підроблення як типовий прояв кримінальної активності посадових осіб місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії. X Міжнародна науково-практична конференція «Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку» (10 грудня 2021 року). Упоряд: Бевз С.І., Бирса Н.О., Серебрякова Ю.О. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського. 2021. С. 465-468.

205. Чижиков О.О. Щодо безпосереднього об'єкту злочинів, які вчиняються службовими особами місцевого самоврядування у сфері нотаріальної діяльності. Збірка тез доповідей учасників науково-практичного

круглого столу “Кримінальний кодекс України 2001 року: 20 років після прийняття” (29 квітня 2021 року) / упоряд. А.А. Стрижевська, К.П. Задоя, Д.С. Птащенко, С.Д. Шапченко. К., 2021. С. 105-108

206. Чижмарь К.І. Гарантії нотаріальної діяльності: деякі питання теорії та практики. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. Вип. 4. С. 65.

207. Чижмарь К., Павлова Л., Журавльов Д. Теоретико-правові основи нотаріату в Україні: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2016. 200 с.

208. Шиндель Ю. І. Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2 Кримінального кодексу України) : деякі питання кваліфікації. Вісник Харк. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Сер.: Право. 2012. № 1034. С. 234–237.

209. Шиндель Ю. І. Кримінально-правова характеристика зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Харків, 2014. 250 с.

210. Шиян Д. С. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в класифікації покарань. Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра № 1 (3), 2018 С. 135-143.

211. Щодо результатів розгляду звернення: лист Міністерства юстиції України від 29.09.2011 ро. № К-32004-13.1

212. Юзбашян Х. А. Правова природа виникнення та розвитку нотаріальної діяльності. Правова держава. 2017. № 27. С. 25-27.

213. Ярмак О. М. Окремі питання участі нотаріуса у кримінальному провадженні. Наше право. 2014. № 5. С. 133-138.

214. Ярмиш Н. М. Чи є корупціонером корисливий суддя? Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції : зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (31 берез. 2017 р., м. Харків, Україна) / МВС України; Харківський національний університет внутрішніх справ; Кримінологічна асоціація України. Х. : ХНУВС, 2017. С. 78–79.

215. Ярош В. В. Кримінально-правові санкції за злочини у сфері службової діяльності дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08, К., 2015. 225 с.

216. Яциніна М.-М. С. Зловживання владою, службовим становищем або повноваженнями за Кримінальним кодексом України (ст. ст. 364, 364-1, 365-2 КК України): дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Львів, 2021. 241 с.

217. Яценко А. М. Інші заходи кримінально-правового характеру: поняття та види. Право та державне управління. 2017. № 4 (29). С. 143–148.

218. Chyzykov O. Official of local government bodies official authorized to perform notarial actions as a subject of criminal offense. European reforms Bulletin. 2021. № 4. С.12-17.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Чижиков О.О. Історико-правовий аспект розвитку законодавства про прототипи органів, що здійснювали нотаріальну діяльність на землях Русі і в Московії. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. №4(14)/2020. С. 98-106.
2. Чижиков О.О. Про теоретико-прикладні особливості безпосереднього об'єкту злочинів посадових осіб місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, Серія: Юриспруденція*. 2021. Випуск 53. С. 120-125
3. Чижиков О.О. Особливості форм реалізації кримінальної відповідальності щодо посадових осіб органів місцевого самоврядування за порушення порядку здійснення нотаріальних дій. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2021. Том 32 (71) № 4. 2021. С. 82-87.
4. Чижиков О.О. Внутрішня організаційна природа кримінальних правопорушень, вчинюваних посадовими особами місцевого самоврядування, котрі здійснюють нотаріальні дії. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 34 (73). № 6. 2023, С. 108-112
5. Chyzykov O. Official of local government bodies official authorized to perform notarial actions as a subject of criminal offense. *European reforms Bulletin*. 2021. № 4. С.12-17.
6. Чижиков О.О. Литовсько-руський фундамент відповідальності за порушення в сфері здійснення нотаріальних дій. *Актуальні проблеми кримінального права: Матеріали XI Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, присвячена пам'яті проф. П. П. Михайленка*. м. Київ, 20 листопада 2020 р. [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ: Нац. акад. внутр. Справ, 2020. С. 279-282.

7. Чижиков О.О. Дослідницька структура об'єкту злочинів, що вчиняються посадовими особами органів місцевого самоврядування при здійсненні нотаріальних дій. *Current trends of modern scientific research : collection of abstracts of International scientific-practical conference, Kunovice, Czech Republic, July 30-31, 2021. Kunovice : Akademie HUSPOL, 2021. p. 51-57.*

8. Чижиков О.О. Вплив об'єкту злочину на правотворчу діяльність. *Кримінально-правова правотворчість: визначення та значення: міжнародна науково-практична конференція. м. Одеса, 28 травня 2021 р. Відповідальний редактор Є.Л. Стрельцов. Укладачі: Є.Л. Стрельцов, В.П. Кедик. Одеса, НУ «ОЮА», ПРЦ НАПрН України, 2021. С. 153-155.*

9. Чижиков О.О. Щодо безпосереднього об'єкту злочинів, які вчиняються службовими особами місцевого самоврядування у сфері нотаріальної діяльності. *Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу “Кримінальний кодекс України 2001 року: 20 років після прийняття” (29 квітня 2021 року) / упоряд. А.А. Стрижевська, К.П. Задоя, Д.С. Птащенко, С.Д. Шапченко. К., 2021. С. 105-108*

10. Чижиков О.О. Особливості визначення «службової особи» у правозастосовній діяльності: деякі аспекти. *Пам'яті професорів П.С. Матишевського та С.С. Яценка: 1. Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу “Особлива частина кримінального права України: наукова спадщина професора П.С. Матишевського та сучасність” (23 грудня 2021 року) / упоряд. А.А. Стрижевська, К.П. Задоя. К., 2021. С.48-50.*

11. Чижиков О.О. Способи службового підроблення як типовий прояв кримінальної активності посадових осіб місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії. X Міжнародна науково-практична конференція «Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку» (10 грудня 2021 року). Упоряд: Бевз С.І., Бирса Н.О., Серебрякова Ю.О. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського. 2021. С. 465-468.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан юридичного факультету
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
канд. юрид. наук, доцент

Д. С. Січко

2023 р.

А К Т

впровадження в освітній процес кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморського національного університету імені Петра Могили результатів дисертаційного дослідження на тему
«Кримінальна відповідальність посадових осіб органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії»,
підготовленого аспірантом Чижиковим О.О

Комісія у складі: завідувача кафедри цивільного та кримінального права і процесу д.ю.н., доцента Благої Алли Борисівни (голова комісії), професора кафедри цивільного та кримінального права і процесу д.ю.н., професора Озерського Ігоря Володимировича та старшого викладача кафедри Коновалова Володимира Васильовича (члени комісії) склали цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження «Кримінальна відповідальність посадових осіб органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії» аспіранта публічного та приватного права Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського О. О. Чижикова відображенні у наукових статтях:

1. Чижиков О.О. Історико-правовий аспект розвитку законодавства про прототипи органів, що здійснювали нотаріальну діяльність на землях Русі і в Московії. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. №4(14)/2020. С. 98-106.

2. Чижиков О.О. Про теоретико-прикладні особливості безпосереднього об'єкту злочинів посадових осіб місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2021. Випуск 53. С. 120-125.

3. Чижиков О.О. Особливості форм реалізації кримінальної відповідальності щодо посадових осіб органів місцевого самоврядування за порушення порядку здійснення нотаріальних дій. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2021. Том 32 (71) №4, 2021. С. 82-87.

4. Chyzhykov O. Official of local government bodies official authorized to perform notarial actions as a subject of criminal offense. *European reformist Bulletin*. 2021. № 4. С.12-17.

Вказані наукові використуються здобувачами вищої освіти у навчальному процесі. Юридичного факультету Чорноморського національного університету імені Петра Могили при вивченні навчальних дисциплін «Теоретичні проблеми кваліфікації кримінальних правопорушень», «Кримінологія».

Голова комісії:

Члени комісії:

Блага А. Б.

Озерський І. В.

Коновалов В. В.

**ПРИВАТНИЙ НОТАРІУС
ЧИГРИН АНДРІЙ ОЛЕГОВИЧ
КИЇВСЬКИЙ МІСЬКИЙ НОТАРІАЛЬНИЙ ОКРУГ**
Свідчення про зайняття нотаріальною діяльністю № 7480
Адреса: 01001, м. Київ, вул. Бориса Грінченка, 4, оф. 3
Тел.: (050) 960-94-44
e-mail: notariux7480@gmail.com

*Акт впровадження у практичну діяльність приватного нотаріуса
результатів дослідження Чижикова О.О. за темою:
"Кримінальна відповідальність посадових осіб органів місцевого
самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії"*

Пропозиції, які розроблені здобувачем ступеня доктора філософії Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського О.О.Чижиковим за результатами кваліфікаційної наукової праці за темою «Кримінальна відповідальність посадових осіб органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії», були вивчені та проаналізовані приватним нотаріусом Київського міського нотаріального округу Чигрином А.О.

Приватний нотаріус Чигрін А.О. дійшов висновку про можливість практичного використання наукового доробку О.О. Чижикова в частині, яка стосується незалежної професійної діяльності нотаріуса щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги клієнту.

Зокрема, висновки та пропозиції, сформульовані здобувачем ступеня доктора філософії щодо кримінальних правопорушень, які можуть вчинюватися посадовими особами органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії, будуть використані в діяльності приватного нотаріуса Київського міського нотаріального округу Чигріна А.О. під час огляду документів, підготовки та складення заяв, процесуальних та інших документів правового характеру, надання правничої допомоги клієнтам та ін.

З повагою,
Приватний нотаріус

А.О.Чигрін

АДВОКАТУРА УКРАЇНИ
 НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ АДВОКАТІВ УКРАЇНИ
 РАДА АДВОКАТІВ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
 АДВОКАТСЬКЕ БЮРО «АДВОКАТСЬКИЙ КАБІНЕТ ДМИТРА МАКУЧКІНА»
 01001, м. Київ, вул. М. Грушевського, буд. 10, +38-044-221-27-35
 01015, м. Київ, вул. Шотландська, буд. 9, кв. 7 (адреса для листування)
www.lawycercabinet.com.ua E-mail: lawycercabinet@gmail.com

*Акт впровадження у практичну діяльність
 адвокатського бюро результатів дослідження Чижикова О.О. за темою:
 "Кримінальна відповідальність посадових осіб органів місцевого
 самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії"*

Пропозиції, які розроблені здобувачем ступеня доктора філософії Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського О.О. Чижиковим за результатами кваліфікаційної наукової праці за темою «Кримінальна відповідальність посадових осіб органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії», були вивчені та проаналізовані адвокатами адвокатського бюро «АДВОКАТСЬКИЙ КАБІНЕТ ДМИТРА МАКУЧКІНА».

Так, адвокати та юристи адвокатського бюро «АДВОКАТСЬКИЙ КАБІНЕТ ДМИТРА МАКУЧКІНА» дійшли висновку про можливість практичного використання наукового доробку О.О. Чижикова в частині, яка стосується незалежної професійної діяльності адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги клієнту.

Зокрема, висновки та пропозиції, сформульовані здобувачем ступеня доктора філософії щодо кримінальних правопорушень, які можуть вчинюватися посадовими особами органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії, доведено під час занять до партнерів, адвокатів, старших юристів і юристів адвокатського бюро «АДВОКАТСЬКИЙ КАБІНЕТ ДМИТРА МАКУЧКІНА» для подальшого врахування у власній професійній діяльності, а також під час взаємодії з нотаріусами та органами місцевого самоврядування, посадові особи яких здійснюють нотаріальні дії.

Також висновки та пропозиції впроваджено до діяльності АБ «АДВОКАТСЬКИЙ КАБІНЕТ ДМИТРА МАКУЧКІНА» під час підготовки та складенні заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, надання правничої допомоги у кримінальному провадженні та ін.

З повагою,
 директор АБ «АДВОКАТСЬКИЙ КАБІНЕТ
 ДМИТРА МАКУЧКІНА»

Дмитро МАКУЧКІН

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
V. I. VERNADSKY TAURIDA NATIONAL UNIVERSITY

вул. Дж. Маккейна, 33, м. Київ, 01042, тел. (044) 529 05-16, <http://tntu.edu.ua>,
e-mail: crimea.tntu@gmail.com код ЄДРПОУ 02070967

19 05 2014 № 09/04-4-2116

на № _____ від _____

Довідка

*про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Чижикова Олександра Олександровича на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 081 – право на тему «Кримінальна
відповідальність посадових осіб органів місцевого самоврядування, які
здійснюють нотаріальні дії»*

Результати дисертаційного дослідження Чижикова Олександра Олександровича на тему «Кримінальна відповідальність посадових осіб органів місцевого самоврядування, які здійснюють нотаріальні дії» враховано та частково використано при оновленні змісту навчальної програми дисципліни «Верховенство права та правосуддя в Україні» магістратури за спеціальністю 081 «Право». Для розвитку знань студентів використано теоретичні положення та пропозиції дисертаційного дослідження щодо визначення основних теоретичних і практичних проблем кримінальної відповідальності посадових осіб органів місцевого самоврядування, що здійснюють нотаріальні дії, та розроблення на цій основі пропозицій щодо їхнього законодавчого врегулювання.

Проректор
з навчальної роботи

Володимир НОЖЕНКО